

VORE KIRKEGAARDE

UDGIVET AF

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

7. AARGANG * 1930-31

REDAKTØR:
HAVEARKITEKT *JOHANNES THOLLE*

REDAKTIONSUDVALG:
ARKITEKT *C. E. BAUDITZ*
INSPEKTØR *CHR. BECH SKRYDSTRUP*
KIRKEGAARDSGARTNER *J. GRAVESEN*

UDGIVET MED TILSKUD FRA
KIRKEMINISTERIET OG LANDBRUGS-
LOTTERIET SAMT GARTNERNES
FORAARSUDSTILLING 1929

TRYKT I THOMSENS BOGTRYKKERI, HOLSTEBRO
CLICHEER FRA
KØBKES REPRODUKTIONSANSTALT
KØBENHAVN

*

OMSLAGSVIGNET:
MOTIV FRA RØRVIG, SJÆLLAND, VED BILLEDHUGGER EMIL JÜRS
TITELVIGNET:
MOTIV FRA HADERSLEV ASSISTENS-KIRKEGAARD

FORTEGNELSE OVER ILLUSTRATIONERNE

I. Kirkegaardsplaner: S. 11, 22, 24, 28, 29, 55, 71, 87

II. Prospekter (Indlandet):

Asperup.....	S. 48
Ballum.....	S. 36
Broager.....	S. 39, 40, 42
Dybbøl.....	S. 37
Faaborg.....	S. 40
Flensborg.....	S. 41
Frederiksberg.....	S. 75, 77
Gudbjerg.....	S. 47, 48
Haderslev.....	S. 33, 43
Horsens.....	S. 25, 26, 27, 90
Løjt.....	S. 39
Nordborg.....	S. 36
Otterup.....	S. 49
Roerslev.....	S. 46
Rødning.....	S. 37
Skaarup.....	S. 47
Sønderborg.....	S. 42
Tandslet.....	S. 41, 43
Vestre Kirkegaard. København..	S. 85, 87, 88, 89
Vindinge.....	S. 46

Prospekter (Udlandet):

Frankrig.....	S. 3
Sverige.....	S. 20, 21, 22, 23

III. Enkelte Gravsteder: S. 64, 72, 78, 79, 80, 81.

IV. Monumenter: S. 7, 17, 35, 42, 44, 48, 49, 57, 61, 65, 67, 69, 83, 84, 95, 96.

V. Ligkister: (ingen).

VI. Urner (ingen).

VII. Indhegninger og Indgange: (ingen).

VIII. Planter og Dekorationer: S. 1, 5, 43.

IX. Kapeller og Krematorier: S. 7, 8, 9, 10, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 30, 31, 32, 74, 75, 76, 77.

X. Vandkummer: S. 90.

XI. Opvarmning: (ingen).

XII. Andre Illustrationer: S. 1, 73.

Blomsten til vore Døde.

I. Indledning og Orientering.

Af Docent Hother Paludan.

Intet er saa trist som en Begravelse uden Blomster! Eller er Grunden alene, at vi har vænnet os til at se Kisten omgivet af grønne Planter og dækket under et bugnende Væld af Livets Blomster? Nej, Blomsten stod fra Tidernes Morgen for Folkene som Symbolet paa Skønhed, Ynde og Renhed og brugtes allerede hos de ældste Kulturfolk i Kransens Form til at udtrykke den højeste Æresbevisning i Liv som i Død.

Saaledes fortæller Biblen os, at Faraos bekransede Josephs Hoved, og i Ordsprogene tales gentagne Gange om Visdommen, „der skal sætte en yndig Krans paa din Pande“. I Visdommens Bog fortælles om Kranse af Rosenknopper. I det Ny Testamente tales om Retfærdighedens Krans, Ærens uforvisnelige Krans og Livets Krans.

Krans af vilde Roser.

I de gamle ægyptiske Kongegrave finder man ikke alene Rosa sancta og andre hellige Blomster, men Mumierne er hædrede med en enkelt Bladkrans, sammenflettet af birkebladslignende Blade af Mimosops Schimper (se V. K. Aarg. VI, S. 17 ff.).

Hos Grækerne var efter Sagnet Prometheus Kransens Indstifter, og de klassiske Folk tænkte sig stedse deres Guder bekransede. Ogsaa ved Gæstebudene mødte baade Grækere og Romere bekransede med det Træs Blade, som var helliget den Gud, hvis Fest fejredes. De romerske Riddere bar Olivenkransen som Tegn paa deres Værdighed, medens kun Sejrherreren havde Lov at bære Laurbærkransen, og Myrthekransen gaves den Sejrherreren, som havde vundet uden Blodsudgydelse. Ogsaa Offerdyrene, Altre og Gudebilleder bekransedes.

Blomsten selv betegner ikke blot Plantens fornemste Frembringelse, nej, hvilket Menneskeværk kan i Farverenhed og Harmoni, i straalende Pragt og beskeden Enkelthed tage Konkurrencen op med den.

„Betragter Liljerne paa Marken, hvorledes de vokse, de arbejde ikke, spinde ikke; men end ikke Kong Salomon i al sin Herlighed var saa klædt som en af dem“. (Math. 6, 28).

Hvorledes gik det til, at Blomsten og Døden knyttedes sammen? Ganske naturligt, fordi Blomsterne symboliserer Livet. Hvor mange er der, naar de indenfor deres egen Kreds stilles overfor Døden, som ikke føler Haabet om Evighedslivet tændes i deres Indre, og som ikke med Varme giver sig hen i Kong Robert af Frankrigs, af Grundtvig gengivne Salme:

Lad for os, som paa dig tro,
Livets Blomster overgro
Gravens mørke Tilje.
Og ved Kirkegaardens Port
vift fra os hver Skygge sort
med din hvide Lilje.

Samtidig med at vidne om det evige Liv taler Blomsterne dog ogsaa om Livets Forkrænkelighed.

„Et Menneskes Dage er som Græs, som et Blomster paa Marken, saa blomstrer han, naar et Vejr farer hen over det, da er det ikke mere, og dets Sted kender det ikke længere“. (Davids S. 103, 15).

„Alt Kjød er Hø, og dets Ynde er som et Blomster paa Marken. Høet bliver tørt, Blomsteret falder af“. (Esajas 40, 6).

Desuden er der Mulighed for den enkelte synligt eller usynligt i Blomstergaven til den afdøde at lægge det, han personligt føler – usynligt som den Følelse, der ved Efterretningen om Døden griber om Hjertet og rent uvilkaarligt føder Trangen til at lade Blomsterne sige det, som maaske aldrig naaedes at blive udtalt i levende Live. Det er dette ejendommelige, at Blomster er i Stand til at udtrykke alt – Taknemmelighed, Glæde, Bøn om Tilgivelse, Kærlighed, Hyldest, Lykønskning – og altid paa en diskret Maade –, som gør det let at modtage en Blomstergave, og som ikke forpligter til Gengældelse.

Meningen med Blomsterne er, at vi med dem skal udtrykke vore dybe Følelser overfor vore Medmennesker, medens vi vandrer sammen med dem i Livet; men hvor ofte maa vi ikke for sent, naar Døden har overskaaret Forbindelsen, angre og føle Trang til at bede om Tilgivelse for manglende Kærlighed; derfor binder vi nu vore

Kranse, ikke for at flette dem om Sejrherrens Pande, men som en sidste Hilsen lægende vore Følelser ind i hver Blomst, efterhaanden som vi føjer dem sammen i Kranzen til et skønt harmonisk Hele, der udtrykker en sidste Tak og det levende Haab.

Ogsaa synligt er det muligt at lade Blomsterne tale. Hver Blomst har sin Betydning enten i Kraft af dens Form eller dens Art. — Den hvide Lilje er Livets Blomst, symboliserende Renhed og Uskyld, hentydende til de hvide Klæder, som skal gives de rene af Hjertet; den mørkerøde Rose er Kærlighedens Blomst, som Violen er Ydmyghedens; blaa Blomster symboliserer Haabet, og den grønne Farve er Trofasthedens, Paaskeliljen er Opstandelsens Blomst, men ogsaa en af de faa gule Blomster, som bruges, fordi Falskheden uberettiget er knyttet til denne Farve. Laurbær er Sejrens og Berømmelsens Symbol, Vedbend: Uforgængelighedens og Fornylsels.

* * *

Paa hvilket Trin staar vi paa dette Omraade i Dag i Danmark?

Sammenligner vi os med de fleste andre Lande, kan vi vel være tilfredse og glæde os ikke alene over en rig Anvendelse af Blomster ved vore Begravelser og paa vore Grave, men ogsaa ved en naturlig, frisk og kultiveret Smag. Lad os kun vende Blikket mod Syd til de katolske Lande med deres Evighedskranse, ikke fremstillede af tørrede Blomster, men Vokskranse, og deres Afløsere: de franske Perle- eller Porcellænskranse og de tyske Jernkranse, saa man har maattet gribe til paa Gravstedet at bygge Glasskabe til deres evige Opbevaring eller rejse Stativer til deres Ophængning, medens Vinden spiller Dødskoraler paa Instrumentet. Muligheden for at forlene disse uforgængelige, raslende og rustende Kranse med ovennævnte Følelser og Symbolik har aldrig været tilstede. Vel findes der ogsaa paa danske Landsbykirkegaarde endnu saadanne Reminiscenser, men dog saa faa, at de bekræfter Sandheden om den gode danske Smag og udviklede Kirkegaardskultur.

Gitre, Mausolæer, Perlekranse, Porcellænskranse m. m. paa en fransk Kirkegaard. Foto 1927.

Eller vi gaar til Amerika, hvor vi finder Masser af Kranse, forarbejdede af kunstige Blomster, eller Kransens Underbinding bestaar af olieret, grønt Papir, som giver Kransen et fabriksagtigt Præg.

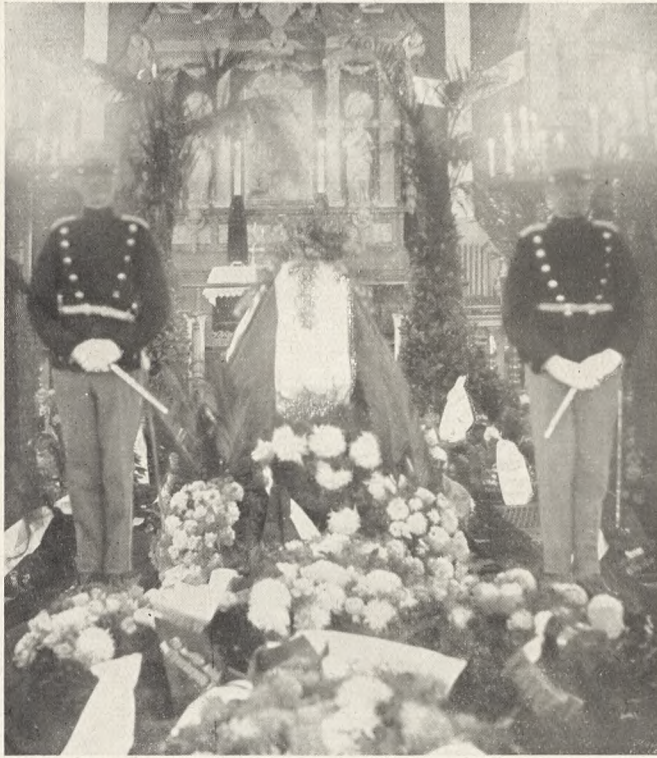
Ogsaa med Hensyn til Udførelsen af vore Kranse er der Grund til at være taknemlig for den Smag og Opfindsomhed, hvormed vore Blomsterhandlere løser deres Opgave i Sammenligning med Udlandets. Jeg erindrer saaledes et Besøg ved den ukendte Soldats Grav i Bryssel. Den engelske Lordmayor havde samme Dag nedlagt en Krans med egenhændig Dedikation paa Graven, og han havde høfligt bestilt den hos en belgisk Blomsterhandler. Man maatte da være berettiget til at mene, at Firmaet alene for Reklamens Skyld vilde sætte en Ære i at fremstille den smukkeste mulige Krans, men Magen til Krans kunde overhovedet ikke tænkes her; Underlaget bestod af Træuld, som hele Vejen rundt stak frem mellem de sparsomt anvendte Prunusblade, der var traadede og fastgjorte til lange Søm, der var indstukket i Træulden. Der var ingen Hemmelighed gjort af Fremstillingsmaaden, og Dekorationen bestod af en Klynge skiddenbrune Tulipaner, der slattent dinglede for Vinden.

I andre Henseender er Forholdene langt fra ideelle her hjemme. Udviklingen har – i alle Tilfælde i Hovedstaden – med den store Travlhed, Overfladiskhed og Optagethed ført til, at det efter min Mening saa værdifulde, personlige Præg fuldstændig er ved at udslettes, og her viser Giver og Modtager sig lige uforstaaende.

Den, som ønsker at sende en Krans, ringer til sin Blomsterhandler og bestiller – ofte den billigste – Krans; „thi der er jo alligevel ingen, der lægger Mærke til den, og den bliver dog ødelagt ved daarlig Behandling, inden den havner paa Graven“. Det er sjældent, han viser den afdøde, Familien, Blomsterhandleren og sig selv saa megen Interesse, at han forhandler om, af hvilke Blomster og paa hvilken Maade, Kransen skal bindes, eller at han forlanger at se Kransen, inden den sendes afsted.

Paa den modtagende Side føler Familien det ofte som et Besvær at faa Kransen hjem, hvor Pladsforholdene er smaa, og udbeder sig derfor Blomsterne sendt direkte til Kapellet, hvor det eneste, som tilsyneladende har nogen Interesse, Afsenderens Navn, straks fjernes fra Kransen, for at den ganske underordnede Kvittering prompte kan blive afsendt. Vilde det ikke være af langt større Betydning, at Navn og Krans fulgtes ad ud paa Graven, saa Familien, om ikke før, saa dog der havde Mulighed for at sætte sig ind i de Tanker og Følelser, som den enkeltes Krans burde bære Bud om?

Ogsaa i Kapellerne er Pladsen stærkt begrænset, og Begravelserne følger Slag i Slag efter hinanden med saa kort Tids Mellemrum, at Kransene ofte ses liggende i flere Lag udenfor, ventende paa i Huj og Hast at bringes ind i Kapellet, og vi oplever Forholdet, som det nu om Dage som oftest foreligger: Kisten, den Afdøde, uden en eneste af sine Kæres Kranse, hvilende under en smuk, men upersonlig Kistesmykning, medens Kranse og Kors af Mangel paa Plads ofte slet ikke kommer til deres Ret, og man forstaar de Røster, som med visse Mellemrum kommer frem om Meningsløsheden i at kaste saa mange Penge ud til Blomster, som kun er til Besvær og ødelægges; man opfordres til at sende de Penge, man ellers havde tænkt at ofre paa Blomster, til et velgørende Øjemed, som havde den Afdødes Interesse, eller der oprettes, som i Sverige, ganske misvisende kaldtes „Blomsterfonden“, som modtager Pengene og sørger for, at Familien faar en med Giverens Navn forsynet Kvittering for det tilstillede Beløb. Dette virker ikke alene usmageligt, men har intet som helst med

den personlige Følelses Udslag overfor den afdøde at gøre, og ført ud i sin yderste Konsekvens: Kranse frabedes, vil det betyde en kold og uhyggelig Begravelse. Forbud mod at sende Kranse behøver man heldigvis ikke at tage bogstaveligt, selv om det i visse Tilfælde kan være Udslag for den afdødes egen Beskedenhed; men for Alvor er der dog ingen, der vil lægge Sten i Vejen for, at man endnu en sidste Gang viser den afdøde et Bevis paa Kærlighed.

For at forebygge disse Tendenser maa der fra Kirkegaardsbestyrelsens Side gøres, hvad der kan, for at behandle Blomsterne saa omhyggeligt som muligt; der gøres i de fleste Tilfælde, hvad der under de foreliggende Omstændigheder er muligt, men jeg vil dog gerne pege paa en saadan Ting som Transporten af Kransene fra Kirke og Kapel til Graven i flere Lag paa en Fladvogn. Af mange Grunde maa det haabes, at Begravelserne i stigende Grad maa vende tilbage til Kirkerne med den større Hygge og mindre Fortravlethed, og Mulighederne derfor er jo nu tilstede, bl. a. fordi Kirkebegravelserne ikke er dyrere end Kapelbegravelserne. Hvad vilde da være rimeligere, end at Kransene kørtes efter Ligvognen paa dertil indrettede Vogne, trukne af sorte Heste. Der er Tid dertil i Sverige, hvor man enten bruger Fladvogne, forsynede med skraa Lad, paa hvilke Kransene lægges i et enkelt Lag og præsenterer sig smukt, eller de ophænges paa Stænger, paa hvilken Maade den enkelte Vogn naturligvis kan tage langt flere Kranse, uden at den enkelte lider nogen Overlast. Ankommet til Graven vilde det da være ganske naturligt, at hver enkelt af Følget tog sin Krans fra Vognen og efter Jordpaakastelsen gik frem til Graven med den, bringende den

Flyverbegravelse fra Garnisons Kirke, København, 1929.

Døde sin sidste Hilsen, medens den største Del af Følget nu som oftest fuldstændig glemmer den afdøde og kun er ivrig optaget af at faa hilst paa de efterlevende, som mest af alt trænger til at faa Lov at være i Fred.

Denne Foranstaltning, der ikke vil koste meget ud over lidt længere Tid, vil alene derved hjælpe med til at borttage det ofte uhyggelige Indtryk af Fortravlethed ved en Begravelse. I Sverige ser man ofte Følget bære sine Kranse efter Kisten, og ved mere kendte Personers Begravelse nedlægges de „officielle“ Kranse i Kirken eller ved Graven ledsaget af nogle faa Ord af rette Vedkommende. Baade Nord og Syd paa er det en køn Skik, at Følget efter Jordpaakastelsen een for een gaar frem til Graven og dvæler en kort Stund i Afsked med den bortgangne, idet de kaster en enkelt Blomst eller lille Buket ned paa Kisten.

Kunde disse Tanker, der er fremsat som Indledning til en Artikelserie om „Blomsten til vore Døde“, vinde Genklang og bidrage til, at vi for Fremtiden med større Omtanke vilde omgaas de Blomster, vi ofrer vore afdøde, vilde vore Afskedsfester med de hedengangne vinde i Hygge og Dybde.

* * *

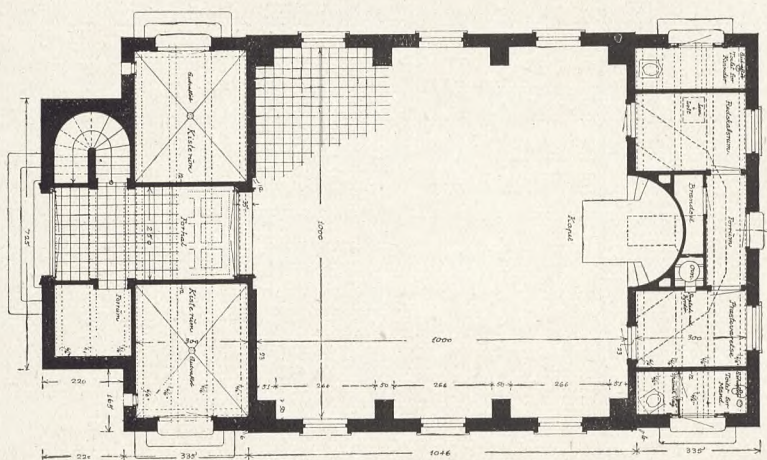
Mindesmærke over Bankier George Gerson paa den gamle Jødekirkegaard i Møllegade.

Af Bibliotekar J. Fischer.

George Gerson, Bankier og Musiker, hvis Mindesmærke vi S. 7 bringer Billede af, blev født i København den 10. Oktober 1790 som Søn af Stadsmægler Heymann Gerson og dennes første Hustru Esperance, f. Melchior. Samtidig med, at han blev uddannet til Handelen, nød han Undervisning i Musik hos dygtige Lærere. Han fik Ansættelse som Bogholder hos Bankier, Hofraad Joseph Hambro, som hurtig opdagede den unge sprogbegavede Mands Dygtighed og optog ham som Associe i sit Firma. Han forsømte dog ikke at pleje sine Musikinteresser, særlig Violinen, og hans Kompositioner nød Anerkendelse i Musikerkredse. I 1821 blev han af Hambro sendt til London for at afslutte et Statslaan paa 3 Millioner Pd. Sterling, i hvilken Anledning han blev udnævnt til Hofraad. I Aaret 1824 blev han gift med Adelaide Nathan-David, en Søster til den senere Minister, Konferensraad Georg Chr. David. Ægteskabet varede næppe 4 Maaneder, idet han den 16. Februar 1825 døde pludselig af et apoplektisk Tilfælde. Hans Enke blev senere gift med den sicilianske Chargé d'affaires i København, Prins Antoine Pignatelli-Ruffo, og døde i Italien den 27. December 1891.

Monumentet, som er rejst over hans Grav paa Jødekirkegaarden i Møllegade, København, er forarbejdet af Bremer-Sandsten fra Obernkirchen og maaler fra Sokkel til Kapitælspids 305 cm, har 75 cm i Bredden og 48 cm i Dybden. Sokkelen har en Højde af 40 cm, en Bredder af 90 cm og 63 cm i Dybden. Arbejdet er sikkert udgaet fra Jochumsens Etablissement.

Om denne Kirkegaard se iøvrigt „V. K.“, 1929–30, S. 41–52.

Nye Kirkegaardskapeller.

I. Hørsholm.

Af Arkitekt Christen Borch.

Hørsholm Kirkegaard ligger Syd for Slotshaven og i ret stor Afstand fra Kirken, og det i 1890-erne opførte Kapel var baade lille og tarveligt. Saa snart det drejede

Øverst: Mindesmærke fra Jødekirkegaarden i Møllegade (se Teksten S. 6).

Nederst: Chr. Borchs Plan til Hørsholm Kapel (se Teksten S. 7-10). Maalestoksforhold: 1 : 200.

sig om en blot nogenlunde „normal“ Begravelse, maatte denne derfor foregaa fra Kirken. Trangen til et stort og værdigt Kapel var derfor til Stede, men under de Forhandlinger, som Menighedsraadet førte med Kirkegaardens Ejer – Landbrugsministeriet – lykkedes det ikke at interessere Bevillingsmyndighederne for Sagen, ligesom ejheller Sogneraadet mente at kunne yde direkte Støtte. For at naa en Løsning maatte Menighedsraadet da til Slut indgaa paa at optage et Laan af Stiftsmidlerne til Opførelsen. Laanet forrentes og afdrages med et aarligt Beløb, som paalignes Folkekirkens Medlemmer i Sognet sammen med de øvrige kirkelige Udgifter. Den fremtidige Vedligeholdelse af det nye Kapel bekostes dog af Staten.

Da Menighedsraadet nu – i Henhold til Skrivelse fra Kirkeministeriet af 3. November 1928 – havde faaet frie Hænder til at ordne Sagen, indbød det til en Konkurrence mellem 6 Arkitekter, der dels havde Bopæl i Kommunen, dels paa anden Maade havde Tilknytning dertil. Bedømmelsen af Skitserne foretoges af Menighedsraadet med tilkaldt sagkyndig Assistance, og det overdroges Undertegnede at lede Opførelsen. Ved Udarbejdelsen af Skitsen bestræbte jeg mig for at skabe et Bygningsværk, som i nogen Maade harmonerede med C. F. Hansens Kirke, der jo saa stærkt præger Hørsholm, derved at understrege Samhørigheden mellem de 2 Elementer, og for Menighedens Skyld at give Kapellet et hjemligt og tilvant Præg. Kapellets Plads paa Kirkegaardens nyere Del var bestemt af Terrænet, der her ligger lavt og derfor ikke kan udnyttes til Gravsteder, og som desuden har nem Adgang fra den Vej, som løber mellem Kirkegården og Slotshaven.

Til at forestaa Byggearbejdet nedsatte Menighedsraadet et Byggeudvalg, bestaaende af: Sognepræst Reumert, Skoleinspektør Tryde, Gartner Gabrielsen og Tørmester J. Jensen, Vallerød. Efter afholdt Licitation mellem de i Kommunen bosiddende Haandværksmestre paabegyndtes Arbejdet i November 1928, og det lykkedes

Chr. Borch: Indgangsparti til Kapellet paa Hørsholm Kirkegaard, 1929.

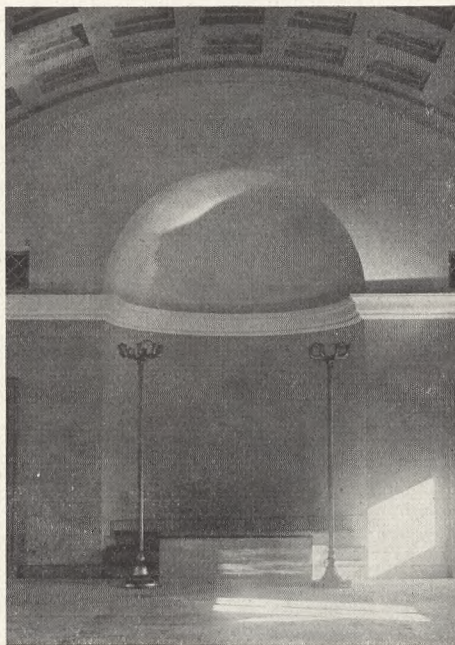
at bringe Bygningen delvis under Tag inden den usædvanlig langvarige og strenge Vinter, der standsede Arbejdet i henved $4\frac{1}{2}$ Maaned.

Kapellet er opført af pudset og hvidtet Grundmur med trukne, hvidtede Gesimser, paa en Sokkel af grov Cementpuds. Indgangspartiets Dørindfatning, Gavlgesimser og Trin er af støbte Cementsten. Taget er dækket med sortglasserede Vingefalstegl. Gavlkammen over Hovedindgangen er afdækket med Bly.

Som det fremgaar af Planen, indeholder Kapellet et Forrum med pudset Kasseteloft og med Gulv af sorte og gule Murstensfliser, lagt i Mønster. Kapelsalen, der har Siddepladser for ca. 150 Personer, har Loft som en Tøndehvælving af Træ, med Kassetter, der er malet i mat Oliefarve. Gulvet er som i Forrummet. Paa hver Side af dette Forrum er et Kisterum med Plads til 3 à 4 Kister i hvert Rum. Indgangene til Kisterummene er udefra. Bag Kapelsalen er et Præsteværelse, Redskabsrum og 2 Toilettrum. Gulvet i Præsteværelset er af Korkparket, iøvrigt er Gulvene her af Beton. Fra Forrummet fører en Trappe med Betontrin op til et rummeligt Pulpitur, der mod Kapelsalen aabner sig med en stor Murbue. Modsat denne har Salen en stor Niche, og foran denne er en Forhøjning for Taleren. Forhøjningen flankeres af 2 slanke Kandelabre, udført i udskåret og forgyldt Træ, og hver bærende 8 Lys. Tilsvarende Lampetter i samme Materiale er anbragt paa de fremspringende Murpiller ved Salens Sidevægge. Inventaret bestaar af faste Bænke langs de tre Sider og løse Bænke paa Gulvet, alle med tæt Ryg med Fyldinger. Foran Bænkene paa Flisegulvet store, grovt flettede Sivmaatter. Alt Træværk er holdt i lysegraa Tone, Undervæggen i Kapelsalen staar i en kraftig gul Kalkfarve, Overvæggen og Pulpiturets Vægge i en let gul Kalkfarve, Kassettehvælvingen i en mat, graa Tone. En omløbende Gesims, trukket i Kalk med kraftige Profiler, staar rent hvid.

Opvarmningen sker ved en lodretstaaende Ribbe-Kalorifere i et Varmekammer

Chr. Borch: Kapel paa Hørsholm Kirkegaard, 1929.

bag Nichen. Den kolde Luft suges ind under Forhøjningen og gennem en underjordisk Kanal hen til Varmekamret. Fra dettes Overdel udgaar to med Molér isolerede Monierkanaler, der fører den varme Luft ind i Salen over de to Døre i Salens Endevæg. Ovnens Indfyring sker fra Præsteværelset.

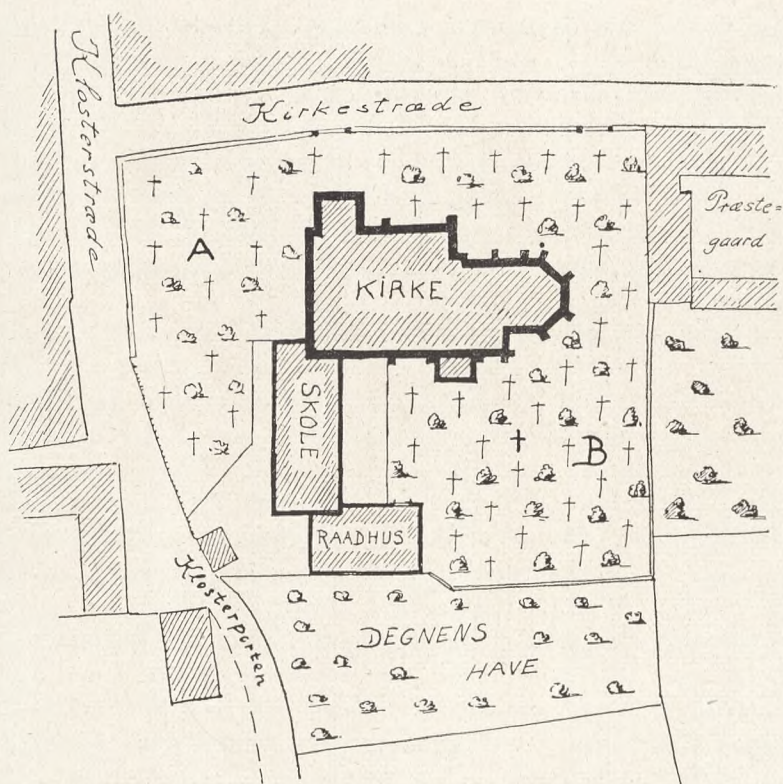
Efter afholdt Licitation overdroges Arbejdet følgende:

Jord-, Beton- og Murarbejdet: Vilh. L. Johansen, Rungsted.
Tømmerarbejdet: Vendelbo Johansen, Rungsted.
Snedker- og Inventararbejdet: H. Lunding, Rungsted.
Blikkenslagerarbejdet: J. Hess, Hørsholm.
Malerarbejdet: G. Mathiasen, Hørsholm.
Elektrisk Installation: Kemp & Lauritzen, Rungsted.
Støbte Sten er leveret af Lamberg-Petersens Eftfl., København.
Glasarbejdet er leveret af E. Guhle, Hørsholm.
Kaloriferen er leveret af C. M. Hess, Vejle.
Billedskærerarbejdet er udført af Billedskærer Oscar Holm, Hørsholm.
Harmonium er leveret af Petersen & Steenstrup, København.

Byggelaanet blev ansat til max. Kr. 40,000,00. Den samlede Udgift har været ca. Kr. 39,900,00. Efter et Afleveringssyn, der lededes af Provsten, med Tilstedeværelse af Bygningskonsulenten, Arkitekten, Kirkeværgen samt Menighedsraadets Byggeudvalg, blev Kapellet indviet den 15. September 1929 af Provst Simon Hansen, Helsingør, ved en kort Gudstjeneste, hvor ogsaa Sognepræst Reumert talte.

Det paatænkes nu fra Statens Side at skabe en mere anselig Indkørsel fra Vejen til Kapellet og at omdanne det forhenværende Ligkapel til Redskabsrum m. m. samtidigt med, at der gives denne Bygning en noget anden Karakter.

Chr. Borch: Indre af Kapellet paa Hørsholm Kirkegaard. Foto 1929.

Et gammelt Regulativ fra en Købstad-Kirkegaard.

Af Kommuelærer Albert Thomsen.

Da man omkring Aar 1800 holdt op med at benytte Kirkerne til Gravplads og henvistes til at lade alle Døde jordfæste paa Kirkegaardene, hvor hidindtil kun Fatigfolk havde fundet deres sidste „Lejersted“, var det naturligt, at der samtidig vaagnede en kendelig Interesse for, hvorledes der saa ud paa disse Kirkegaarde og kom Bestræbelser i Gang for at skabe bedre og sømmeligere Forhold paa dem.

Her saa nemlig som Regel forfærdeligt ud; denne muromhegnede Have, de Dødes Søvnehus og Seng, som Palladius siger, var overgroet med Græs, Ukrudt og Smaabuske, hvorimellem enkelte Gravtuer kummerligt højnede sig, undertiden kronede med et segnefærdigt Trækors. Stedet var en yderst attraaværdig Tumbleplads for Høns og Hunde og Børn fra Gyder og Gaarde i Nabolaget. Sent vaagnede Forstaaelsen af, at denne frodige Vildmark burde forvandles til en fredlyst Have til de Dødes Minde.

I mange af vore Provinsbyer tog man saa i Begyndelsen af 1880'erne Arbejdet op med at skabe ordnede Forhold paa Kirkegaardene, og der udarbejdedes allevegne Regulativer for dem. Vi vil her som Eksempel tage et af disse Regulativer frem og kort gennemgaa dets Bestemmelser; og vi vælger det, der i 1827 approberedes af Kancelliet som fremtidigt gældende for Kirkegaarden i *Holbæk*.

Vi har i en tidligere Artikel her i „Vore Kirkegaarde“, 1929–30, S. 1–14, fortalt en Del om Holbæks Kirkegaarde i Almindelighed; derfor skal vi indskrænke os til en

Albert Thomsen: Rids af den nu nedlagte Kirkegaard omkring Holbæk Kirke.

kort Beskrivelse af den, som Regulativet kom til at gælde for: Kirkegaarden omkring den gamle Klosterkirke.

Som omstaaende Planskitse viser, strakte den sig næsten helt rundt om Resterne af Klosteret. I Nord ses Kirken, der blev nedrevet i 1869, i Vest den Fløj, som efter Munkenes Bortdragen indrettedes til Latinskole, og som nu huser Biblioteket, og i Syd Refektoriet, det nuværende Ligkapel, der fra 1575 til 1844 var Byens Raadhus. Foran og bagved Skolen var der en lille Gaardsplads, og Syd for Raadhuset laa Rektorens, senere Kordegnens Have. Mod Øst stødte Kirkegaarden op til den ene af Byens to Præstegaarde.

Omkring Kirkegaarden gik en hvidkalket Munkestensmur med 2 Porte i, én lige ud for Vaabehuset og én lidt østligere; denne benyttedes mest ved Fattigbegravelser og af Folk, som skulde ind paa Raadstuen. Der var nemlig ingen anden Adgang til Byens Raadhus end Vejen ind over Kirkegaarden; her vandrede Borgere og Prokuratorer til Retsmøder, og her trak Politibetjenten af med Arrestanter og fulde Mænd, som skulde i Kaschotten. Intet Under, at Sognepræsten, Prof. I. H. Larsen, var meget misfornøjet med denne Færdsel: „Var ikke denne Indgang til Raadstuen og Skolens Brønd i denne Deel af Kirkegaarden“, skriver han i sit Manuskript til Holbæks Historie, „ville her kunne blive en meget smuk Begravelsesplads“.

Langs Kirkegaardsmuren stod en Række gamle Linde og Aske. De var tophuggede, da Prof. Larsen i 1821 kom hertil, men han fredede om dem i sin Embedstid og bad sine Efterfølgere værne om dem „og drage Omsorg for, at flere bliver plantede, og for alting vogte dem for Øksen, thi deres Fredning er af meere Vigtighed, end man troer, i Ildebrandstilfælde... Og foruden, at de under disse Omstændigheder beskytte Kirken og Skolen mod Ilden, aftage de og i Storme Virkningen paa Tagene og ligesom indvie Kirkegaarden til det stille evige Hjem; men“, slutter han, „jeg er imidlertid ikke uden Frygt for Communalvæsenets Jernfingre!“ Af disse Træer staar endnu et Par prægtige Linde tilbage. Gid de længe maa undgaa „Jernfingrenes“ Efterstræbelser!

„Regulativ for Holbæks Kiøbstæds Kirkegaard“ (Rigsarkivet) er udarbejdet af Sognepræsten, Prof. Larsen, og Borgmesteren, Byfoged Bierfreund; det indsendtes 14. December 1827 og fik kgl. Godkendelse den 31. December.

Første Stykke handler om *Betaling for Gravsteder og Monumenter*.

Kirkegaarden deltes i „Betalingjorden“ og „de fattiges Jord“. De fineste Gravsteder laa i den saakaldte „Urtegaard“ vest for Kirken (A); „her lade for det meste alle anseete Personer sig begrave“, fortæller Prof. Larsen. Prisen var 4 Rbd. for hver Kistes Plads i 20 Aar; samme Betaling erlagdes for Gravsteder nord for Kirken og langs dennes Sydside, mens hele det sydøstlige Hjørne (B), som laa hinsides Gangen ned til Raadstuen, var forbeholdt de Fattige.

„Forlanger nogen at indhegne sit Gravsted, da erlægges for denne Indhegningsret for 20 Aar for et enkelt Gravsted = 8 □ Alen 8 Rbd. Sølv, for et dobbelt 16 Rbd.“ o. s. v.

Om Indhegningen hedder det saa videre, at denne kan ske ved Jerngitter eller Træstakit og ved Plantning. „Men førend noget oprejses, maa Tegningen være approberet af Inspectionen...“ Levende Plantning skal beskæres og holdes inde paa Gravstedet, intet Stakitværk maa fastgøres i Kirkens eller Kirkegaardens Mure, og ingen Træer plantes, som kan skygge ind over Kirken.

Hvis nogen vil oprejse meget store Monumenter, vil Afgiften blive fastsat af Direktionen for de offentlige Stiftelser. Og ellers betales der efter følgende Skala:

- 1) For Liigsteen $3\frac{1}{2}$ Al. \times 2 Al. 4 Rbd. S.
- 2) For en dobbelt 8 ”
- 3) For en Mindesteen eller et Træmonument . . . 3 ”
- 4) For en Plade paa en Pæl med Indskrivt . . . 1–3 Mark.
- 5) For et Kors uden Indskrivt 3 ”

Men baade Monumenter og Indskrifter skal forevises og approberes af Inspectionen.

Punkt B. handler om *Klokkeringningen*, og der fastsættes Takster for denne. For „alle fire Kirkens Klokker svares 8 Rbd. Sølv, for de 3 betales 6 Rbd. og for de 2: 4 Rbd.“

I Punkt C. hedder det om *Gravstedernes Opkastning*:

For en Grav at kaste og igjen, efter at Liiget er nedsat, at fylde, stampe og højne, betales til Graverkarlen:

- For et voxent Liig 8 Mark Sølv.
- For et Barn under 14 Aar 1 Rbd. S. o. s. v.

Om Vinteren, naar Jorden er stærkt frossen, betales $\frac{1}{4}$ mere. Graverkarlen møder ved Ligets Nedsættelse i anstændige sorte Klæder og er Ligbærerne behjælpelig.

Byens Brandkorps havde dannet et Ligbærerlaug og havde Eneret paa at føre Lig til Jorde.

Af de „*almindelige Bestemmelser*“ i Punkt D. vil vi nævne følgende:

„Ingen maa, uden forud at have meldt sig hos Kirkeværgen og erhholdet hans Tilladelse, befatte sig med Gravenes Pyntning uden Graverkarlen allene, og det maa paasees, at Gravenes pyntes paa en anstændig og passende Tiid og Maade...“

Ligsten o. l. tilfalder Kirken, naar Fæstetiden er udløbet.

Intet Træ maa plantes uden Inspectionens Tilladelse.

En af Byens mest ansete Borgere indehaver Hvervet som *Kirkens Værge* og fører Tilsyn med Reglementets Overholdelse. Han „paaseer Orden, Reenlighed og Fred paa Kirkegaarden. Han fører en autoriseret Begravelsesprotokol over Gravstederne, der bortfæstes“, udsteder Fæstebreve, syner Monumenter, anviser Gravsteder, lader sætte Gravpæle o. s. v.

Under sig har han en *Graverkarl*, som lønnes af Kirken med 16 Rbd. Sølv aarlig. Han passer Kirkegaardens Plantninger og holder Gangene rene, og desuden skal han „ved ugentlig Bistand af 2 Fattige opklappe de Fattiges Grave og holde dem fri for Ukrudt“. Denne sidste Bestemmelse udvidedes efterhaanden i Praksis til, at Graveren, saa snart han skulde bruge Arbejdskraft, gik over i Fattiggaarden og hentede et Par af „Lemmerne“; det var jo en nem og billig Hjælp.

Om hans Ansættelsesforhold hedder det i Regulativet ganske tørt og prosaisk: „Han forbliver i Bestillingen, saa længe han opfører sig ordentligt“.

Regulativet er i enhver Henseende et Produkt af sin Tid: Frederik den Sjettes landsfaderlige Enevælde. Og saa stærkt griber det ind i det private Initiativs Udfoldelse paa Kirkegaarden, at det vistnok har været vanskeligt at gennemføre i alle Enkeltheder.

Mange af dets Bestemmelser er ganske moderne, f. Eks. Bestræbelserne for at give den autoriserede Kirkegaardsgartner Privilegium paa Anlæg og Pasning af Gravstederne og Censurering af Monumenternes Størrelse og Udseende.

De to Forfattere, Sognepræsten og Borgmesteren, har Ære af deres Værk. Regulativet kunde fuldt ud opfylde sit Formaal, at tilvejebringe „Orden, Reenlighed og Fred“ paa Kirkegaarden. Af særlig Værdi er Bestemmelserne om Indførelse af en Kirkegaardsprotokol og Anbringelse af Gravpæle.

Den gamle Kirkegaard afløstes i 1857 af en ny, anlagt tæt ved, ud til Jernbanevej, og da man i 1869 brød Klosterkirken ned og erstattede den med den nuværende Sognekirke, der ligger vinkelret paa den gamles Plan, blev den omliggende Kirkegaard ødelagt. En Part af den, saaledes det meste af „Urtegaarden“, henligger nu som grønne Plæner, hvori enkelte Gravsten endnu staar tilbage som de sidste Minder om den gamle Begravelsesplads, hvor Byens Borgere gennem 600 Aar er blevet jordfæstede.

* * *

Vore Kirkegaardes Stilling i administrativ Henseende.

Af Overlæge, Dr. med. Knud Secher.

I „Vore Kirkegaarde“ Januar 1930 har Pastor *P. Severinsen* skrevet en Artikel om private Begravelsespladser, der opfordrer til nogle Bemærkninger. Dette er saa meget mere fristende for mig, fordi jeg gennem Forhandling med Menighedsraad Landet over har faaet et ganske bestemt Indtryk af, hvor fejlagtig de administrative Forhold for Kirkegaardene ligger, takket være Kirkelovene.

Pastor Severinsen plæderer for Tilladelse til private Begravelser, navnlig „Markbegravelser“, ud fra den Betragtning, at Gravfreden ikke eksisterer paa Kirkegaardene, hvor de dodes Levninger parteres, naar Kisterne brækkes op, „vore Kirkegaarde er i den Henseende endnu saa skandaløst organiserede, at de ikke har nogen Ret til i Sømmelighedens Navn at kritisere de andre Begravelsespladser“.

Pastor Severinsen har Ret i sin Kritik. Begravelser under Kirkens Beskyttelse har aldrig repræsenteret „Gravfred“, og hvad der sker paa Kirkegaardene er ikke godt. Men det er ganske haabløst at ville tænke paa fri Begravelse paa Marker og i Skov. Sundhedsautoriteterne vil lægge sig imellem. De Krav, der stilles til Kirkegaardsjord, vil blive stillet i ethvert Tilfælde; paa Forhaand maa Tanken afvises.

Der er kun to Veje at gaa for at faa gennemført den Gravfred, der burde være alles Ret, nemlig en virkelig Fredning af Graven, saaledes som Jøderne kan gøre det, eller Anvendelse af Ligbrænding. Ved den sidste Begravelsesform kan Anbringelsen af Asken gives fri paa privat Grund, her stilles ingen Fordringer til Jordens Art, Afstande fra Brønde, Grundvandets Højde m. m. Udelukkende gennem Urnenedsættelse kan de private Begravelsespladser, som Pastor Severinsen efterlyser, faa en virkelig Udbredelse.

En Gennemførelse af den antydede Gravfred maa ske gennem Kirkegaardenes Administration. Den er næsten overalt lagt i Hænderne paa Menighedsraadene. Man maa ved en Kritik af dette Forhold dele Problemet i to Dele: Landet og Byerne.

For Landsbykirkegaardene er den nuværende Ordning ganske naturlig, fordi man her har virkelige Kirkegaarde omkring Kirkerne. Der er her ikke de Problemer angaaende Byplaner, Pladsmangel m. m., der vanskeliggør Forholdene i Byerne. Man staar paa Landet af Hensyn til Pladsen ikke overfor en ganske uløselig Opgave at

skabe virkelig Gravfred enten gennem fuld Fredning af Graven eller gennem en lang Turnus. Der vil sikkert gaa mange Aar, før Landbefolkningen i større Udstrækning vil bruge Ligbrænding. Den nuværende Kirkegaardsturnus kan dog nok stimulere i den Retning.

I Byerne ligger Forholdene ganske anderledes. Saa godt som ingen Steder har vi „Kirkegaarde“, vi har Begravelsespladser ude i Byernes Udkanter. Dette at bortskaffe de dødes Legemer er i Byerne en udpræget kommunal Opgave. Begravelsespladserne skal staa aabne for Medlemmer af alle Trosretninger (et Forhold, som ikke har praktisk Betydning paa Landet), de skal anlægges efter Byens Tarv: Forbindelser til Stedet, Gadeplaner, der skal tages Hensyn til Udvidelsesmuligheder m. m.

Det er derfor ganske urimeligt, at disse Begravelsespladser skal administreres af Forsamlinger, der er valgt ud fra religiøse og ikke administrative Synspunkter. Jeg har da ogsaa det Indtryk fra Forhandling med Medlemmer af mange Menighedsraad, at disse er enig med mig i disse Betragtninger og mener, at Raadene bør afgive Administrationen til Byerne.

Byerne har her den Interesse at skaffe Gravfred gennem Ligbrænding, og jeg tør hævde, at saafremt Byerne havde Administrationen af Begravelsesvæsenet, saa havde vi haft Krematorier i mange Byer. Jeg har set Krematorier vedtaget med alle Stemmer i et Byraad, – dette, der har Ansvar for Byens Økonomi, medens det faldt med een Stemme i Menighedsraadet.

Direktør A. Berg ved Københavns Begravelsesvæsen siger derom: . . den (Ligbrænding) er derfor af Interesse for enhver, og den fortjener Støtte af alle, som har med offentlig Økonomi at gøre, ikke mindst af dem, hvis Opgave det er at sørge for, at Fjernelsen af de døde Legemer kan ske ikke alene paa en smuk og tiltalende Maade, men ogsaa uden større Udgifter end højst nødvendigt, hverken for den enkelte eller for det offentlige.

Samtidig med, at Pastor Severinsen i stærke Udtryk laster Kirkegaardene, skriver han følgende om Ligbrænding: oven i Købet har en Mængde slaaet sig ogsaa religiøst til Ro med Destruktionsanstalten som det egentlige rigtige, idet dets Religion knytter sig til de hedenske Fantasier om Sjælens Udødelighed, hvortil i Hedenskabet netop hørte en Lære om, at det gjaldt om at komme af med Legemet.

Jeg forstaaer ikke, at Pastor Severinsen i vore Dage atter vil optage Angrebet paa Ligbrænding gennem Prædikaten Hedenskab. Den Diskussion bør dog afsluttes fra Kirkens Side efter alt, hvad der er sket. For faa Uger siden overværede jeg Individet af Helsingborg-Krematoriet; den foretoges af Biskoppen i Lund i biskoppeligt Skrud og med Bispestav i Haand. – Hvor er der Plads for Hedenskab?

Jeg vil hæfte mig ved Ordet Destruktionsanstalt. Ja, det er rigtigt, at Ligbrændingsovn er en Destruktionsovn ligesom Begravelsen i Jorden er en Destruktion. Den sidste er blot saa langsom, saa hæslig, saa ufuldstændig, at den – først gennemtænkt – maa virke afskrækkende paa alle. Forbrændingen i Ovn mangler alle disse Momenter. Legemets Selvforbrænding i den hede Ovn til de Produkter, der aldrig naas fuldstændig – trods Løfter ved Graven – gennem „Destruktion“ i Jorden, har intet rædselsfuld ved sig. Ild virker altid lutrende. Jeg har set saa mange Ligbrændinger og saa mange Døde, der har været Maaneder fremme i Forraadelsen, at jeg mener mig kompetent til at bedømme dette Forhold.

Jeg vil resumere de ovenstaaende Betragtninger i følgende:

Kirkegaardene administreres naturligt paa Landet gennem Menighedsraadene som egentlige Kirkegaarde, medens de i Byerne bør administreres kommunalt.

Gravfred kan kun opnaas gennem en virkelig Fredning af Graven eller gennem Ligbrænding,

Det er saavel i Byernes som i de enkelte Borgeres Interesse, at Krematoriebygning fremmes.

Kirkelig Gravfred.

Af Sognepræst *P. Severinsen.*

Redaktionen har været saa venlig at give mig Lejlighed til et lille Tilsvær med det samme til det af Hr. Overlæge K. Secher ovenfor fremførte. Jeg udtaler da min Glæde over, at Overlægen stiller sig ved min Side i Kravet om ganske anderledes Fredning paa vore Kirkegaarde. Paa Landet er det overkommeligt, og i Byerne kan der gøres mere, end der bliver gjort, især da man, hvor ikke en Kirkebygning skæmmes derved, kan bruge Udvejen med at forhøje Jordsmonnet.

Jeg vil ikke pynte paa Døden og Dødens Følger i vort Legeme. Jeg har heller ikke villet bevare den Pynt, som jeg betegnede som „de hedenske Fantasier om Sjælens Udødelighed“. At disse Sjæle-Fantasier stammer fra Hedenskabet og ikke fra Kristendommen, er i al Fald vitterligt. Dermed har jeg aldeles ikke villet hefte Ukvemsord paa Ligbrændingen, men jeg vil forsvare den kristne Ulyst ved at ty til den, — ud fra de kristne Opstandelsesforventninger. Man kan ikke helt lade være med at tænke, at det havde set noget underligt ud, om Martha havde maatte svare om Lazarus: „Herre, vi har allerede brændt ham for fire Dage siden“. Med Herrens Dag for Øje kunde man jo tænke sig den samme Situation.

Saadanne Følelser vil jeg gerne beskytte, og om nogen vilde bruge et Hjørne af sin Mark til Begravelse for at være lydligere mod disse Tanker, da ser jeg ikke nogen Nødvendighed for at taarne Vanskeligheder op eller muligvis udvikle ligefremt Forbud under Henvisning til Kirkegaardenes Fortrinlighed. Sundhedsstyrelsen forlanger ikke Jordbundsprøver, hvor man begraver i Snesevis af Kreaturer paa een Gang. Saa kan der vel ogsaa være Maade med Risikoen ved at begrave et enkelt Menneskelegeme.

I al Fald skal Kirkegaardene ikke rose sig for meget, og vi føler mindre Tillid til, at de kommunale Begravelsespladsbestyrelser vil være lydhøre overfor kristelige Tankegange, end til at de kirkeligt styrede vil være til at opdrage til en bedre Administration. Man kan jo ogsaa forvalte en Kirkegaard aldeles under Synspunktet Destruktionsanstalt.

Hälsingborgs Eldbegängelseanläggning.

Af förste kommunalsyndikus *Gustaf Schlyter*.

Den 12. december 1929 invigdes Hälsingborgs Eldbegängelse-(här nedan förkortat till E.B.)-anläggning av biskopen *Edv. Rodhe* i Lund i närvaro av landshövdingen i länet och ett stort antal inbjudna. Byggherre är Svenska Eldbegängelseföreningens lokalavdelning i Hälsingborg, som redan för ett par årtionden sedan satte som sitt mål att åstadkomma en „mönsteranläggning“ för ändamålet efter ett till grunden gående studium av alla hithörande spörsmål. Hand i hand med Nordvästra Skånes Läkarförening lyckades det (1920) E.B.-föreningen att av Hälsingborgs stad kostnadsfritt erhålla en utomordentligt väl belägen plats, i areal omkring 30,000 kvm., för den planerade anläggningen, belägen öster om och invid den vackra Påljskogen.

Upprinnelsen till detta intressanta byggnadsföretag var Hälsingborgs kyrkogårdsfråga år 1908. Staden måste förvärva ny kyrkogårdsmark; och den enda härför lämpliga var en del av Påljsöområdet. Den tanken uppkom då att genom uppförande av ett „E.B.-tempel“ i skogen förhindra, att den natursköna egendomen alltmer komme att inkräktas av den nödvändiga nya begravningsplatsen, ett hembygdsvårdsintresse av första rang. För uppgörande av det första förslaget till en i alla detaljer rationellt genomförd E.-B.-anläggning, tillvaratagande det nya gravskicket alla fördelar, anli-

Ragnhild Schlyter: „Templets Genius“.

tades arkitektfirman Lewerentz & Stubelius i Stockholm (åren före 1914), inom vilken arkitekten *Torsten Stubelius* förklarade sig hysa stort intresse för ett dylikt uppslag, även avseende en renässans av den svenska gravkonsten. Samarbetet utmynnade i ett av nämnda firma utarbetet och å Baltiska Utställningen i Malmö år 1914 utställt förslag till E.B.-anläggning i Hälsingborg, förlagt till en central plats på höjdplatån i Hälsingborg invid resten av en gammal vallgrav. Detta första och grundläggande projekt finnes beskrivet i *Teknisk Tidskrifts* avdelning för arkitektur 1914, häftet 10.

Genom valet av en annan plats för anläggningen, det ovannämnda av staden skänkta området vid Pålsgö skog, kom även arkitektfrågan i ett annat läge; och föreningen vände sig för det slutliga förslagets utarbetande till Stockholmsstadshusets berömde skapare, professorn *Ragnar Östberg*, vilken genom deltagande i prisnämnden för stadsplan för en del av Pålsgöområdet vunnit ett särskilt intresse för tillvaratagandet av de skönhetsvärden, Pålsgöegendomen besitter. Under åren 1924 och 1925 utarbetade professor Östberg sitt förslag, vilket finnes av honom själv utförligt beskrivet i tidskriften „Byggmästaren“ 1925, häftet 13, sid. 149–153.

Den grundläggande tanken härför, som även vunnit sin belysning i den med understöd av staten och ett flertal svenska städer m. fl. år 1914 anordnade internationella E.-B.-utställningen i Malmö, är i korthet uttryckt den, att vid övergången till ett gravskick, där man tack vare en modern, fulländad reningsteknik är oberoende av de stora platskrävande och denna plats dessutom förorenande liken, lösa de arkitektoniska problemen såväl för byggnader som utomhusanläggningar med hänsyn tagen till vad det här i den mänskliga sammanlevnaden särskilt rör sig om: *avskedet från kära anhöriga och värden om deras minne*. Institutionen får därmed en helt mänsklig karaktär, blir en alldeles ny inrättning i samhället, blir avsedd icke blott för de döda – en begravningsinstitution såsom nu, låt våra utan förorening – utan ännu mera för de levande: en helgedom för uttryckandet av de djupaste känslor, människolivet rymmer: *Kärleken* mellan dem, som bilda grundvalen för hela samhället, *Hemmet*.

Innan professor Östberg gick att närmare utarbeta sina skisser för anläggningen för att förelägga dem åt E.B.-kommittén i Hälsingborg, i vilken föreningen insatte dr *Verner von Heidenstam* samt staden, på inbjudan av föreningen, ledande män inom stadsförvaltningen, företog han på sommaren 1924, tillsammans med författaren härav, en biltur till några skånska borgar – förbi Wrams Gunnarstorp och Trolleholm till Bosjöklöster, vars fyrkantiga bebyggelseplan, med kyrkan som en integrerande del därav, syntes oss skänka förutsättningar för utbildandet av ett hem för frid och minnen.

Omgiven av kanaler höjer sig nu *Tempelön* i sitt första utbyggnadsstadium öster om Pålsgökogen (se *Billederne* S. 20–21), i vad rör själva terrängen utformad åren 1926–1929 till stor del tack vare nödhjälpsarbeten.

I den plan för E.B.-anläggningen, som professor Östberg enligt det förestående framlagt, hava en del ändringar visat sig genom den praktiska erfarenheten nödvändiga. Den lokal, som å ritningarna angivits såsom bostad för „vårdaren“ av anläggningen, har visat sig ytterst behöflig som väntrum för de många sörjande, vilka infinna sig till ceremonier i templet m. m. De komma från olika delar av södra Sverige, och det måste vara så ordnat, att de icke störa i tempelsalen under pågående ceremoni, utan kunna i en hemliknande miljö avvakta stunden för den högtidlighet, vari de skola deltaga o. s. v. Den lilla del af denna lokal, som redan är utförd, är provisoriskt tagen i bruk av vaktmästaren vid anläggningen, men är det att livligt

Ragnar Östberg: Søjlehallen.
(Se Teksten S. 18 og 20).

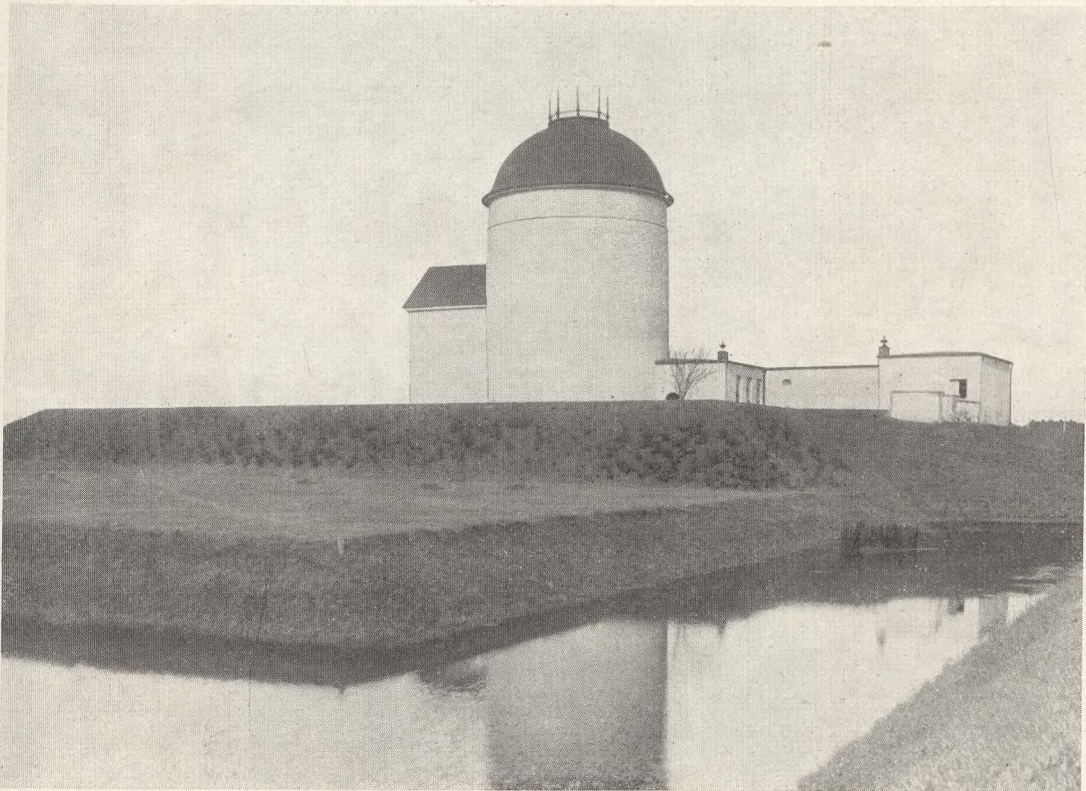

hoppas, att vaktmästarebostad jämte garage och ett mindre växthus snarast må kunna utföras i områdets nordöstra hörn, invid Kungshultsvägen, varest å den stora planen platsen för garage utmärkts. Det utrymme, som å den ursprungliga ritningen omedelbart öster om pelarsalen angivits såsom plats för orgeln, har å de slutliga ritningarna anordnats såsom sakristia, d. v. s. plats för officianten m. m. Orgeln har placerats över den tillfälliga entrén under taket. Pelarna i ceremonihallen (se Billedet S. 19) hava utförts av svensk marmor från Gropptorp samt den sarkofagliknande katafalken med sitt trappsteg av italiensk marmor från Siena. Barriären omkring läktaromgången har utförts av kalksten från Ignaberga. Bryggan till ön har provisoriskt utförts såsom en på sina sluttningar åt söder och norr med hagtorn, nyponbuskar m. m. planterad jordvall.

De olika byggnadsarbetena togo sin början vid årsskiftet 1927–1928. Huvudentreprenör har varit A.-B. *Skånska Cementgjuteriet*, Malmö, men själva förbränningsapparaten är utförd av *Höganäs-Billeholm A.-B.* Incineratorn är allenast i en våning, i det de olika kanalsystemen förlagts på ömse sidor därom.

Alla ytterarbeten hava utförts under Hälsingborgs stads byggnadskontors och numera t. f. byggnadschefen *Yngve Hagstrands* ledning med undantag av planteringsarbetena och en del arbeten å tempelgården, som utförts av stadsträdgårdsmästaren *O. H. Landsberg*, samt en del vägarbeten, som utförts af ingenjören *A. Berne*. En hel del kompletterande byggnadsarbeten hava utförts av byggnadsingenjören *Einar Wihlborg* i Hälsingborg.

Udsigt fra Pålsskog mod Tempeløen.

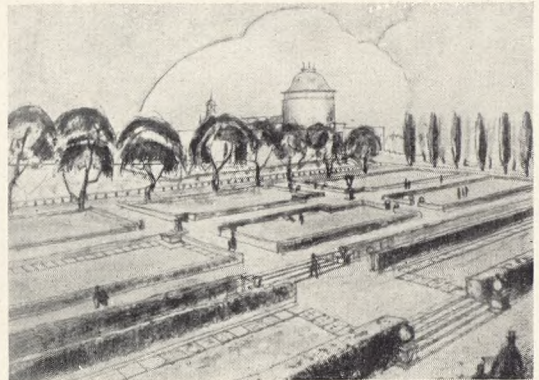
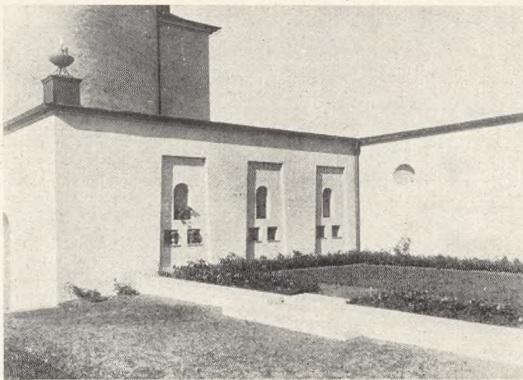
Skulpturarbetena, nämligen dels den krönande ängeln (se S. 17) och dels „Afskedet“ över templets huvudingång, hava utförts av fru *Ragnhild Schlyter* i Hälsingborg, som för drivningen av ängeln i koppar, vilken sedermera förgyllts medelst bladguld, anlitat konstsmeden *Ragnar Myhrsmeden* i Enskede. För olika marmorarbeten m. m. i templet har anlitats bl. a. bildhuggaren *Frans Hausl* i Hälsingborg. Konstnärinnan *Maja Sjöström* i Rom, bördig från Hälsingborgstrakten, har utfört teckningarna til altartextilierna. Den utomordentligt omsorgsfullt utförda 17-stämmiga orgeln är ett verk af orgelbyggaren *Th. Frobenius* i Lyngby i Danmark.

* * *

Finansieringen av det storartade byggnadsföretaget har möjliggjorts genom donation av f. hotell-direktören *Louis Goetze* (100,000 kr.) och bidrag av donationsmedel från *Hälsingborgs stad* (omkring 40,000 kr.) ävensom lotterimedel från *Svenska Statens* (100.000 kr.). Därjämte har Staden och Statens Arbetslöshetskommission bidragit till kostnaderna för de förut omnämnda nödhjulsarbetena med omkring 30,000 kronor tillhoppa. Slutligen hava flertalet av pelarna, orgeln, lampetterna, katafalken och altaret m. m. bekostats genom enskilda donationer.

Den närmaste ledningen av företaget inom lokalavdelningens styrelse har omhändertagits av juris doktorn *Carl Sjunesson*, som ända från början av sin ordförandetid varmt ivrat för en konstnärligt sett fulländad lösning av det arkitektoniska problemet, och stadsombudsmannen *G. Schlyter*. Bortsett från kostnaderna för nödhjulsarbetena samt värdet av den av staden skänkta marken, beräknat till 200,000 kro-

Ragnar Östberg: Tempeløen.

nor, hava byggnadskostnaderna uppgått till sammanlagt omkring 400,000 kronor.

Verksamheten vid anstalten, som i fråga om dess undre del den 30. juni 1928 å Kungl. Byggnadsstyrelsens vägnar avsynades av föreståndaren för gasverket i Hälsingborg ingenjören *P. Eric Åberg*, har från och med den 2. juli 1928, då den nämnda delen togs i bruk, omfattats med stort intresse från allmänhetens sida. Under tiden $\frac{2}{7}$ 1928– $\frac{10}{3}$ 1930 hava 105 eldbegängelser ägt rum vid anstalten. Den första, den 2. juli 1928, avsåg stoftet efter ledamoten av lokalavdelningens styrelse rektorn *Nils Krok*, som den 12. mars 1928 avlidit. Rektor Krok, som städse varmt ivrat för för-

Ragnar Östberg: Columbarier i nederste Etage.
Urnegård (tv.) og Urneterrasserne (th.).

eningens syften, har för sin urna erhållit en hedersplats i den västra väggen av eldbegängelsetemplet inom byggnadsanläggningens ram anordnade rosengård.

Ett stort antal ceremonier hava redan ägt rum i eldbegängelsetemplets krypta, och många av svenska kyrkans präster (den 12. november 1929 förrättade biskopen *Edv. Rodhe* bön vid en 12-årig gosses, *Klas Reinholtz'*, eldbegängelse) hava kunnat genom egen erfarenhet konstatera, att detta nya gravskick bereder stora förmåner ej minst för kyrkan själv. På ett till hjärtat gående sätt tolkade kyrkoherden *Sigurd Westman* vid eldbegängelsetemplet grundstensläggning den 18. februari 1928 den kristna reli-

Ragnar Östberg: Sakristi (øverst) og Arkiv (tv.)
samt Bisættelseskapel i nederste Etage.

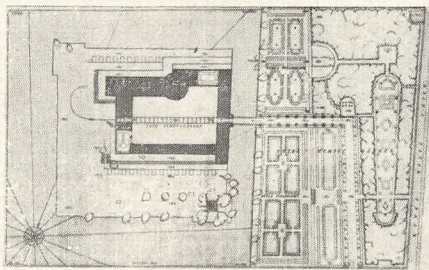
gionens ställning till gravens spörsmål, huru än stoftet behandlats, om det renats i eld eller icke, innan det nedlägges däri. Efter den erfarenhet, som i templet redan gjorts, kan man med säkerhet förutspå, att vår högtstående svenska kyrka kommer att skänka all sin välsignelse åt det gravskick, som framhäver det andliga hos människan och det döda stoftets intighet.

* * *

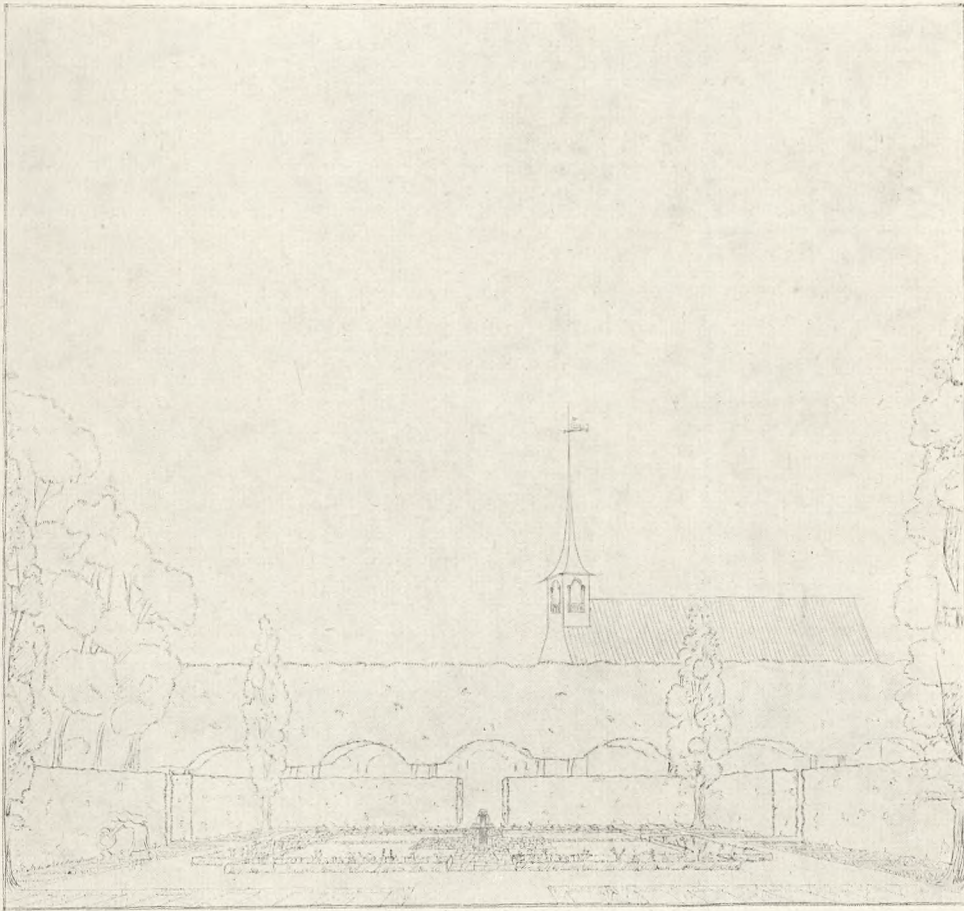
Skåne har nu äntligen efter snart fyrtiotre års förberedelser erhållit sin eldbegängelseanstalt. Över 1880-talets „likbränningsugn“ har ett „tempel“ för den sista kärlekstjänsten åt och minnet av våra bortgångna kära blivit rest. Långväga ifrån – från Japan och Kina till Kalifornien – hava redan talrika besökare lovordat den första etappen av vår anläggning. Inkommen från „stora landsvägen“ skymtar vandraren högt bakom kopparkupolens kant en bevingad människa, bärande ett brinnande hjärta upp mot höjden och krönande den kolonn, genom vars inre ledare den döde föres ut i den oändliga rymden. Utmed terrasser, den ena över den andra, för gravsättning av urnor bland rosor under små hållar av sten reser sig Templet, från sin höjd speglande sig i kanalerna, som omgiva ön. Ovan huvudporten erinrar en bild om rummets helgd, människans kärlek, sorg och saknad: en moder och en dotter, som skiljas åt av Döden; och allt förenar sig i at stödja, lyfta den av sorgen tyngde. Tolv smäckra blågröna pelare med korintiska kapitäl leda blicken uppåt från den underbara gyllene sarkofagen i rundelns mitt. Mellan det bortersta pelarparet höjer sig altaret och dess baldakin, klädda i guldbrokad från Venedig. I alla de sjutton lampeterna runt templet, där nere och där uppe, brinna levande ljus, och högt där uppe ifrån läktaromgången bakom de tre valvöppningarna ljuda orgelns milda tonar, skänkande sinnet frid och ro; och blicken lyftes omedvetet upp til kupolens krön, varifrån dagsljuset genom det stjärnformiga kristalfönstret strömmar ned. För alla, utan anseende till ställning i samhället, öppnar sig Templet och vill skänka sin tröst.

Den som en klar oktoberdag vandrar genom Pålsjöskogens pelarsalar av höga, smäckra blågröna bokstammar, över de mattor av gyllene löv, som i det mellan trädens kronor nedsilande solljuset flamma som ett marmorgolv från Siena, ut mot krönet högt över Kattegatt, han förstår, varför mönstertemplet för eldbegängelse vuxit upp ur just denna mark. Särskilt när solen i otroligt flammande prakt går till vila i västerhavet, men också när Östersjöns vågor glittra under fullmånen på sin färd genom Sundet ut mot oceanen.

E.B.-anläggningen i Hälsingborg har redan blivit ett omtyckt mål för utflykter, till fots eller långväga i från med bil; och varje söndag kan besökaren i templets pelarsal under mild orgelmusik glädja sig åt friden i högtidsrummet inom detta moderna tempel.

Regnar Östberg: Situationsplan.

Nye Kirkegaard.

II. Horsens.

Af Havearkitekt Chr. Nielsen.

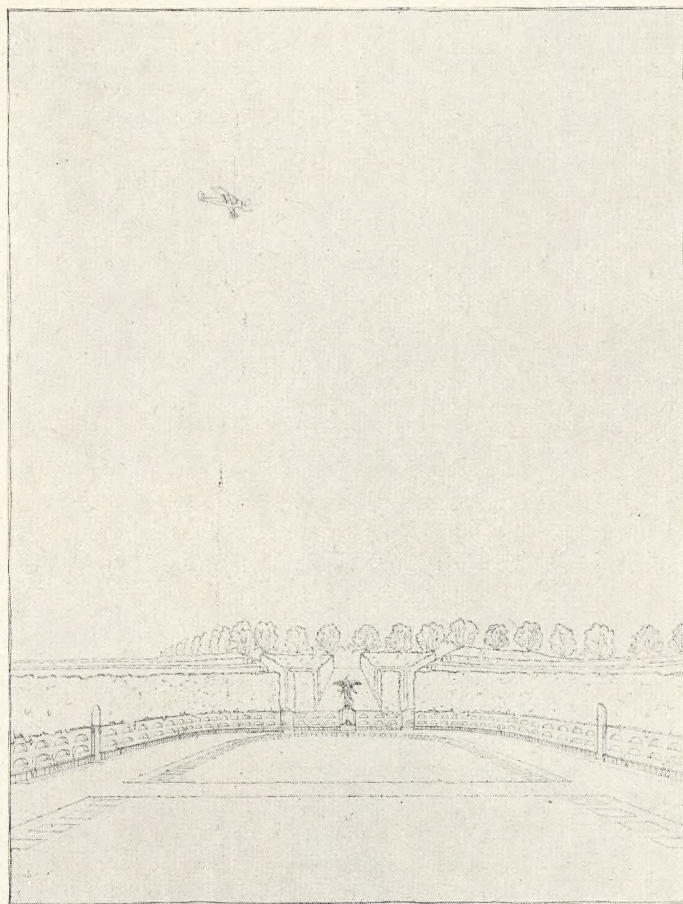
Arealet, hvor Horsens Byraad og Kirkebestyrelse har vedtaget, at den nye Kirkegaard skal have sin Beliggenhed, er et stærkt kuperet Terræn, nordvest for Byen, 18,6 Hektar stort, mellem Silkeborg Landevej og Bryrupbanen. Paa Arealet findes et mindre Skovparti, en gammel Hulvej samt en Kæmpehøj, og fra denne har man en god Udsigt over hele Arealet (se Situationsplan S. 28).

Begrundet paa Arealets stærke Kupering har man, som det kan ses paa Grundplanen (S. 29), anvendt meget til Beplantning, dels paa de ved Planeringen fremkomne Skraaninger samt for at give Rum og Læ for de forskellige Begravelsesarealer.

I Arealets sydøstlige Hjørne er Hovedindgangen anbragt, Pladsen foran denne udvides til en cirkelrund Plads, omgivet af Plantninger, for at faa Plads til Parkering ved Siden af Trafiken paa Silkeborg Landevej. Umiddelbart inden for Hovedindgangen er afsat Plads til Opsynsbolig eller lignende.

Fra Hovedindgangen fører en Kørevej med Allétræer i Græsrabatter, og med

Chr. Nielsen: Kapelhaven.

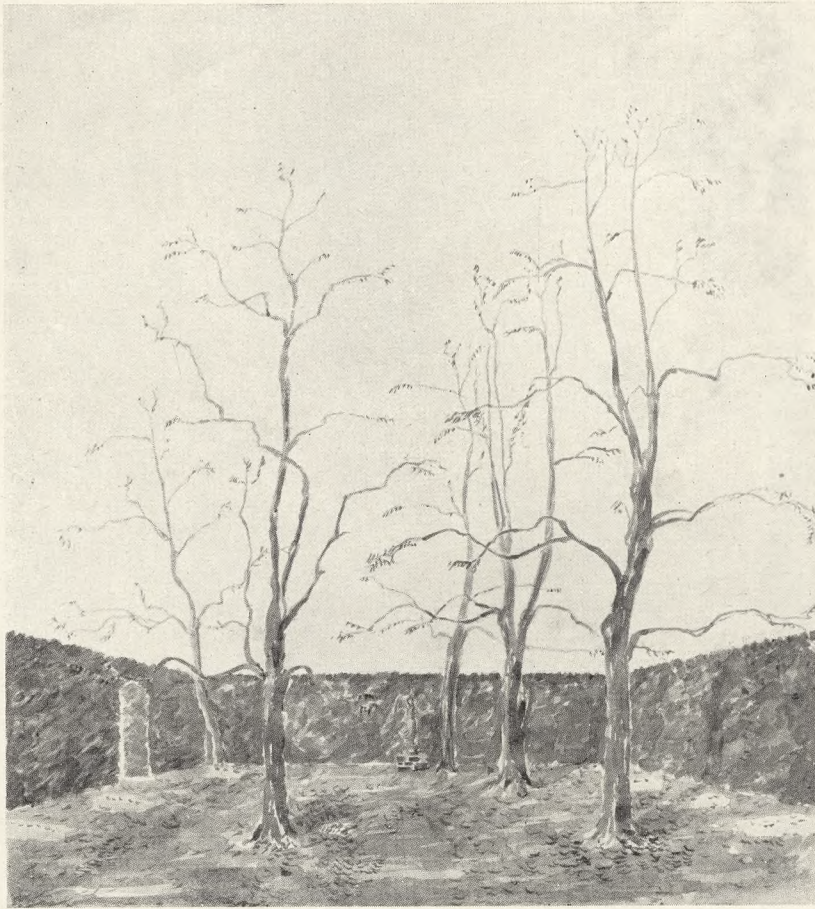
Fortov paa begge Sider, op til Kapelpladsen. Kørevejen fortsættes i nordlig Retning, og som Afslutning paa den kunde man tænke sig et eller andet stort Monument. Herfra fører en Trappe ned til den gamle Hulvej, som er den nordlige Grænse for det Stykke af Kirkegaarden, der skal anlægges i første Omgang, ca. 6,3 Hektar, denne Hulvej siges at være den gamle Landevej fra Skanderborg til Silkeborg, uden om Horsens.

Øst for Kapelpladsen ligger det førnævnte Skovparti, som man vil benytte til Skovkirkegaard, med Gravene beliggende i mindre Grupper mellem Træerne. Monumenter til disse Begravelser skal være Liggesten, Natursten eller andre, ikke for kunstfærdigt udformede Monumenter, som paa en naturlig Maade glider ind i den, for en saadan Kirkegaardsafdeling særprægede Stemning.

Da Kirkegaarden ikke skal og heller ikke kan tages i Brug de nærmest følgende Aar, vil Kapellet ikke blive bygget foreløbigt. Kapelpladsen omgives af en dobbelt Række Allétræer, som det vil ses paa Tegningen, for at fæstne Kapelpladsen sammen med den øst for beliggende Bøgeskov.

Syd for Kapelpladsen findes en Del gamle, smukke Bøgetræer; disse omgives med en meget kraftig Beplantning, og det hele tilsaas med Græs. Pladsen tænkes benyt-

Chr. Nielsen: Urnehaven.

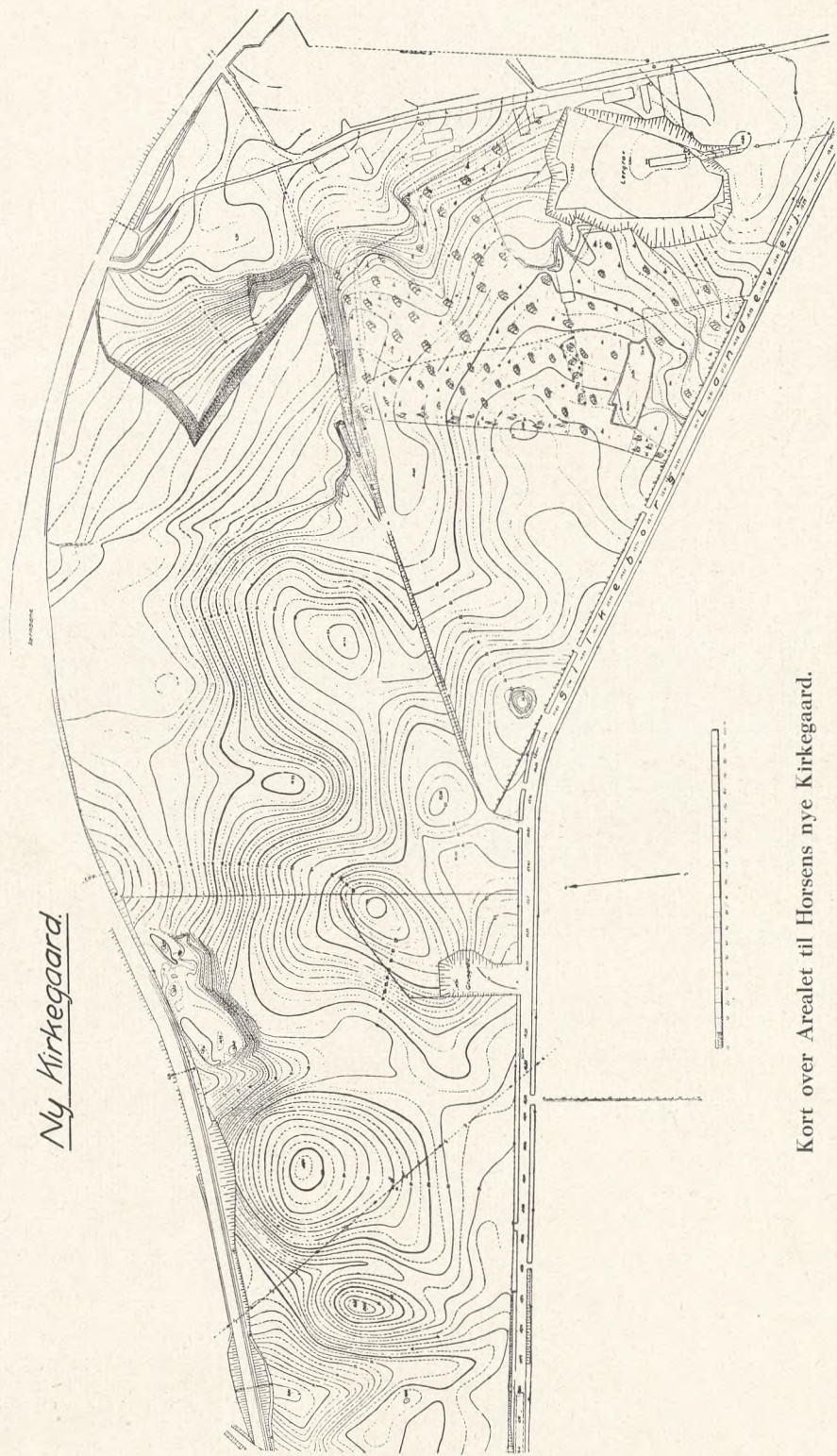
tet til selvstændige Begravelser, og Monumenterne maa være Liggesten eller lignende, ligesom i Skoven.

Nord for Kapelhaven er afsat en Plads, af samme Størrelse som Bøgepladsen, til en Kapelhave (se S. 26) med Blomsterudsmykning og Bænke til Hvile og Opholdssted for Kirkegaardsbesøgende. Pladsen har man ogsaa foreløbig tænkt at benytte til Nedsættelse af Urner, indtil den Plads, der er udset til Urnehaven, kan blive inddraget under Kirkegaarden.

Pladsen, hvor Urnehaven skal anlægges (se S. 26), er en dyb Slugt med plan Bund; denne omgives paa de tre Sider med en Mur, i hvilken der er Rum til Anbringelse af Urner. Oven paa Muren plantes en Rosenhæk. I den store Plæne anbringes i Kanten Fliser med Navne som Dække over de nedsatte Urner, og den indre Del af Plænen tænkes til fri Nedsætning af Urner. For Enden af Urnehaven tænkes anbragt et Fællesmonument (Fredens Engel).

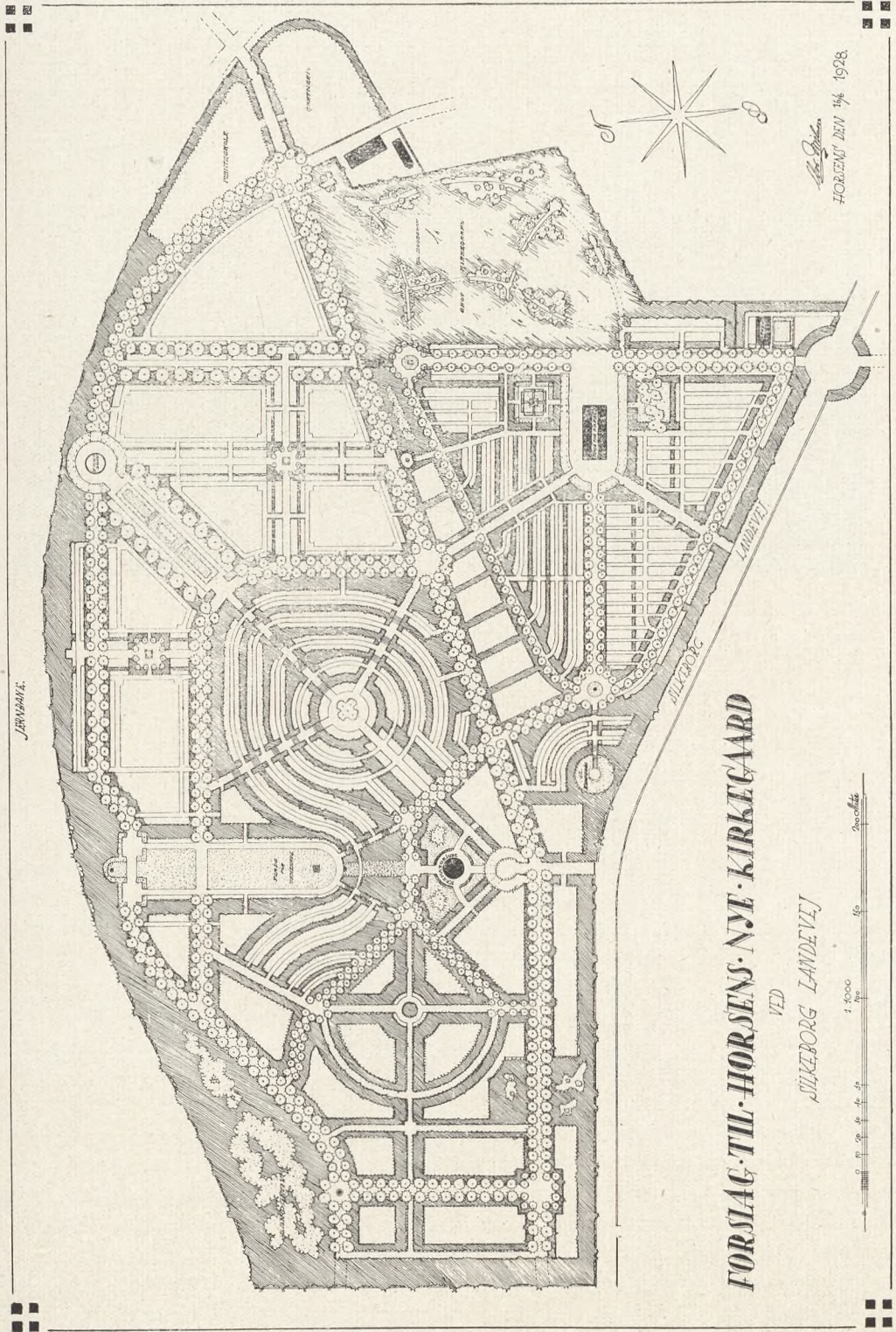
Den øvrige Del af Arealet, der inddrages, efterhaanden som man faar Brug derfor, vil man beplante ret kraftigt, og paa Planen er der tegnet flere cirkelformede Gange; det er Højdedragene i Terrænet, man følger rundt om Bakken, og beplanter de ved Udgravningen til Gange og Gravareal fremkomne Skraaninger.

Chr. Nielsen: Bøgepladsen.

Ny Kirkegaard.

Kort over Arealet til Horsens nye Kirkegaard.

JERMANE.

FORSLAG TIL HORSSENS NYE KIRKEGAARD
 VED
 SILKEBORG LANDEVEJ

1:2000
 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
 Meter

H. Jørgensen
 HORSENS DEN 14. 1928.

Nye Kirkegaardskapeller.

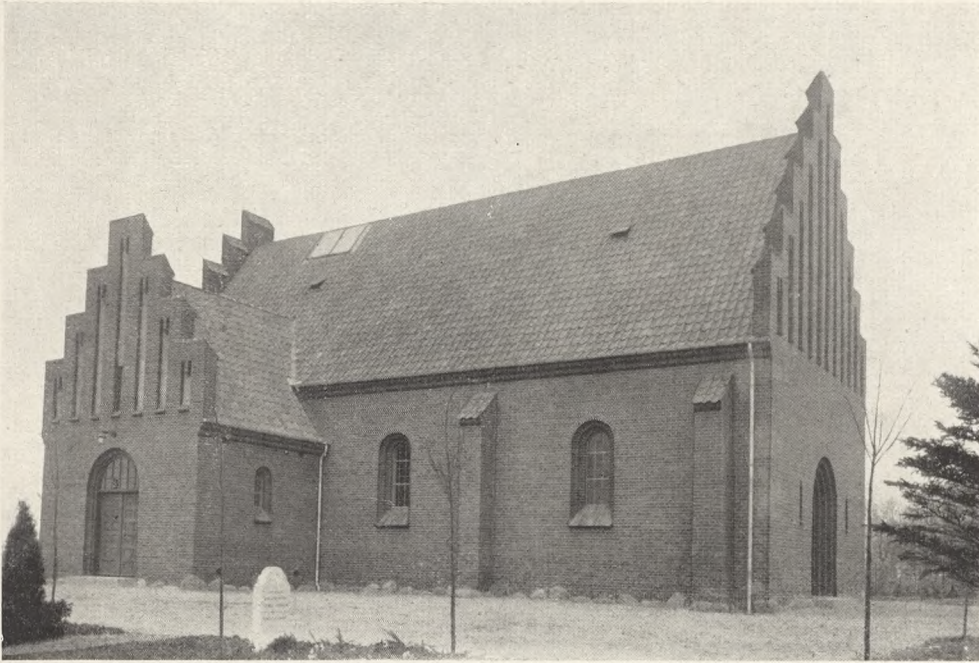
II. St. Jørgensbjerg, Roskilde.

Af Arkitekt Hans Schmidt.

I 1907 blev en ny Kirkegaard taget i Brug i St. Jørgensbjerg Sogn. Denne Kirkegaard var i Tønde Land stor og beliggende ca. 1¹/₂ Kilometer vest for Kirken i Nærheden af Indkørselen til St. Hans Hospital. Efter Tegning af Professor *Hans J. Holm*, der den Gang var Arkitekt for Domkirken og Stiftslandsbykirkerne, opførtes et lille Kapel, hvori der var Kisterum med Plads til 3 à 4 Kister samt Redskabsrum og Klosetter. Dette lille Kapel har siden været benyttet, og mange Begravelser er foregaaet derfra, men kun Præsten og et Par af Følget kunde komme ind i Rummet, og Resten af Følget maatte staa udenfor. At dette ikke var tilfredsstillende er klart, og i mange Aar har man talt om at faa et større Kapel. Da nu Tidspunktet var kommet, at Kirkegaarden skulde udvides, besluttede man sig til samtidig at faa opført et nyt Kapel. Efter lange og ofte besværlige Forhandlinger lykkedes det at faa gennemført Sagen især ved Hjælp af Sognepræsten, Pastor *V. D. Hansens* energiske Arbejde. Stiftslandsbykirkerne gav 15,000 Kr. dertil, og Resten af Udgifterne skulde afholdes af Sognet. Af Københavns Magistrat blev købt 2 Tønder Land og paa det højeste Sted paa Kirkegaarden og i en passende Afstand fra St. Hansgade blev det nye Kapel opført. Det naturligste vilde have været at opføre Kapellet i Forbindelse med det lille gamle Kapel, saaledes at dette fremdeles kunde benyttes til Kisterum, men dette var umuligt paa Grund af nærliggende Grave.

Det nye Kapel indeholder, som Planen S. 32 viser, et Kapelrum med Siddepladser til 150 Personer, en Forstue med et lille Rum med Trappe til Pulpitur til den ene Side

Hans Schmidt: Indre af Sct. Jørgensbjerg Kapel. Foto 1929.

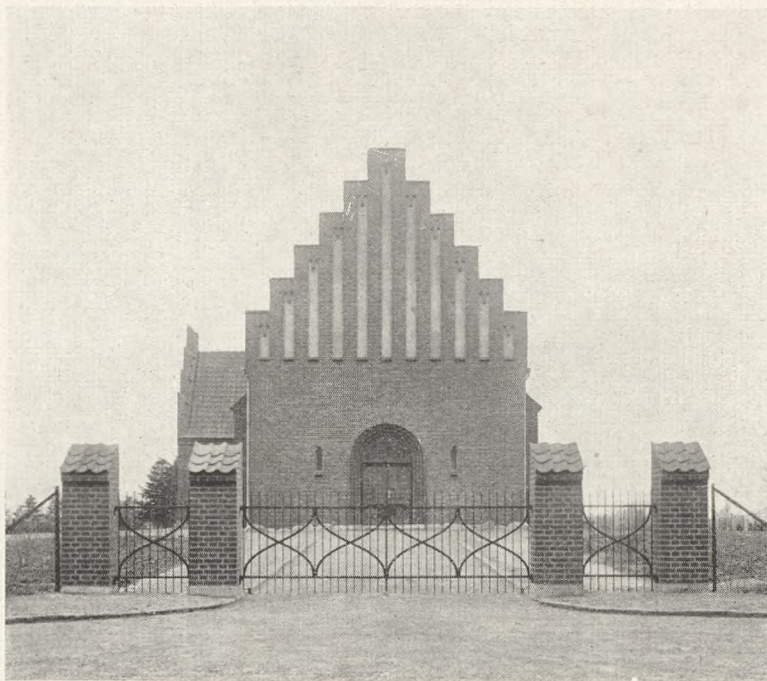

og et Rum med de elektriske Maalere m. m. til den anden Side; bag Kapelrummet er et lille Præsteværelse og et Trapperum. I en Tilbygning findes et Kisterum. Kapelrummet er overhælvævet med en Tøndehvælvning, der er pudset i Kyllingenet paa Bræddeforskalling. Hvælvning og Vægge er pudsede groft og hvidtede. Gulvet er lagt af ølandske Fliser, i alle Smaarummene er Gulvene lagt af Skrumsbergerklinker i Murstensformat og i Tavlmønster. Talerstolen er hævet ca. 90 cm. over Kapelgulvet, saaledes at Præsten kan ses. Talerstol og Brystværn ved Pulpitur er udført af Murhvidtet og afdækket med mørkmaalede Planker. Bænke og andet Træværk er malet med en mørk graabrun Tone. Over Kistepladsen i Kapellet er Ovenlys med Glas i Tag og Tøndehvælvning. Kapellet opvarmes ved Elektricitet, idet der under hver Bænk er anbragt en Varmecylinder og herover et Fodbrædt for de bagved siddende Personer. Udvendig er sat en Række store ukløvede Marksten paa Fundamenterne, hvor imellem og opover Murene er opført af røde haandstrøgne Sten i almindelig Murstensformat. Taget er af røgfærvede Vingetegl. Vinduerne er med blyindfattede Ruder og har Oplukke. Udvendige Døre er af Egetræ. Kapellet er opført med Motiver fra middelalderlige danske Landsbykirker. Jeg kan dog ikke se noget galt i, at Forbindelsen knyttes til den ejendommelige danske middelalderlige Kirkebygningskunst, som vi alle beundrer, ikke saadan, at man i Nutiden bygger, saa Bygningerne ser ud, som de var opført i Middelalderen, heller ikke saadan, at de absolut er „rene“ i Stilen.

Kapellet har kostet ca. 39,000 Kr.; med Jordkøb, Plantning, Dræning, Hegn m. m. blev Prisen ialt ca. 60,000 Kr.

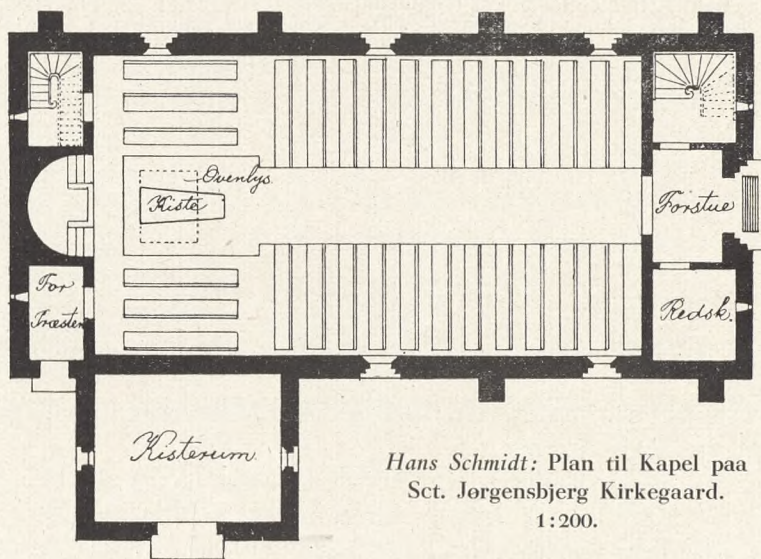
Den gamle Del af Kirkegaarden var kedeligt anlagt med regelrette, rektangulære Firkanter. Den Del (ca. 1 Tønde Land), der er anlagt af den nye Del af Kirkegaarden, er udført med flere fritstaaende Træer, der kan vokse højt. Mellem Gravplad-

Hans Schmidt: Kapel paa Sct. Jørgensbjerg Kirkegaard. Foto 1929.

ser er plantet Tujahække, og Gangene er anlagt saaledes, at der kan blive stille og diskrete Gravpladser. Tegning til dette Anlæg er udført af Havearkitekt *Johannes Tholle*, og vil senere fremkomme i V. K. Tæppe til Kapellet leverer Stiftsskriver Dr. *Westrup* fra Selskabet „Kirkelig Kunst“. Menighedsraadets Byggeudvalg har bestaaet af Pastor *V. D. Hansen*, Sogneraadetsformand, Gartner *K. Jensen* og Kaptajn *Bang*.

Kapellet blev indviet ved en Højtidelighed Søndag den 15. Marts 1929, hvor Biskop *Fonnesbech-Wulff* og Pastor *V. D. Hansen* talte.

Hans Schmidt: Plan til Kapel paa
 Sct. Jørgensbjerg Kirkegaard.
 1:200.

Øverst: *Hans Schmidt*: Indgangsparti til Kirkegaard og Kapel.

Sønderjydske Kirkegaarde.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Ingen Del af det genforenede Danmark er saa rig paa Kirkegaarde som de sønderjydske Landsdele, og intetsteds staar Historien at læse tydeligere end paa disse. Det er ikke saa meget den fjerne Fortid, der her berettes om, skønt ogsaa om den fortæller Oldtidshøjene. Men fra den historiske Tid meddeler Kirkegaarde og Begravelsespladser af vidt forskellig Art, hvorledes Landsdelene var de omstridte Bestanddele af det danske Rige, og hvorledes det sønderjydske Muld gemmer Støvet af dem, der kæmpede den blodige Kamp for Land og Rige, foruden at de gemmer Minder om dem, der stred Dagliglivets Dont i fredelig Færd under skiftende Nationalitets-

Gunnar Hammerich: Parti fra Haderslev, 1930.

mærker. Her ligger da foruden de egentlige Kirkegaarde omkring Landsby- og Købstadkirker eller udenfor Købstædernes Omraade de nye Kirkegaarde, Begravelsespladser og Kirkegaarde fra de slesvigske Krige, hvor Ven og Fjende ofte hviler sammen, – hvor en eller flere Faldne er begravet i en lille Tuegrav ved Alfarvej eller bag Havens Blomsterhegn, – hvor Mindesten med et fremmed Sprog melder om en tapper Dansker, eller en dansksproget Mindesten hilser de faldne Fjender. Her ligger de to Slags Kirkegaarde, som Verdenskrigen lagde i sit blodige Spor: Kirkegaardene for dem, der døde under Fangenskab og Pleje i de sønderjydske Landsdele, det være sig Folk fra det asiatiske Rusland, fra England og Frankrig eller Repræsentanter for exotiske Folkeslag, – og Kirkegaardene for dem, der aldrig fandt hjem til deres Kære, men hvis Grave beredtes i Frankrigs og Flanderns Sletter, i Karpaternes Bjerge, ved Gallipolis blaanende Hav eller i Sumpene mod Øst, – Kirkegaarde, der er Mindekirkegaarde for de 6000 Sønner af sønderjydske Hjem. Hver for sig er disse forskellige Kirkegaarde et Emne, der er en omfattende Behandling værdig, og hver for sig har Krigskirkegaardene og de ensomme Begravelsespladser ved Bøffelkobbøl, ved Dybbøl og andre Steder ofte været omtalt og beskrevet. Idet vi agter ved anden Lejlighed at omtale ogsaa de Kirkegaarde, som skabtes af de slesvigske Krige og dem, som Verdenskrigen bragte Sønderjylland, skal der ved denne Lejlighed, hvor „Foreningen for Kirkegaardskultur“ afholder sin Generalforsamling i Stiftsbyen for Haderslev Stift, bringes en Omtale af de sønderjydske Kirkegaarde, som ligger omkring Landsbykirker og i og ved Købstæder og Flækker, – nærmere betegnet: De egentlige Kirkegaarde.

Det havde været Redaktionens Agt, at en Artikel om sønderjydske Kirkegaarde skulde behandle deres Historie, deres Lovgivning og Indretning gennem Tiderne samt give et Overblik over Tilstandene i vor Tid sammenlignet med det øvrige Land, og man rettede i den Anledning en Forespørgsel til flere af Sønderjyllands kendte Personligheder, om hvem man vidste, at de enten havde et godt Kendskab til Landets Historie i Almindelighed eller til Landets Kirkehistorie i Særdeleshed. Da en Opfordring om at skrive denne Artikel ikke kunde besvares imødekommende fra saadanne Kilder, rettede man en Opfordring til de fleste af de Sognepræster, som havde virket ogsaa under Fremmedherredømmet i Haab om, at man ad denne Vej maatte kunne faa indhentet Oplysninger i Sagen. Ej heller denne Opfordring gav synderligt Resultat, og det er saaledes falden i Redaktionens Lod at fremføre, hvad man ad andre Veje har kunnet skaffe oplyst om Sønderjyllands Kirkegaarde, deres Historie og Udvikling, en Omtale, der derfor maa blive adskilligt mindre omfattende end oprindeligt tænkt. Idet vi ganske forbigaar de Begravelser, som ikke henhører under Begrebet Kirkegaarde, altsaa ogsaa Oldtidsbegravelserne, samt Krigsminderne paa Kirkegaardene, skal vi da i det følgende i meget korte Træk følge Udviklingen af de sønderjydske Kirkegaards- og Begravelsesforhold til vore Dage. –

Naar man, som almindeligt er, gaar ud fra, at Jydske Lov af 1241 ogsaa har gældt for Sønderjylland, har dennes Bestemmelser om, at der paa de Begravelsespladser, som indrettedes omkring de kristne Kirkebygninger i Slesvig, skulde herske Fred, og at der paa disse ikke maatte begraves visse Forbrydere, ogsaa gjaldt for disse Egne, og vi har formentlig her den ældste Bestemmelse om Kirkegaardene i Landsdelene. Hvorledes ellers disse Kirkegaarde omkring Kirker og Klostre var indrettet, ved vi praktisk talt intet om, og det vilde i denne korte Artikel ikke være muligt at komme

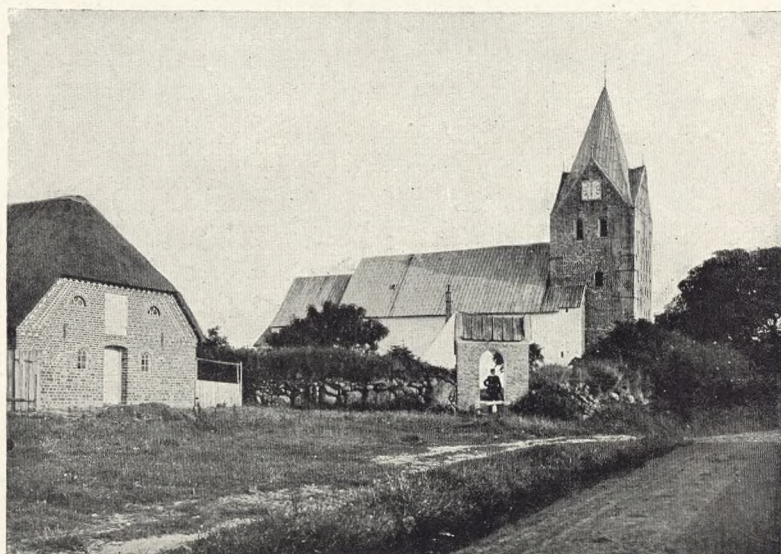

nærmere ind paa, hvorledes man tænker sig Begravelsespladsernes almindelige Udvikling gennem Middelalder og Nyere Tid. Her maa nøjes med at henvise til Forfatterens Artikel om dette Spørgsmaal, trykt i „Havekunst“ og udsendt som Særtryk: „Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling“, 1925, hvortil knytter sig et Kilderegister.

Af Enkeltheder i Udviklingen skal nævnes:

En mindre Ændring til Begravelsesforholdene af 1241 giver Viborg Landsting ved sin Dom af 1475, hvorefter ingen, uden at Biskop og Bymænd eller Kongen og hans Dommer har billiget det, maa begravnes i uindviet Jord, og ved at der i 1521 ud-

Gammel Gravsten fra Før.

stedtes Forbud imod Afholdelse af Marked paa Kirkegaardene, – ikke uden Grund, eftersom den tiltagende Handel trængte sig ind paa dette hellige Omraade. Fra 1539 havest Forordningen om at jorde Lig, der omhandler Ringning med Klokker, Ligtale etc. etc., og specielt for Hertugdømmerne havest den første Bestemmelse om Kirkegaarde fra 9. Marts 1542, hvori det bl. a. hedder, at Kirkegaardene skal holdes fri for Heste, Køer, Svin o. l., eftersom Kirkegården er de Dødes Hvilested og bør være hellig. Iøvrigt fulgtes Reformationen i Hertugdømmerne og Kongeriget ikke ganske ad, og det gejstlige Styre var noget forskelligt. Det skal nævnes, at Enklaverne

Øverst: Nordborg, nederst: Ballum.

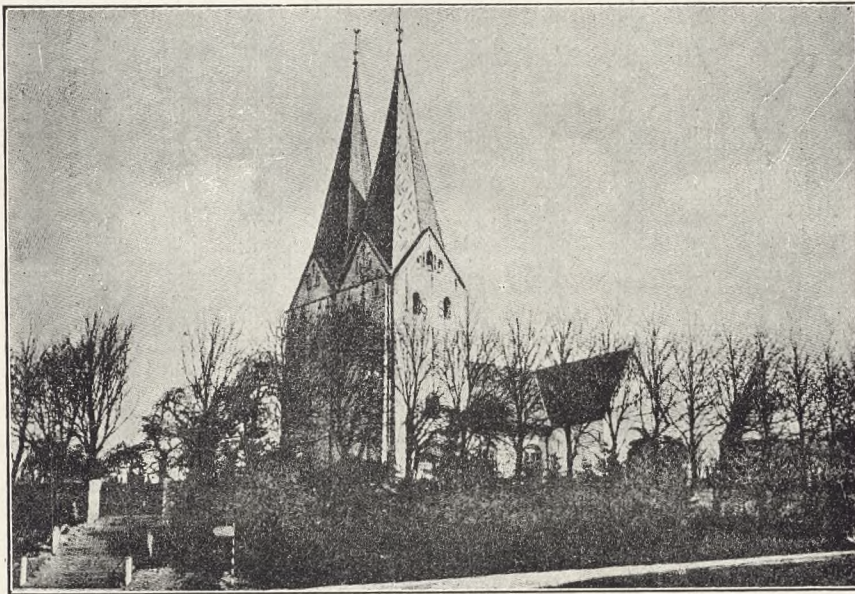
hørte under Kongeriget og under kongerisk gejstligt Styre, ligesom Tørninglen, Als og Ærø med Undtagelse af Sønderborg og Kejnæs. En Tid var Als og Ærø en Del af Odense Bispedømme, – senere fik de deres egen Biskop, og denne boede en Tid i Ketting paa Als. Dette forskellige gejstlige Styre har kunnet give forskellige Udslag, og navnlig mener man at maatte henføre visse Traditioner for Jordefærden til disse Forhold, hvorom senere.

Analogt med, hvad Danske Lov af 1683 bestemmer for Kongeriget, bestemtes ogsaa i et Reskript fra 1687 for Holsten og maaske Slesvig, nemlig at Gejstlige skulde

Øverst: Rødding, nederst: Dybbøl.

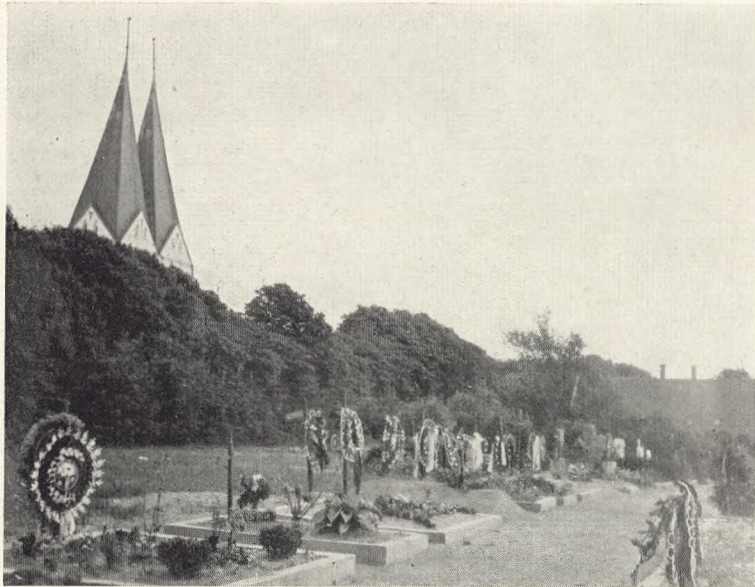
have gratis Gravplads; men ligesom i Kongeriget bekymrer man sig efter Reformationen i Almindelighed kun saare lidt om Kirkegaardenes praktiske Indretning, Indhegning o. s. v., og Kirkegaardene var derfor ofte i et frygteligt Forfald og af et ganske usømmeligt Udseende og Indretning. Datiden tillod Begravelser i Kirkerne, og disse tog stærkt til i 17-Tallet, saa det efterhaanden gav ganske utaaelige Forhold. De Reskripter, Plakater og Bekendtgørelser, som udstedtes (1741, 1751, 1753 og 1830), angik nærmest kun Jordefærd og influerede ikke afgørende paa Kirkegaardenes Udseende og Indretning, og først Politiforordningen af 1. November 1871 tog sig lidt af Gravstedernes Anbringelse, ligesom en samtidig Forordning stillede visse sanitære Krav angaaende Udvidelser af bestaaende Kirkegaarde eller Indretning af nye. Det skal saaledes nævnes, at der fordredes en Gravdybde af 1-1½ m, 10 cm Afstand mellem Gravene, en Fredningstid paa mindst 25 Aar, og en Nummerering og Protokollering. De sanitære Forhold vedrørende Udvidelser angik særligt Grundvandsstand, og de gentoges i en Forordning af 1890. I 1881 kom et Regulativ angaaende Indretning af Familiebegravelser noget i Lighed med, hvad der gjaldt for danske Landsbykirkegaarde, hvor der fulgte et Familiegravsted med de enkelte Gaarde, og endelig kom i 1892 „Grundtræk“ for Prøvning af Projekter angaaende Nyanlæg og Udvidelser af Kirkegaarde i Landsbyer, hvori det fremhæves, at der skal udfærdiges et Kort over Arealet, samt omtales Ekspropriationsregler etc. etc. De sanitære Forhold berøres ogsaa; men iøvrigt er Fordringerne i saa Henseende meget beskedne, og om en omhyggelig Indrettelse af Kirkegaardene beskæftiger man sig ikke. I Virkeligheden er her som i Kongeriget Kirkegaardene næsten overladt til Tilfældighedernes Indflydelse, og ligesom i Kongeriget har Kirkegaardslovgivningen været saare mangelfuld, — ja, Kirkegaarden er i egentlig Forstand bleven misrøgtet fra Autoriteternes Side. Først Kirkelovene af 1921 og den deraf fremkomne kongelige Resolution af 1927 om Indretning af Kirkegaarde har fastslaaet visse beskedne Minimumskrav, der peger imod og muliggør en bedre Udvikling af Kirkegaardene saavel i det tidligere Kongerige som i de genforenede Landsdele. De Beretninger, som er indkommen fra sønderjydske Sognepræster, og som er stillet til Raadighed for Redaktionen, bekræfter alle, at Kirkegaardene der i Almindelighed har været stærkt forsømte til op mod vor Tid, men at der nu synes at være en betydelig Bedring at spore, — nogle henfører Bedringen til de sidste to Menneskealdre, andre til en endnu yngre Periode. —

Som et karakteristisk Træk fra Sønderjyllands Egne fortæller afdøde Pastor Feilberg (Valsbøl), hvorledes Konerne der omkr. 1850-80 sædvanligt Pinselørdag gik til Kirkegaarden, hvor Gravene blev opsatte, Kanterne blev afstukne, og Sand blev strøet over Gravstedet. I dette Sand stak man saa afskaarne Blomster ned, og dermed var Graven pyntet til denne Højtid, — en Pynt, der vel kunde være smuk i Øjeblikket, men som naturligvis var saare ubestendig og allerede Pinsedag havde tabt en Del af sin Glans. Lignende Forhold har man praktiseret paa Ærø til op mod vor Tid, og det skal anføres som Udtog af et Forslag til Reglement for Ærøskøbing Kirkegaard (1830), at „Det staar enhver frit for at beplante deres Grave med levende Blomster, eller paa anden anstændig Maade at pryde dem med døde Blomster eller Græs i Figurer“. — Pastor Feilberg beretter ogsaa om, hvorledes man i Sønderjylland i forrige Aarhundrede endnu brugte den fra Katolicismen stammende Sjæleringning, skønt Reformationen havde forbudt en saadan. Fra Ærøskøbing ved man at berette om, at der endnu i Begyndelsen af 18-Tallet holdtes en Slags Sørgeomme der for den

Døde, – ogsaa et Levn fra Katolicismens Dage, – hvilket alvorligt blev paatalt fra Autoriteternes Side. Ringning over den Døde bruges endnu i visse Sogne Vest paa og i Vejen, og det er ogsaa karakteristisk fra flere af disse Egne, at man „bærer Lys“ til Kirken for den Døde. Dette er ofte store Vokslys (Alterlys), der tidligere brændte ved Kisten, som henstod i Hjemmet, og derefter blev de ført med Ligtøget til Kirken og med Skjold og Sørgeflor anbragtes paa Kirkens Alter. Dette Skjold er et Metalskjold (se Illustr. S. 44), hvorpaa foruden den Afdødes Navn og Data er skrevet et Skrift-

Øverst: Løjt Kirkegaard; nederst: Broager Kirkegaard.

sprog. Sine Steder fornyes Lysene efter Evne og Lyst, – andre Steder erstattedes de, naar de er udbrændt, med imiterede Trællys, hvorpaa Skjoldene da fæstes, og Lys og Skjold anbragtes da paa en Hylde langs Kirkens nordre Væg, – saaledes var bl. a. Emmerlev lange Kirkes Nordvæg samt Korets østlige Væg i Tiden straks efter Genforeningen ganske besat med Trællys og Skjolde, hvortil kom senere Aars Perlekranse, som ogsaa var ophængt der. Disse Sager blev ført ud af Kirken i 1923.

Brugen af Perlekranse og tørrede Blomster er nord saavel som syd for Konge-

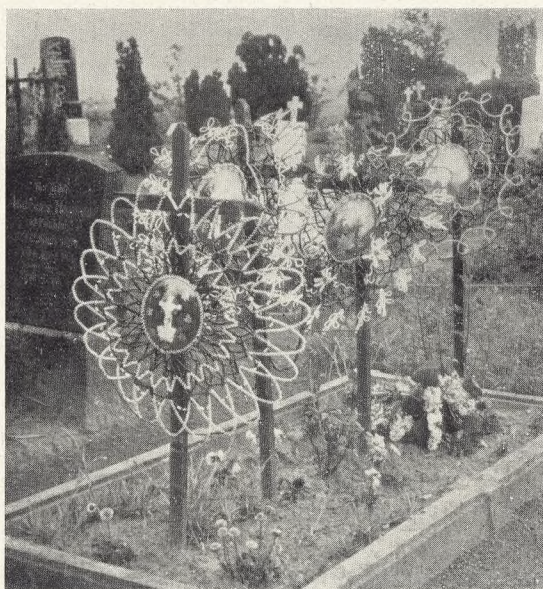
Øverst: Broager Kirkegaard med Udvidelsen; nederst: Nybøl Kirkegaard.

Begge Fotos: Juni 1930.

aaen brugt endnu i vore Dage, og foruden at de er almindelige i Sønderjylland, er de ogsaa meget almindelige i visse Dele af Nordjylland, særligt i Egnen mellem Randers og Viborg, hvor de næsten hører til den almindeligste Gravstedsudsmykning. Disse Kranses Fremkomst skyldes dog næppe et Karaktertræk hos Befolkningen, men er formentlig kun Udtryk for en bestemt Smag samt en Mangel paa Tro paa, at levende Blomster vil trives godt og smukke bedre. Kransenes Udstyrelse med katolske Motiver viser, at de er en importeret Vare, og som saadan kan man ogsaa betragte

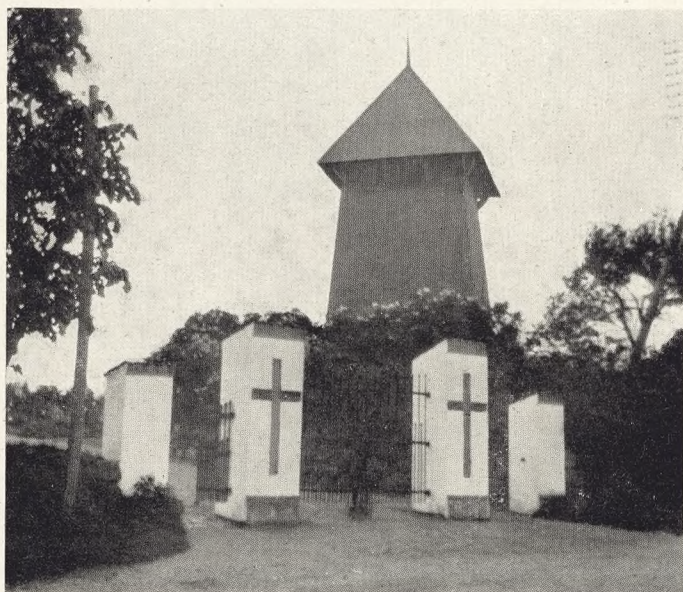
Øverst: Majbøl Kirkegaard; nederst: Gravgaard paa Flensborg nye Kirkegaard.
Begge Fotos: Juni 1930.

Almuens ukritiske Anvendelse af dem i vor Tid. Det er kendt bl. a. fra Egne paa Als, at den stedlige danske Befolkning i ældre Tid kun daarligt forligte sig med disse Kranse, men at det hos Tyskerne var Skik, at Familien bragte en eller flere Perlekranse til Graven, hvor de da ophængtes paa et spinkelt Trækors, der var anbragt til samme Brug. Da dog nogle Danske ogsaa brugte denne Skik, vilde de andre ikke staa tilbage, men bragte ogsaa deres Perlekranse til Graven, og selv om denne Skik nu atter er i Aftagende baade her og der, er den dog bestandigt et meget karakteristisk Træk paa disse Kirkegaarde, – ligesom den tilsvarende Ophængning af Kransebaandene i Sønderborg og Flensborg (se Billederne ovenfor).

* * *

Øverst: Sønderborg Kirkegaard; nederst: Perlekranse, Majbøl Kirkegaard, Als.
Begge Fotos: Juni 1930.

Det er Redaktionens Haab, at vi Tid efter anden kan bringe en udførligere Omtale af de sønderjydske Kirkegaarde hver for sig, og bl. a. er stillet en saadan i Sigte for Haderslevs Vedkommende. Uden derfor paa nærværende Tidspunkt at skulle komme ind paa en Beskrivelse af de enkelte Kirkegaarde skal der her erindres om, at adskillige af disse har højst karakteristiske Træk eller Enkeltheder. Særligt gælder dette for Brødre menighedens Kirkegaard i Christiansfeld, hvor de ensartede Gravsten, ordnet i regelmæssige Rækker, under de smukke Lindealleer uden Blomstersmykke paa Gravene giver en egenartet og smuk Stemning. Disse Grave sløjfes aldrig.

Her skal ogsaa mindes om mange vestlige Sognes smukke Kirkegaardsportaler, Træklokketaarne paa Broager, Majbøl, Vondsbæk m. fl. Kirkegaarde, og de smukke Ligsten paa Romø og Før (se S. 35), Gravliggerstene paa Emmerlev etc. I Forbin-

Øverst: Lindealle, Haderslev Assistens Kirkegaard; nederst Indgangsparti og Klokketaarn, Majbøl, Als.
Begge Fotos: Juni 1930.

delse med disse skal anføres, at ogsaa Ligtræer (se V. K., Aarg. V, S. 114-24) har været brugt i Sønderjylland, og at Støbejernskors og Smedejernsmonumenter ligesom spinkle Trækors har været almindelige til vore Dage.

* * *

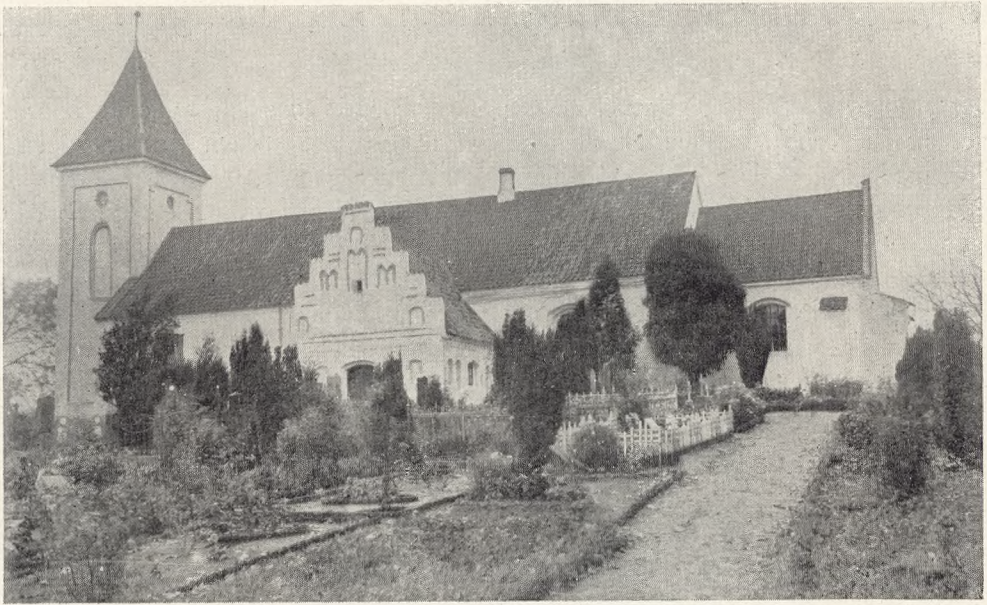
I Slesvig By fik Norden sin første Kirke, og gennem Slesvigs Heder og de gamle Færdselsveje banede den kristne Kirke sig Vej mod Nord. I Kirkens Spor fulgte Munkene, der hegnede Pladsen omkring Kirken til de Dødes Ære og Fred. Siden da kom Wittenberg-Reformatoren med sine Ideer, der bl. a. foruden saa meget godt ogsaa skabte Despekten for Gravene i Kirkens Ly, og andre germanske Ideer fandt Vej over Slesvig til os. Sikkert har Sønderjylland paa dette som paa saa mange andre Omraader været den Formidler af sydligere Egenes Ideer, som vi maa takke for, at ikke alt er sluppen gennem den Sigte, det maatte igennem her, og vi kan sikkert ogsaa takke Sønderjyderne for, at de har været med til at bringe Kirkegaardskulturen frem her hos os. Det almindelige Buksbommotiv paa og omkring Gravene er nu lige saa kendt ved Skageraks stormende Vand som ved Bodensøens stille Bredder, og omend den nyeste Tids Kirkegaardskultur særligt kan takke Staden København for sit Eksempel paa en høj Grad af Kultur, har dog baade her og i Sønderjylland Eksempler fra Hamborg og andre Sønderjylland nærliggende Byer baaret sine Sten til den Bygning, som nu staar. Som Overgangsled fra germansk til dansk Type maa vi betragte de sønderjydske Kirkegaarde med deres Trækors og Perlekranse, — en dansk Anvendelse af sydligere Egenes Værdier paa Kirkegaardskulturens Omraade.

Skjold fra Møgeltønder Kirke (se Teksten S. 39-40).

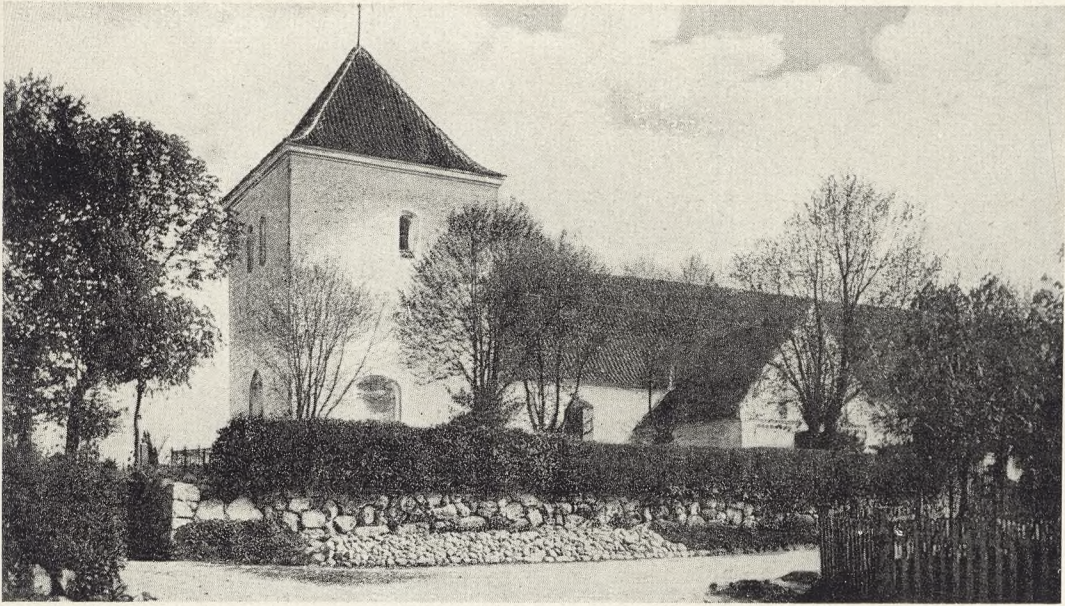
Indtryk fra nogle Landsbykirkegaarde, særligt i Østfyn.

Af Museumsinspektør Johannes Olsen.

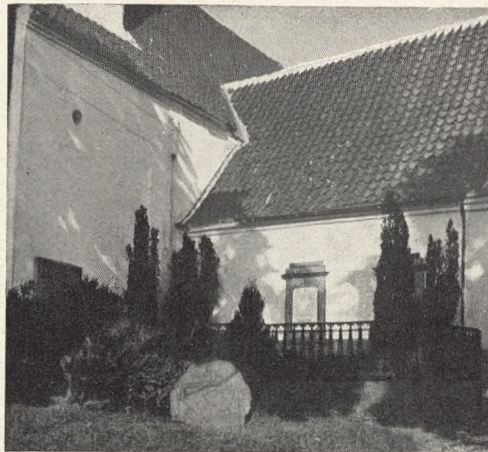
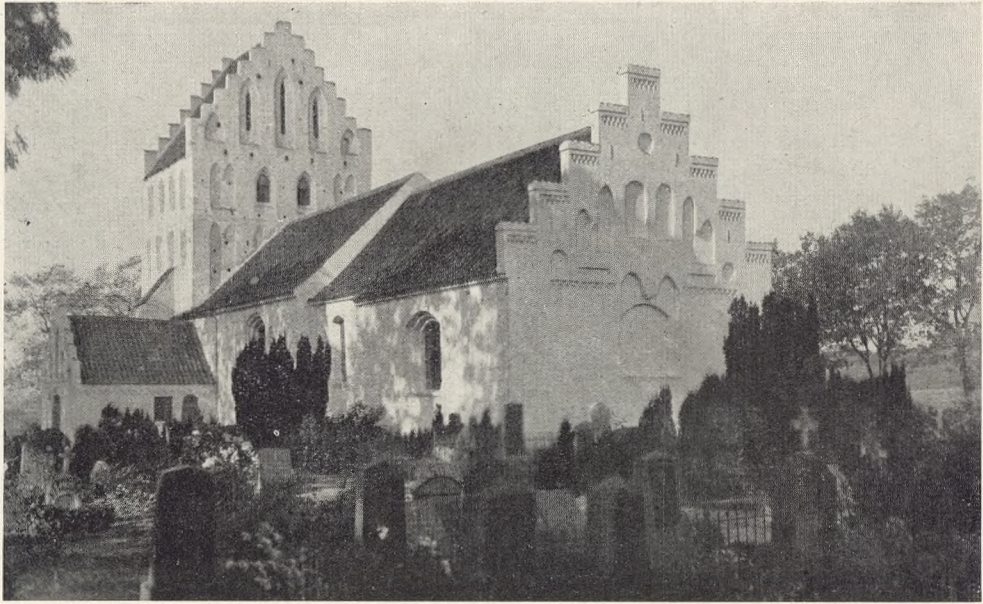
Det er med Glæde og Tilfredsstillelse, man besøger vore Kirkegaarde paa Landet og i Byerne; thi igennem de senere Aar er der sket en meget betydelig Forandring med dem til det bedre. Tidligere henlaa mangel Landsbykirkegaard i ofte meget forsømt Tilstand; mange Steder groede alt i et helt Vildnis, Ukrudt bredte sig allevegne, man havde svært ved at se, hvad der var Grave, og hvad der var Sti mellem Gravene, kun nyere Grave hægedes der om, de ældre passede sig selv og saa tit farlige ud; væltede Gravmæler og meget andet laa, som det bedst kunde. Heri er nu sket en Forandring, ikke alene er Monumenternes Tal steget enormt, men Grave og Veje og Stier er pænt holdte, grusede og revne, i Højsommerens Tid prangende i et herligt Blomsterflor, og de fleste Grave er hegnede enten af Rækværker, Plantning af Vedbend og Buxbom eller lignende; kort sagt, Landsbykirkegaardene har oppet sig ikke saa lidt, de kedelige kunstige Blomsterkranser er forsvundne for de langt skønnere levende; man har Følelsen af, at Kærligheden og Ærbødigheden for de hensovede er vokset, om nu den ene eller anden Aarsag maaske kan paavises hertil er ligegyldigt. Hovedsagen er, at paa dette Omraade er der gjort et Fremskridt, som man ikke kan undgaa at lægge Mærke til. Vi tager nogle i Flæng, saaledes Vindinge (se S. 46), højtliggende som den gamle Kirke er med Kirkeladen, omgivet af Kirkegaarden, med Linde i Række paa Skraaning, hvor Pladsen falder terrasseformet ned mod Landevejen, pynter svært. Paa selve Kirkegaardens højere Plateau ligger Grav ved Grav i den skønneste Orden, og alt er velplejet. Bag Kirkegaarden hegner Præstegaardshavens store Træer om Pladsen, og nogle ældre Hængeaske minder om tidligere Tidens Smag. Hvorfor mon der altid bruges netop Hængeaske? der er dog andre Hængetræer, som vilde pynte svært i Landskabet. Her som i Ørbæk forekommer ogsaa Elmetræer, en enkelt Ask, det samme kan findes i Svindinge, og alle Steder ses nu en Del stedsegrønne Træer at være anvendte paa Gravene; det kan være meget godt, men man bør dog vistnok alligevel vogte sig for altfor mange stedsegrønne, det kan nemlig ogsaa blive for ensformigt i Længden. Frørup Kirkegaard er derimod ret bar, hvad større Træer angaar, kun en ensom Thuja af ældre Dato findes paa et Gravsted, iøvrigt er den som de andre velholdt; men nogle Løvtræer i Udkanten var ingen Skade til. Langaa Kirkegaard har paa samme Maade ingen store Træer, det virker noget tomt, og selv om man her har plantet unge Birke i Hegnet mod Vejen, varer det dog altid nogle Aar, før de virker i Landskabet. Gudbjerg Kirkegaard har i Udkanten store Kastanier, de pynter og staar godt til den hvide Kirke (se S. 47-48). Her staar ligesom Indgangen en ejendommelig sort Granitsten, hvori er indhugget en Hammer, en Knivtang, en Hestesko, en Plov og en Økse. Denne Sten er sjælden og kan være sat som Minde over en Smed, den er rimeligvis middelalderlig og hører til de sjældne Gravstene (se S. 48). Paa Kirkegaarden hviler bl. m. a. den i 1893 afdøde kongelige Ordenshistoriograf C. F. Wegener. Paa Skaarup Kirkegaard staar et andet ældre Monument af Støbejern over Amtsprovst, Seminarieforsøger P. A. Wedel, død 1842. Dette hører ogsaa til de mindre almindelige, fordi Monumenter af Jern i vort Klima er udsat for Ødelæggelse, og derfor er de gamle ret ejendommelige Smedejernsmonumenter nu paa det nærmeste en Saga, de maa søges i vore Museer, saaledes f. Eks. i Svendborg Museum. Iøvrigt er Skaarup Kirkegaard

Øverst: Roerslev, nederst: Vindinge.

Øverst: Skaarup, nederst: Gudbjerg.

rig paa store gamle, herlige Træer (se S. 49), maaske er der rigeligt af dem, men de dækker for den i Tiden mishandlede Kirke. Det kan ikke nægtes, at som mange Kirker ligger højere end det omgivende Jordsmon, saaledes Vindinge, Frørup, Skaarup og Gudbjerg og mange flere, tager de sig ud, og naar store gamle Træer om Sommeren med deres grønne Kroner omgiver dem, selv om Vinteren, naar de bladløse Grene svajer for Vinden, er det et smukt Skue; de hvide Kirker med de røde Tage, omgivet af det grønne Løv, er et dejligt Stykke dansk Landskab. Det ejendommelige ved de højtbeliggende Kirker har maaske sin Forklaring i, at her var allerede i den førkristne Tid en Gravplads. Forled som Gud i Gudbjerg og Frø i Frørup kan tyde herpaa, men andre Aarsager kan ogsaa have gjort sig gældende; man har vel helst villet have, at Kirken tog sig ud og kunde ses viden om i Sognet eller Bygden. Og i umin-

Øverst: Asperup, nederst: Gudbjerg.

delige Tider har jo Kirkerne ligget i Landsbyens Midte, og lige fra de første kristne Tider har Byens og Sognets Beboere her været stedte til Hvile, unge og gamle; det er nu omkring et Tusinde Aar siden, at man begyndte at samle de Dødes Grave ved Kirkerne, saa man kan sige, at her er begravet mange gennem Tiderne. Det bliver i de mange Aar en anseelig Skare, som her er jordfæstede; selv om det aarligt kun har drejet sig om faa Begravelser, fylder Tallet svært op i Løbet af et Aar-tusinde.

Det er egentlig mærkelig nok, at man saa sjælden hører Tale om Fund paa saadan en Kirkegaard af gamle Sager, der i Følge Overtro og gamle Skikke medgaves den Døde; men det kan maaske være, at netop det, at Jorden saa mange Gange er gennemgravet, er Skyld heri. Fra de ældste kristne Tider findes Gravsten; men

Øverst: Otterup, nederst: Sten fra Gudbjerg (se Teksten S. 45).

disse er meget almindeligt anbragte i Kirkernes Mure, baade ind- og udyendig; de bærer meget hyppigt kun Billeder eller Figurer, meget sjælden nogen Indskrift, og maa antages at være sat over gejstlige Personer, og mangt et saadant Gravmæle kan ogsaa i svundne Tider være ødelagt eller hugget om. I Betragtning af, at de omtalte Kirkegaarde har gjort Tjeneste i saa mange Aar, er det egentlig mærkeligt, at kun faa Udvidelser eller Tilføjelser har været nødvendige, som f. Eks. i Gudbjerg, hvor der paa den anden Side af Landevejen er anlagt et Annex. Paa de omtalte Kirkegaarde er de fleste Steder i de senere Aar bygget Ligkapeller, som da er anbragte i Udkanten. Selve Kirkerne bærer Vidnesbyrd om Ombygninger og Udvidelser, i de fleste kan man spore den gamle oprindelige romanske Kirke med de rundbuede Døre og Vinduer; men Tiden har taget slemt paa de fleste, og langtfra alle Forandringer har været heldige. Endvidere har gennem lange Tider adskillige fremragende Personer været begravet i selve Kirkernes Gulv; Gravhvelvinger og Kældere med Kister, f. Eks. i Vindinge, fortæller herom. Kirkegaardene hegnes alle af gamle Granithegn; paa disse Hegn vokser en egen Flora, Stenplanter og Buske og vilde Roser; Brombær og lignende kan i mange Tilfælde være kønne, naar de holdes i Ave.

En saadan gammel Kirkegaard er i egentlig Forstand hellig Jord; thi her jordfæstedes Slægt efter Slægt, i Aarhundreder paa Aarhundreder bares Sognets Døde herind og sænkedes i Kirkegaardens Skød. I gamle Dage var det en bekostelig Historie at rejse Gravmæler, men i de senere Aar er denne Skik blevet mere og mere almindelig, thi Pengene flyder nu rigeligere. Det er forbavsende, som Gravstedernes Tal er vokset, gamle Trækors og smukke Gravmæler hører nu til de største Sjældenheder at finde. Iagttager man de mange Gravmæler, vil man hurtigt opdage, at der gennem Aarene ligefrem var Mode eller da en vis Mode paa disse, og man vil bemærke, at i de senere Aar anvendes mere og mere Natursten. De kan være meget smukke og pynte; men de kan ogsaa mishandles, som naar der paa en saadan fra Naturens Haand smuk Sten anbringes en usselig lille Marmorplade i stærkt afvigende Farve; det er langtfra i alle Tilfælde kønt. Der er ogsaa sket et andet Fremskridt, idet man nu meget sjældent finder Indskrifter, fyldte med fejle Stavemaader eller mindre heldige Vers, som man en Gang f. Eks. saa paa en fynsk Kirkegaard, hvor der paa et Gravmæle stod følgende:

„Sørgeligt det er at savne
Vennen her i Jordens Dal,
men jeg skal ham atter favne
hisset i Guds Himmels Sal“.

Monumentet var rejst af en Husholderske over hendes Husbond.

Kirke og Kirkegaard.

Ligesom man antager, at de gamle Nordboere i Hedenskabets Tid ofte anlagde deres Begravelsespladser nær op til deres Helligdom, „Viet“, saaledes blev det ogsaa i den første kristne Tid Skik og Brug, at Kirkerne omgaves af de Begravelsespladser, som tog Navnet Kirkegaarde. Saavel af disse rent praktiske Forhold som ogsaa af den Grund, at den katolske Kirke var Moder for de Levende som for de Døde, har der siden da hersket et ret inderligt Afhængighedsforhold mellem Kirke og Begravelse, mellem Kirkebygning og Kirkegaard. I Kirken holdtes der Gudstjenester, og baade i og omkring den begravede Generation efter Generation deres Døde.

I dette Forhold skete der nogen Ændring, da man efter Middelalderens Slutning begyndte at anlægge Kirkegaarde uden for Byerne, idet disse (ifølge Troels Lund) i hvert Fald til en Begyndelse var uden Kapeller. Gudstjenesten holdtes altsaa stadig i Kirkerne, og herfra har formentlig Begravelserne i Almindelighed ogsaa fundet Sted; men Kirkegaarden var nu kun af Navn en Kirke-Gaard. Til en Begyndelse var denne Adskillelse ikke praktiseret i ret mange danske Byer (Ribe og København), og det var i Grunden først, da Loven af 1805 paabød Købstæderne at anlægge Kirkegaarde udenfor Byerne, at denne „Udvandring“ af Kirkegaardene fandt Sted, at Kirkebygningerne mistede deres Begravelsespladser, og de nye Kirkegaarde blev indrettet uden Kirke. Det var de sundhedsmæssige Forhold, der foranledigede saavel denne Ændring som Forbudet imod Begravelser i Kirkerne, og som Forholdene laa dengang, var der næppe heller anden Vej end den fuldkomne Adskillelse mellem Kirkebygning og Kirkegaard, Byliv og Begravelse.

Siden disse Dage, der ligger mere end 100 Aar tilbage, er der bl. a. sket dette, at de gamle Kirkegaarde i mange Byer er bleven omgivet af nye Bydele, og deres Flytning har saaledes ikke fjernet de sundhedsfarlige Forhold, som var Flytningens Aarsag. Men de ligger der endnu, og mange af dem har ingen Kapel (f. Eks. Odense), hvorfor Begravelserne stadigt foregaar fra Kirkerne, et Forhold, der i flere store Byer volder megen Gene og er til megen Utilfredshed.

Men Forholdene har ogsaa ændret sig paa andre Omraader, og netop paa saadanne Omraader, at man nu i nogen Grad kan se bort fra et sundhedsfarligt Moment i de gamle Bykirkegaarde. Der tænkes her paa saadanne Forhold, som at der i de fleste Byer nu er et Vandværk, som henter Vandet fra ganske bestemte Kilder ofte langvejs borte, og hvis Vand derfor ikke kan tænkes at være eller blive inficeret af Kirkegaardsvandet. Kirkegaardsvandet er nu ikke nogen alvorlig Fare for Sundheden. Da der var Brønde ved Hvermands Dør, var Forholdet et andet. Dertil kommer saa, at de nye Kirkegaarde anlægges efter sundhedsmæssige Forskrifter, saavel med Hensyn til Valg af Areal som Jordbund, Afdræning etc. etc.

Jo længere Kirkegaardene er kommen udenfor Byen, des mere har der været Trang til at faa Begravelserne besørget fra disse og ikke fra de ofte fjernt borte liggende Kirker, ligesom det er sjældnere og sjældnere, at nogen begravnes fra Hjemmet. Tid efter anden er der da opstaaet en Række Kapeller paa Kirkegaardene, og i den nyeste Tid er disse ofte bygget i en lignende Stil og med et lignende Omfang og Præg som Kirkebygningerne. Kapeller som paa de københavnske Kirkegaarde saavel som i Aarhus (se V. K. V, S. 3), Hørsholm (VII, S. 7-9), Holbæk (VI, S. 11-13), Hillerød (VI, S. 90-91), Roskilde (V, S. 94), Søndermark (VI, S. 69-71) o. s. v. giver i

Størrelse og Kostbarhed ikke nogen Kirkebygning noget efter, og kan de opfattes som et Udtryk for den Ære, vi viser vore Døde, kan vi ikke forlange dem bedre. Men ad denne Vej er da ogsaa for Byernes Vedkommende Adskillelsen mellem Kirke og Kirkegaard bleven endnu mere fuldkommen, idet en overvejende Del af Begravelserne foregaar fra Kapellerne. Skulde Kirken have gjort noget for at holde paa denne Forbindelse, maatte man i Tide have disponeret paa en anden Maade, end der er gjort. Man maatte have lagt de nye Kirker paa Arealer, der kunde blive til Kirkegaarde, og man maatte særlig i de største Byer have sørget for Ligrum til Opbevaring af de Døde, eftersom man i de moderne Lejligheder i Reglen ikke kan afse Plads til at have Lig staaende. Begge Dele er forsømt fra Kirkens Side.

Hvorledes man end ser paa den kirkelige Side af denne Udvikling, kan man rent samfundsøkonomisk kun beklage, at det er gaaet, som det er. At man i Byernes Periferi bygger store Kirker og ofte endnu større Kirkegaardskapeller synes en saare uøkonomisk Sag, eftersom dog vore Forældre kun behøvede een Bygning til det samme Brug. Lad være, at der i Hovedstaden og enkelte andre Byer er saadanne Forhold, der umuliggør det at have begge Dele forenet i samme Bygning, bl. a. fordi saavel Gudstjenesterne som en meget væsentlig Del af Begravelserne er henlagt til Søndagen. Men i de fleste Købstæder er dette jo ikke Tilfældet, og der ligger netop ofte Kirkegaardskapellet meget mere centralt for Forstadsbefolkningen og en Del af Byen, end Kirken gør det. Saadanne Steder maa man undres over, at Kapellet *kun* er Kapel, og at det ikke samtidigt (som f. Eks. i Hillerød) fungerer som eller virkelig er en Kirke. Man maatte være stolt af til Forstadskirke at have en Bygning som mangt et Kapel, og man sparede maaske Opførelsen af en ny Bygning til Tusinder af Kroner. En Udnyttelse som Kirke maa formentlig ogsaa kunne tiltænkes Kapeller paa Kirkegaarde, som er deres Nedlæggelse nær, og hvoraf bl. a. Aarhus Søndre, Københavns Holmens og Garnisons og endnu flere vil være ophørt med at være Kirkegaarde, længe før dette Aarhundrede er udløbet. Uden at skulle fremhæve netop Kapellerne paa disse Kirkegaarde som velegnede til Kirker, maa det formentlig være tilladt at paapege denne Mulighed som rent principielt tilstedeyærende.

Udviklingen paa Landet har været ganske anderledes kontinuerlig end i Byerne, og der har ikke her været nogen Lov, der forbød Brugen af Kirkegaarden indenfor samlede Bebyggelser, skønt Sundhedsfaren naturligvis her er langt større end i vore Dages Byer, idet dog en meget stor Del af Landsbyerne bestandigt har Brønde. Ej heller er der noget, der forbyder nye Kirkegaardes Indrettelse i samlede Bebyggelser udenfor Byerne, og derfor ser man da ogsaa, at f. Eks. den tæt bebyggede Stationsby Hareskov ifjor fik sin Kirkegaard i Byen, oven i Købet med en Kirke beliggende paa selve Kirkegaarden.

Rent instinktmæssigt føles det sikkert af de fleste som naturligt, at den sproglige Forbindelse, der er mellem Kirke og Kirkegaard, ogsaa eksisterer i Praksis, og den højeste Procentdel, som her i Landet er taget for Begravelser uden gejstlig Medvirkning, udviser Bispebjerg Krematorium (10 pCt.), saa ogsaa i Praksis er der en stærk Forbindelse mellem Kirkens Repræsentanter og Kirkegaardens Praktik. Det er Redaktørens Opfattelse, at man før eller senere vil blive nødt til at se mere økonomisk paa dette Spørgsmaal, og at Eksemplet fra Hillerød, hvor der holdes Gudstjeneste i den som Kapel opførte Bygning maa drage flere Tilfælde efter sig. En saadan Ordning gennemføres naturligvis lettere, naar der er mere Samvirke mellem Kom-

mune og Kirkestyre, end der er de fleste Steder, og naar det er gaaet i Hillerød, som sket er, maa det dels tilskrives den Omstændighed, at man der kun har Slotskirken i den anden Udkant af Byen til Gudstjeneste, og at Kirkegaards- og Kommunestyrelse er eet, idet Kirkegaarden er kommunal – et Forhold, som Overlæge Secher jo netop nylig ogsaa har berørt i V. K.

Ogsaa andetsteds fra peger Sporene i Retning af, at man maa se økonomisk og praktisk paa Kapelspørgsmaalet, saaledes at Kapellet gives en tvedelt Funktion. Her tænkes saaledes paa flere Byers Sammenbygning af Kapeller og Krematorier, hvoraf nu foruden København ogsaa Frederiksberg samt Slagelse og Rønne har deres Eksempler, mens flere andre Byer paatænker saadanne. Og karakteristisk nok staar Striden i Svendborg netop for Tiden om dette Spørgsmaal, – ikke, om Kapellet skal have een eller to Funktioner; thi det er man ganske enig om, – det skal have to. Det, der er det afgørende, er, om Kapellet tillige skal have Funktion som Kirkebygning eller som Krematorium. Følelsesmæssige Forhold vil udelukke, at et Kirkegaardskapel kan rumme baade Kirke og Krematorium, og selv om praktiske Forhold vilde kunne gøre det muligt, er det mere end tvivlsomt, om den rent instinktive Modstand i Følelserne, en saadan Forbindelse maatte afføde i vide Kredse, skulde forsøges brudt; men der er neppe Tvivl om, at mange Bystyrer vilde staa sig ved at samarbejde med Menighedsraadene om de nye Kapelbygninger, saa de fik en tvedelt Funktion.

* *

*

Nye Kirkegaarde.

III. Kerteminde.

Af Lærer Frands Hansen.

Paa Basis af tidligere Forhandlinger angaaende en paatænkt Registrering af Gravene paa Kerteminde gamle Kirkegaard i Forbindelse med en delvis Regulering af de ældste Afsnit henvendte Kerteminde Menighedsraad gennem Kirkeværgen sig i Foraa-ret 1928 til mig med Anmodning om i Stedet for Regulering m. v. af den gamle Kirkegaard at ville udarbejde et Forslag til en Plan for en Assistenskirkegaard, som man nu havde bestemt sig for, og hvortil Menighedsraadet havde erhvervet et Areal, beliggende umiddelbart Nordvest for Byen.

Med Iagttagelse af visse faste Bestemmelser, f. Eks. Forbindelsesvejen til Byen, Plads for et paatænkt Ligkapel samt at det lavtliggende sydøstlige Hjørne af Areal-et ikke maatte bruges til Begravelse, fik jeg frie Hænder til at maatte fremkomme med et Forslag.

Efter at jeg havde sikret mig faglig Assistance hos Hr. Havearkitekt *Johannes Tholle* til kritisk Gennemgang af, hvorledes jeg tænkte mig Opgaven løst under Hensyn til de givne Bestemmelser samt til nærmere Udformning af specielle Enkeltheder ved Planen, tog jeg Arbejdet op, og det resulterede saa i ovenstaaende Forslag, der godkendtes af Menighedsraadet som Plan for Kerteminde Assistenskirkegaard.

Det til Kirkegaarden bestemte Areal er beliggende som nævnt Nordvest for Byen paa et Terræn, der hæver sig ret stærkt og frembyder Muligheden for at kunne for-

mes til et endog særlig smukt Kirkegaardsanlæg med en køn Udsigt ind mod den lille idylliske By.

Bakkens Top ligger saaledes 5 m over Arealets laveste Punkt i SØ., hvor Forbindelsesvejen fra Byen støder til. Paa Grund af det rigelige Fald er Dræning unødvendig.

Naar Kapelpladsen er lagt som vist paa Planen ved den nordlige Grænse, er dette sket af Hensyn til dels at give Kapellet den smukke høje Beliggenhed, dels af den Grund, at det Nord herfor beliggende Areal senere skal inddrages under Assistenskirkegaarden, saaledes at Kapellet da vil komme til at ligge i Kirkegaardens Midte.

For at skabe en klar Inddeling er Hovedalleen ført i Flugt med Vejen fra Byen til Arealets Midte og derefter ved en naturlig Drejning videre op mod Kapelpladsen, hvortor de sekundære Veje udgaar paa en saadan Maade, at Gravene samles i Gravgaarde, fri for gennemgaaende Færdsel, saaledes at der derved skabes Betingelse for Ro og Fred. Hovedalleens Bredde fra Hæk til Hæk er beregnet til 12 Meter; selve Vejbanen dog kun til 4 Meter. Da det paatænkes eventuelt at indrette Kapellet med Ligbrænding for Øje, er der Vest for Kapelpladsen planlagt en Urnehave.

Med Hensyn til den specielle faglige Udformning af Beplantningen meddeler Hr. Havearkitekt Tholle følgende:

Mit Maal har været:

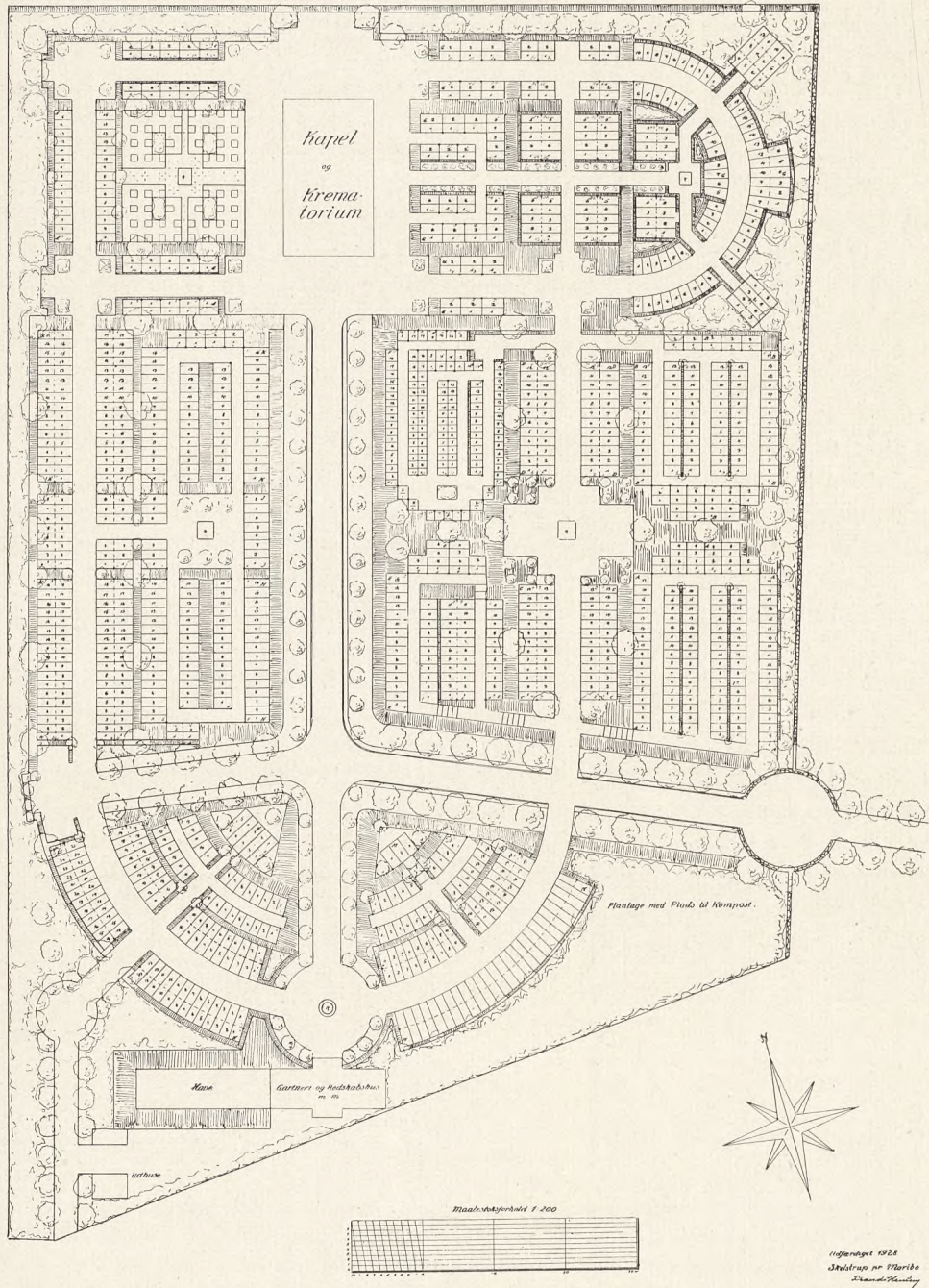
- 1) at faa gennemført en klar Inddeling, saa Hovedlinjerne umiddelbart af sig selv giver en Ide, og saa Trafiken af sig selv vil gaa ad de dertil bestemte Linjer;
- 2) at befri Hovedlinjerne for Grave og Gennemskæringer, der virker uroligt;
- 3) at skabe Baggrund for et hvilket som helst Gravsted og Monument;
- 4) at samle Gravene i Gravgaarde, hvor der ikke er gennemgaaende Færdsel, og hvor der er Ro og Fred;
- 5) at økonomisere med Arealet og Anlægsomkostningerne.

Første Punkt mener jeg at have klaret ved at lægge den brede Opkørselsalle saaledes, at den naturligste Drejning ad en bred Alle gaar tilhøjre, hvor Kapellet danner point de vue, og hvorfra Trafiken naturligt kan gaa rundt til begge Sider ad de sekundære Veje, langs hvilke der undtagelsesvis er lagt store Familiegrave for saadanne, som netop foretrækker, at deres Monumenter etc. skal ses af et stort Publikum. Poppelalleen paa Midten indsnævrer sig (set fra Kapellet) imod Graverboligen, som er det andet point de vue, og hvorved opnaas, at denne Alle synes meget længere, end den i Virkeligheden er. Kørebanen indsnævres dog ikke. Alletræerne vokser alle i Græs, der kun paa et Sted er afbrudt af en Gennemskæring. Ved at afbryde Hovedalleen paa en saa diskret Maade, og ved f. Eks. her ikke at lave nogen Rønde etc., vil denne Alle set fra begge Ender synes kontinuerligt fortsat.

Andet Punkt er formentlig forklaret under ovenstaaende, idet der dog maa tilføjes, at der maa knytte sig en Monumentcensur (eller Servituter) til de udlagte store Familiegrave, for at Hensigten ikke skal blive ødelagt.

Tredje Punkt giver sig umiddelbart af Planen, paa hvilke de smalle Hække og Busketter er skraveret paa tværs, og de bredere Plantninger som Læ- og Busketplantninger har almindelig Busketsignatur, og Træerne er markeret med en rund Signatur, med noget Hensyntagen til den Størrelse, de skulde opnaa. Der er absolut intet Gravsted, som ikke har en grøn Baggrund, saa at der ingen grimme Monumentbagsider bliver at se.

PLAN TIL
KJERTEMINDE ASSISTENSKIRKEGAARD.

Plan til Kerteminde Kirkegaard.
 1 : 2000.

Fjerde Punkt fremgaar formentligt ogsaa af Planen, — kun skal det bemærkes, at Urnehaven tilvenstre for Kapellet er tænkt udlagt i Græs med et Par Flisegange, 4 tætte Busketter, 1 Kumme og Gravliggere (Liggesten) paa hver Urnegrav. Ogsaa her maa der for Monumentering træffes bestemte (meget nøje) Regler, der i dette Tilfælde ogsaa maa overføres paa Gravstedsbeplantningen, saaledes som i Artiklen om Urnehaver (V. K. V, S. 81 ff.) har udviklet det.

Femte Punkt vil fremgaa af en Optælling af Gravstedsarealet i Forhold til det brugelige Kirkegaardsareal samt af, at der er regnet med, at den Jord, som nødvendigvis maa flyttes for Regulerings- og Planeringsarbejdets Skyld, bruges paa Arealet og særligt anvendes til Opfyldning af det lavtliggende Parti, naar det ikke bruges andetsteds.

Endelig skal bemærkes, at Kirkegaarden let vil kunne udvides uden indgribende Arbejde i det bestaaende Anlæg. Der skal kun ryddes et Stykke Hæk. Der bliver godt Læ til Nord og Vest, god Plads til Graveren og hans Gartneri og Arbejdsskure, privat Pryd- og Køkkenhave samt Areal til Opelskning af Træer til Pynt og Nytte, 4 firkantede og 1 rund Vandkumme, passende fordelt over Arealet paa centrale Pladser. Affaldskasser indsættes i Busketterne paa en diskret Plads, saa de er skjult og dog tilstede, hvor de skal bruges.

Indkørselsalleen er tænkt fortsat imod Byen. Rotunden ved Indgangen er tænkt indrammet af Stengærder, der fortil gøres dobbeltsidige, og som fortsættes langs Øst-siden. Der vil inde paa Arealet nogle faa Steder blive Brug for korte Stengærder, og om det ønskes et Gærde bag Hækken mod Køkkenhaven. Ellers er saadanne dyre Foranstaltninger søgt undgaaet ved Reguleringen, idet Jorden planeres vandret ud fra hver Gang (5 cm over færdig Ganghøjde) og saaledes, at Terrænovergangene tages i Busketter og Hækplantninger. Vejene fra Kapellet imod Vest tænkes indfattet af Stauderabatter med Lavendelkanter ell. lign.; men disse Partier kan om fornødent indtages til Grave, og Urner, som ønskes nedsat udenfor Urnehaven i større Familiegrave, bør formentlig nedsættes i disse og de tilstødende Felter. Midtervejen i Partiet tilhøjre indfattes paa lignende Maade, og den kan i Nødstilfælde ogsaa benyttes for Urner. Fordelingen af enkelt eller dobbelt Gravstedsdybde vil af sig selv reguleres, hvor der skal være egentlige store Familiegrave og smaa do. iblandet Liniegrave og Frijord. Træerne er anbragt med stærk Hensyntagen til, at der bliver gode Lysforhold, samt at de enten vil komme til at staa midt for et Gravsted eller i Skellet mellem to, og der maa ved Udlægning af Gravstedsstørrelser tages Hensyn hertil.

*

*

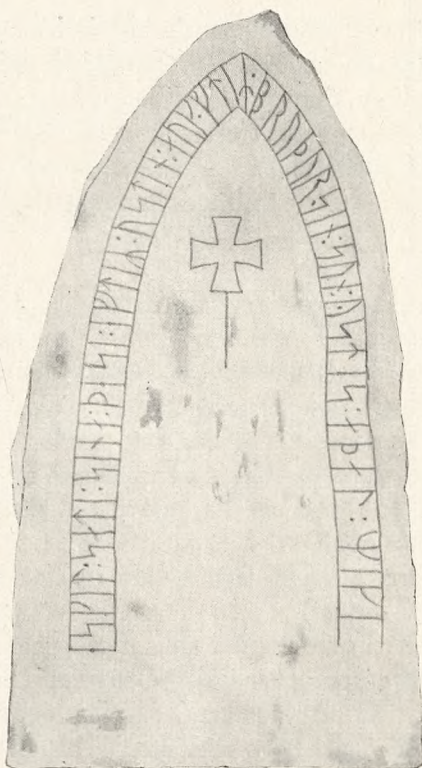
*

LANDBRUGSMINISTERIETS TILSYN

med smitsomme Plantesygdomme meddeler:

Opmærksomheden henledes paa, at *Planter og Plantedele med vedhængende Jord* (Træer og Buske, Potteplanter, Løg, Knolde m. v.) kun maa indføres her til Landet, naar Sendingen er ledsaget af et officielt Oprindelsescertifikat i Overensstemmelse med dansk Lovgivning.

Da alle Plantesendinger af denne Art, der ankommer *uden* dette Certifikat, tilbagevises af Toldvæsenet, anmodes enhver, der agter at indføre saadanne Sendinger, om at søge Oplysninger hos Tilsynet med Plantesygdomme (Rolighedsvej 23, København V. 10-4), Tlf. Central 10273, før *Ordren afgives*.

Stenene tale.

Indskrifter, Symboler, Skulpturer.

Tre populære Foredrag af Stiftsskriver, Dr. jur. G. Westrup.

I.

De dødes Ære.

De gamle Nordboer, der levede paa disse Egne i fjerne forhistoriske Tider, og hvis Kultur væsentlig kun kendes gennem de arkæologiske Fund, synes ligesaa lidt som Oldtidens andre primitive Folk at have været i Stand til at tænke sig, at med Døden ophørte Livet. Herom vidner den Omsorg, hvormed man allerede i den yngre Stenalder byggede anselige, uforgængelige Boliger for den Døde (Stendysserne, Jættestuerne). Og ligesom de nordiske Stendysser i deres Form ganske svarer til den præmykenske Broncealders Stenkamre paa de græske Øer og de oldsicilianske Klippegrave, og Jættestuerne – trods al Forskel i den kunstneriske Udstyrelse – er beslægtet med Kuppelgravene i Mykenai i det gamle Hellas, saaledes har rimeligvis ogsaa de Forestillinger om Døden og Livet efter Døden, som disse Gravbygninger i Hovedsagen er et Udtryk for, for saa vidt væsentlig været de samme som den Døde efter Døden tænktes at *leve videre* i Graven. Men ingen Indskrift eller billedlig Fremstilling er os overleveret fra hine fjerne Tider. Om den hele religiøse Udvikling, der fandt sin Afslutning før Vikingetidens Begyndelse, giver Gravfundene overhovedet kun yderst ringe Oplysning.

„Tryggvældestenen“. Indskrift: „Faa vorder nu fødte bedre end han“. (Se Teksten S. 60).

At Rester af gamle religiøse Forestillinger længe holdt sig i Folketroen, viser dog en Række Mindesmærker fra en senere Tid. Blandt de ældste Runemindesmærker afspejler saaledes en enkelt Sten, den fynske *Nørre-Næraa-Sten* fra Midten af det 9. Aarhundrede endnu tydelig den gamle Forestilling om Graven som den Dødes Boplig. Paa Stenen, der antages oprindeligt at have været rejst inde i selve Gravhøjen, findes med Runer i et urnordisk Sprog indristet de hemmelighedsfuldt mærkelige Ord:

„*Tormund nyd Højen*“

∫: Hvil i Fred i Gravhøjen.

Den samme Gravskrift med tilføjede Trylleruner findes paa den anseelige og smukke Runesten, der i 1921 fandtes som Tærskelsten foran Taarndøren i *Gørlev Kirke* ved Slagelse, og som, hvad der er værd at erindre, først i yderste Øjeblik ved Nationalmuseets direkte Indgriben undgik at forsvinde under et Dække af moderne Cement*).

Og endnu i Hedenskabets seneste Tid har de Gamles Opfattelse af Døden kraftigt givet sig Udtryk i de mægtige Gravhøje ved Jellinge med Gorms tømrede Gravkammer. Det er rimeligvis ogsaa en fjern Erindring om disse længst svundne Tiders religiøse Opfattelse, der endnu henimod Midten af det 11. Aarhundrede har holdt sig, naar det paa den sene skaanske *Hyby-Sten* hedder: „Tor huggede disse Runer og Torsten (∫: i Forening med Torsten). Folkvi ejer Højen“ (∫: Folkvi hviler i Højen).

Fra disse primitive religiøse Forestillinger stammer ogsaa Torpaakaldelsen og Forbandelsesformularen paa det store og smukke Gravmæle, som Ragnhild satte efter „Alle Saalve-Gode (∫: Gode i Saalve), Viets (∫: Helligdommens) hæderværdige Vogter“ paa *Glavendrup Mark* ved Odense (omkr. 900). Resten af Indskriften lyder: „Alles Sønner gjorde dette Mindesmærke efter deres Fader, og hans Hustru efter sin Husbond. Tor vie disse Runer. Den skal visselig komme til at sone sin Brøde, som over Vold mod denne Sten eller drager den bort over en anden (∫: for at rejse den over en anden)“. Graven viedes den Hus og Hjem beskyttende Tor, for at han skal vogte og værne den Døde.

Undertiden – som paa den noget senere vestjyske *Læborg-Sten*, rejst over den fornemme Frue Tyre – vies Graven sindbilledligt ved Torshammerens hellige skærmende Mærke. Ogsaa her, i den religiøse Ritus, møder vi aabenbare Elementer af ældgammel sydarisk Kultur, der først i sen Tid over Havet er bragt til de danske Kyster. Ligesom selve den nordiske Tor er en Overførelse af den græske Tordengud, der dyrkedes paa det præmykeniske Kreta som Hovedguden, saaledes er ogsaa Torshammeren sikkert en nordisk Gentaagelse af det kretiske Zeus-Symbol, Dobbeltøksen, der findes afbildet paa præmykeniske Lerkar (Soph. Müller).

Endnu paa den jyske *Virringestien* fra Brydningstiden mellem Hedenskab og Kristentro i Slutningen af det 10. Aarhundrede paakaldes Tor til Gravens Beskyttelse: „Tor vie dette Mindesmærke“.

Det er imidlertid ganske andre Forestillinger, den store Mængde af de nordiske Runesten giver Udtryk for.

I. Under Indflydelse af gammel Skik i Norge og Sverige var det i den ældre Vikingetid ogsaa i Danmark blevet Brug, – paa Toppen eller ved Foden af en Høj, paa et viden om synligt Sted, ved Kongevejen eller ved Fjordenes Kyster eller ved Aaens Bred, til *Minde* om den Døde at rejse en stor og anseelig Sten af Granit med indristede *Runer*. Mange af de Runesten, der er bevarede, ogsaa af de yngre, er sikkert

* Johs. Brøndum-Nielsen: Hist. Aarb., Holbæk Amt 1923.

– ligesom de fleste Bautastene – ikke egentlige Gravmæler, men kun sat til *Minde* om den Døde. Ofte er de rejst fjernt fra det Sted, hvor den Døde faldt i Kamp eller jordedes.

Dette er sikkert Tilfældet med den tidlige jyske *Aars-Sten* (980–85), som Wimmer (gennem en Sammenligning med de skaanske Hällestads-Sten) mener, at en hjemvendt jysk Hirdmand Asser satte til Minde om sin paa Fyrisvoldene ved Upsala faldne Herre Val-Toke, d. v. s. „Toke, der faldt (eller var udset til at falde) paa Valpladsen“.

Paa den store og anseelige, noget senere *Aarhus-Sten* (fra ca. 1000), som i 1850 fandtes i den gamle Vandmølle i Aarhus, hvor den var anvendt som Hjørnegrundsten, og som „Gunnulv og Ögöt og Aslak og Rolv rejste efter Full, deres Kampfælle“, hedder det udtrykkelig om den Døde, at han faldt „østerude paa Havet, da Konger stredes“. Maaske sigtes herved til Slaget ved Svolder.

Og i enkelte Tilfælde – saaledes som den sene kristelige lollandske *Tillitse-Sten* (ca. 1080), som ifølge Indskriften „Eskel Sulkesson lod rejse efter sig selv“ – har den, til hvis Minde Stenen sattes, endnu været i Live. Men ligesaa sikkert er det, at mange – ogsaa af de ældste – Runesten virkelig er rejste over den *Dødes* Grav. I Indskriften paa et af de ældste Runemindesmærker, den store velbevarede nørrejyske *Gunderup-Sten* fra Beg. af det 10. Aarh., der nu er opstillet i Gunderup Kirkes Vaabenhus, og som „Toke rejste efter Abe (Api) sin Maag (S: Stiffader) og Tove sin Moder“, siges det udtrykkelig: „De ligger begge i denne Høj“. Denne Sten er iøvrigt yderst interessant derved, at vi her finder en Sten fra Hedenskabets Tid, som er rejst over en Mand og *hans Hustru*. Fra Kristendommens første Tider har vi som bekendt en anden Sten, rejst over en Mand og hans Hustru, nemlig den større Jellingesten, som Harald Blaataand rejste til Minde over Gorm og Dronning Thyre – ganske vist tillige til egen Berømmelse.

Og paa den kendte danske Runesten paa Øland, den i mange Maader historisk saa betydningsfulde *Karlevi-Sten*, som vistnok paa Svend Tveskægs Tid er rejst paa den øde Strand over en dansk Vikinge-Høvding, Sibbe den vise, Fuldars Søn, der her har fundet sin Død, og hvis Indskrift med de fra islandsk Skjaldedigtning kendte Omskrivninger (Kendinger), mytologiske Hentydninger og stærke Ordflytninger, som antages at skyldes et Samarbejde af en dansk Runerister og en norsk Skjald, hedder det „Skjult ligger Kampenes Truds Træ (d. v. s. Helten) i denne Høj“.

Foruden Fantasidyret, rimeligvis af irsk Oprindelse, bedst kendt fra den større Jellingesten, men om hvis Betydning ud over det rent ornamentale vi intet sikkert ved, møder vi af *verdslige* billedlige Fremstillinger paa flere Runesten *Mandshovedet*, utvivlsomt ligeledes af irsk Oprindelse. Saadanne Mandshoveder, hvortil Nordboen muligvis har knyttet visse mytiske Forestillinger, findes bl. a. paa *Aarhus-Stenen* og den omtrent samtidige *Sjælle-Sten*, nu opstillet i *Sjælle* Kirkes Vaabenhus. Paa flere Stene ses i Omrids afbildet Vikingskibe, paa den kulturhistorisk mærkelige skaanske *Tulstorp-Sten* (fra omkr. 1000) et Drageskib, hvis For- og Bagstævn ender i et Dyrehoved. Langs Rælingen 14 Skjolde. Paa den skaanske *Hunnestad-Sten* (ca. 980) findes en Rytter med Øksen over Skulderen. Paa *Hyby-Stenen* er afbildet en Hjort og paa *Handest-Stenen*, nu opstillet i Glenstrup Kirkes Vaabenhus, ses en Hund, der jager en Hjort.

Indskriften paa de ældste Runestene, hvis Sprog kan betegnes som et urnordisk,

har aabenbart som Regel været ganske kort. Paa den ældste danske Sten, *Kallerup-Stenen* (ca. 800–825), nu ved Hedehusene, nævnes blot den Dødes Navn: „*Hornbores, Svidings Sten*“ (d. v. s. Svides Søns Sten). Paa den vistnok samtidige *Snoldelev-Sten* (nu i Nationalmuseets Runehal) med Hagekorset og de tre sammenslyngede Horn (religiøse Symboler, om hvis Betydning vi intet sikkert ved) er der til Navnet føjet den Oplysning, at den Døde var „Taler“, d. v. s. „Vismand“, her rimeligvis Odinspræst, i Salhøje, d. v. s. Sallev. „*Gunnvalds Sten, Søn af Roald, Taler paa Salhøje*“ staar der i Indskriften. Paa Stenen skimtes iøvrigt, hvad der er værdt at erindre, et Solmærke, et Hjulkors, der utvivlsomt stammer fra en langt ældre Tid. Paa de to ældste jyske Stene er Indskriften yderligere kortfattet. Paa *Hammel-Stenen* (Aarhus Amt, ca. 900) staar kun: „*Ulvs Sten*“. Og paa den sønderjyske *Haverslund-Sten* (900–925), der under Krigen 1864 blev ført til Tyskland og opstillet i Haven ved Friederich Carls Jagtslot Dreilinden, nær ved Berlin, lyder Indskriften blot: „*Hæruhv*“.

Flere af Runestenene fra Begyndelsen af det 9. Aarhundrede bærer dog allerede en fyldigere Indskrift, der ikke blot meddeler den Dødes Navn, men ogsaa giver Oplysning om, hvem der rejste Stenen. Indskriften paa den kun i Brudstykker bevarede fynske *Flemløse-Sten* fra det 9. Aarh.s Begyndelse lyder saaledes i Wimmers Rekonstruktion: „*Efter Rolv, som var Nore-Gode* (d. v. s. Helligdommens Vogter), *staar denne Sten. Sønnerne satte den til hans Minde*. Herefter tilføjes Runemesterens Navn: „*Aaveristede Runerne*“. Og dette Indhold bliver med Variationer i det sproglige Udtryk og forskellige Tilføjelser Indskrifternes Grundformel i hele den egentlige Runestens-tid fra henimod Midten af det 10. til noget før Midten af det 11. Aarhundrede. Hertil føjes saa jævnlig et enkelt Lovord over den Døde.

Ofte betegnes den Døde blot som *harda godan Tegn* (d. v. s. Mand), hvis han er gift, *harda godan dræng*, hvis han er ugift, Udtryk, for hvilke – som Dr. Lis Jacobsen i sin fortræffelige Haandudgave af Wimmers Runeværk bemærker – intet dækkende Ord findes i vor Tids Dansk, men som kan omskrives ved „en Mand, som han bør være, uden Frygt og uden Svig“, en Dom, der i al sin fyndige Korthed sikkert har indeholdt den højeste Ros. I andre Indskrifter berømmes den Døde som „den veltalende Mand“, som den „med det røde Skjold“ (d. v. s. den kamplystne), som „den fige“ (d. v. s. den djærve), „den raadspage“ (d. v. s. den vise), som „den bedste af Bomænd“ (d. v. s. Landmænd) og „mildest paa Mad“ (d. v. s. den meget gæstfri), „den myge“ (d. v. s. den smidige eller blide), „den heftige“ (egentlig den skarpe), som „Fremstormeren“.

Indskriften paa *Tryggevælde-Stenen* (ca. 900), nu opstillet i Nationalmuseets Runehal, slutter med følgende Linjer formet i Vers: „*Faa vorder nu fødte bedre end han*“.

Undertiden er Dommen over den Døde udtrykt i Form af en historisk Beretning. Paa *Sjørup-Stenen* ved Upsala (980–985), som Saxe satte efter Asbjørn sin Fælle, Tokes Søn, læses saaledes: „*Han flygtede ej ved Upsala, men vog mens han havde Vaaben*“. Og paa den mindre, nu saa stærkt omstridte, *Jellinge-Sten* fra Hedenskabet seneste Tid (ca. 940), som Gorm – efter den traditionelle Tydning – lod sætte efter sin Hustru Tyre, staar de berømte Ord: „*Danmarks Bod*“, d. v. s. den, der frelste Danmark. Paa en enkelt Sten, *Sønder Vinge-Stenen* fra Begyndelsen af det 11. Aarh., som „Tove Bryde (d. v. s. Forvalter paa en Kongsgaard) rejste efter Urøke og Kade, sine to Brødre“, afspejler Dommen, der – strofisk formet – har Karakteren af et Tanke-sprog, en anden Side af den ellers saa urolige Vikingetid, Bondens fredelige Dont:

„Sæl (d. v. s. lykkelig) den, som pløjed
og saæde ung,“

hvortil føjes: „Det vil give Grøde“.

Paa *Rimsø-Stenen* fra ca. 940, som „Tore Enraades Broder rejste efter sin *Moder* og sin *Søster*, (to) gode *Kvinder*“, slutter Indskriften med Strofen: „Døden er den største Ulykke for Sønne“. Og paa den større jyske *Bjarregrav-Sten* fra Begyndelsen af det 11. Aarhundrede, som „Tove rejste efter sin *Ægtefælle Tomme*“, er der til Lovordene „den dyrebare, en meget gæv Mand“ føjet „som var højt elsket af hende“. Ogsaa i Indskriften paa den omtrent samtidige *Asfærg-Sten*, nu i Nationalmuseet, møder vi en mere personlig Tone: „Saare god (være) *Din Ro*“. Men bortset herfra findes i Indskrifterne ingen Antydning af Adskillelsens Smerte, af Sorg eller Savn. Ligesom det gammelattiske Gravmæle, den joniske palmetsmykkede Stele med en senere gentaget homerisk Vending var „de Dødes *Ære*“, saaledes var – i nordisk Omstøbning – den med Runer indristede, bautaformede Granitblok først og fremmest *Æresmindet* for den Døde. Paa et viden om synligt Sted rejstes Vikingetidens køligt fornemme Runesten, for at den til sene Tider kunde *forkynde* den Dødes Navn.

„Stenen siger, den længe vil stande. Val-Tokes Navn vil den nævne“ staar der paa *Aars-Stenen*. „Dette Minde, mærket (☉: med Runer) vil altid lyse“ (d. v. s. vidne højt), hedder det paa den jyske *Aalum-Sten*. Og bortset fra *Nørre Næraa-Stenen* findes i Indskrifterne intet Udtryk for religiøs Følelse.

Graven var ikke længer den Dødes Bolig. Naar Legemet var gaaet til Grunde, „Alstedstenen“. (Se Teksten S. 62).

da var Graven tom. Ogsaa den gamle Sjæletro var vejet. Om Sjælen vidste man intet. Tilbage var kun Troen paa egen Styrke. Livet var en Kamp. Dets Maal var Daad. Alt var forgængeligt. Kun Ryet for Stordaad var udødeligt. Som det hedder i den kendte Strofe i Havamaal: „Eet, jeg ved der aldrig dør: *Dom* over hver en Død“. Ikke Gudernes, men Menneskenes *Dom*, *Eftermaalet* i de kommende Slægter.

II.

Kristelige Runesten.

Overfor Anvendelsen af *Runeskrift* stod den første kristne Gejstlighed i og for sig ikke fjendtlig. Runen var jo – som af Wimmer paavist – i Virkeligheden kun en efter Sproget tilpasset og af tekniske Grunde, af Hensyn til Skæringen i Træet nødvendigjort Omdannelse af de romerske Kapitalbogstaver. Vi finder den da ogsaa endnu flere Aarhundrede ind i den kristne Tid anvendt ikke blot paa Ligsten, men ogsaa i Indskrifter paa kirkelige Genstande (Døbefonte, Røgelseskar). Men den Skik at sætte en Runesten til Minde om den Døde var dog en Erindring om Hedenskabet. Og at rejse *Høj* over den Døde ude paa Marken var ikke blot en hedensk Skik, men afgjort i Strid med selve den kristne Læres Fordring om Gravlægning i viet Jord.

At Højlægning paa Island allerede i den ældste kristne Tid opfattedes som typisk hedensk, ses af Landnamsbogen, hvor det om Bjørn den østrøne hedder: „Han blev *højlagt* ved Borgarløk, thi han var af Ketil Flatnefs Børn, den eneste udøbte“. Endnu i de nordiske Love fra Begyndelsen af det 13. Aarh. findes i Ordforbindelser „*Høj*“ i samme Betydning som „hedensk“. „*Høj*“-mand kan ej arve“, hedder det i Skaansk Lov. Kun den, der var kristnet, kunde tage Arv. Al Jordfæstelse i „*Høj* og heden Jord“ var det derfor af Vigtighed at faa afskaffet. Men de gamle nedarvede Gravskikke, der Slægt efter Slægt var blevet fulgt, lod sig ikke saa let udrydde der, hvor Ærbødighed for det fra Fædrene nedarvede var saa stærkt udviklet. Endnu paa Svend Tveskægs Tid var det almindeligt at rejse Runestene til Minde om de Døde. Først henimod Slutningen af det 11. Aarh. taber Skikken sig for efter Midten af det 12. Aarh. helt at ophøre. Og først omtrent samtidig ophører den Skik at rejse *Høj* over den Døde.

Paa de ældste kristelige Runesten har Indskriften ligesom paa de hedenske vistnok som Regel kun været kort berettende. Og Stenen har rimeligvis blot været kristnet derved, at et Kors har afløst det gamle hedenske Sindbillede, Thorhammeren. Paa den kun i Brudstykker bevarede *Durup-Sten* fra ca. 980, hvor Korset endnu kun optræder som et lidet Indskriften viende Tegn, læses saaledes, med Dr. Lis Jacobsens Udfyldning: „Tove satte denne Sten efter Toke sin gode Husbonde“. Paa den smukke *Alsted-Sten* fra Midten af det 11. Aarhundrede, indmuret i Alsted Kirkes Skib, er Korset, der nu indgaar som Led i Stenens Udsmykning, anbragt midt paa Stenens øverste Flade og Indskriften i et Baand langs Stenens Rand. Indskriften lyder: „Eskel satte disse Stene, et anseligt Mindesmærke, efter Østén og efter sin Broder, Østéns Søn“. Fra den ældste kristne Tid har vi den større *Jellinge-Sten*, som Harald Konge bød gøre „efter Gorm sin Fader og efter Tyre sin Moder, den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne“. Paa den ene af Stenens tre Sider findes Indskriften, paa den anden en Drage omslynget af hedenske Slangeornamenter. Paa den tredie Side ses en Kristusfigur, vistnok den ældste kendte nordiske Fremstilling af Kristus uden Kors, men med udbredte Arme, ligesom korsfæstet, staar Frelseren med en Glorie om Hovedet.

Allerede fra Slutningen af det 10. Aarhundrede træffer vi imidlertid Indskrifter med kristelig-religiøst Indhold. I Stedet for Indvielsen til Thor træder Gudspaa kaldelsen. Paa den monumentale skaanske *Skårby-Sten* fra c. 980 med det store Dyreornament, nu opstillet i Marsvinsholms Slotspark, slutter Indskriften:

„Hans Sjæl hjælpe den gode Gud“.

Paa andre Stene lyder Paakaldelsen: „Den hellige Krist hjælpe hans Sjæl“, eller „Gud og Guds Moder hjælpe hans Sjæl“. Den bornholmske *Øster Larsker-Sten* fra c. 1070 bærer Indskriften: „Hvile naa hans Sjæl“. Og paa den ejendommeligt slanke *Lundhøj-Sten* paa *Klemensker Kirkegaard*, rejst (c. 1100) til Minde om en Mand og hans *Hustru*, læses:

Krist og Sankt Mikael hjælpe Ødbjørns og Gunnilds Sjæl til Lys og Paradis“.

En egen personlig Form har Paakaldelsen faaet i Indskriften paa den sene bornholmske *Øster Marie-Sten* (c. 1200-1210):

„Den gode Gud med Sankt Mikael hjælpe Din Sjæl“.

I Stedet for Eftermælet, det jordiske Ry, samles nu Tanken om Sjælens Frelse til Lys og Paradis.

* * *

Ligbrænding og Kristendom.

Af Sognepræst *P. Severinsen.*

Man har været saa venlig at give mig Lov til i Nr. 1 at præcisere den kristelige Stilling til Ligbrænding. Derfor tillader jeg mig yderligere at komme med en Bemærkning i Anledning af en svensk Ytring Side 24 (1930) om Kirkens Holdning. Kommunal-syndikus Gustaf Schlyter kalder „Eldbegængelse“ en Gravskik, „som fremhæver det aandelige hos Mennesket og det døde Støvs Intethed“. Senere er der noget om, at „den Døde føres ud i det uendelige Rum“, formodentlig ved Brændingen.

Jeg tillader mig at gøre opmærksom paa, at det ikke er paa en saadan „Fremhævelse“, at den nye Begravelsesskik opnaar „al Kirkens Velsignelse“. Ordene i disse Udtalelser er jo poetiske og flertydige, men man føler dem dog som Udtryk for en Kristendommen modsat Religion, der med de gamle Pythagoræere og Gnostikere fantaserer om Sjælens Frigørelse fra Stoffet, vel nærmest i Kraft af iboende Evner, der frigøres. For den historiske Religion Kristendommen var Legemet ikke en Intethed overfor Fremtidshaabet; — og det er heldigvis denne historiske Kristendom, der interesserer den kristne Ungdom nu, saa den Slags Tanker vil faa en haardere Dyst med de unge Præster end med de halvgamle.

Nej, den mulige Forsoning skal ligge i et Overvejselsesresultat, at vi kun har *en Fortvivlelsens Udvej* med et Lig, idet vi ikke formaar at frede mod Ødelæggelsens Magter. Ogsaa Begravelsen har noget opgivende ved sig, og vor Kirkegaards-Slendrian er endda bleven ondartet, vel dog fordi ogsaa Kristenheden har været smittet af gnostiske Tanker. Gaar da ogsaa Kristne over til Ligbrænding, kan det kun være som et radikalt Udtryk for vor haabløse *Magtesløshed* i Retning af at være med til at forberede det, som engang skal ske ved et Guds Under. Skal noget fremhæves ved en „Ildbegængelse“, saa kan det for Kristne ikke blive noget om en Menneske-

naturens Ophøjethed over „Støvet“. Vi kan kun fremhæve *Guds Magt* paa Trods af al den Ødelæggelse, som vi da selv gaar med til at fremskynde, – i Formening om, at Ødelæggelsen alligevel vil komme, med mindre Dagen for Kødets Opstandelse er nærmere, end vi aner.

Jeg kan tænke mig en saadan Tankegang i kristne Hjerner, men jeg anmoder om Forstaaelse for dem, der ikke holder af at forbinde egen Deltagelse i Ødelæggelsen med en Bekendelse af, hvad der trods alt tør ventes af den almægtige Gud.

Og Udtrykkene for den anden Religion maa man i al Fald forstaa, at vi Kristne ønsker at holde os paa klar Afstand fra. Dens Symboler er vi helst fri for.

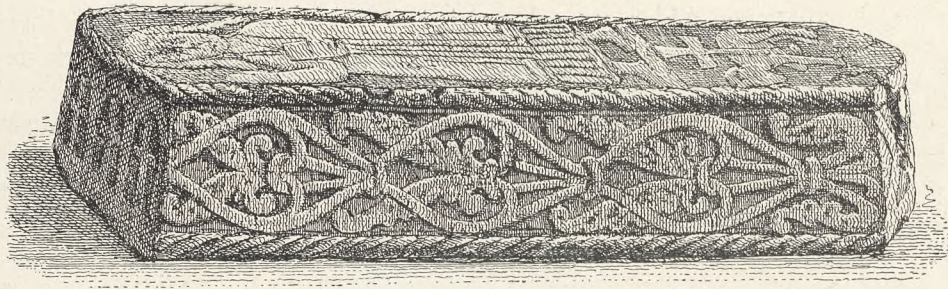
*

*

*

Gravstedsanlæg.

Nr. 3. Familiegravsted, tilh. Hr. Direktør Oscar Møller; Aarhus Nordre Kirkegaard. Gravstedet er paa de tre Sider omsat med et Stengærde; foran er en Hæk med Laage. Det beskedne Monument er paa en god Maade indordnet i Arrangementet. (Se Billedet ovenfor).

Stenene tale.

Indskrifter, Symboler, Skulpturer.

Tre populære Foredrag af Stiftsskriver, Dr. C. W. Westrup.

III.

Gravmæler fra den ældre Middelalder.

1. Med Kristendommens Udbredelse er det rimeligvis snart blevet Skik at jordfæste den Døde paa en fælles viet Gravplads umiddelbart udenfor Kirken. Et Vidnesbyrd herom har vi fra Island i Landnamsbogen, hvor det hedder: „Da Torkel Torgilsson med alle Vatnsdølerne havde ladet sig døbe, byggede han en Kirke og gav dér Grav (*grøft*) for alle sine Tingmænd“.

Den nedarvede Form for Gravmælet, den opretstaaende Mindesten, har vistnok ogsaa her paa de fælles Kirkegaarde oprindelig været almindelig anvendt. Paa Graven har man rejst enten – hvad der vel har været Reglen – en Sten af raa Kamp med indhugget Korsets Tegn, som vi ser det paa den smukke Sten paa *Sønder-Vissing* Kirkegaard ved Aarhus og paa Stenen i *Herlufmagle* med Korset og Glorien, eller en af Granit som et Kors hugget Sten, saaledes som det var almindelig Brug i England og Frankrig.

Paa *Rubjerg* Kirkegaard i Vendsyssel findes bevaret et saadant tidlig middelalderligt Gravkors af Sten. Det er ganske lavt, græsk i sin Form uden Indskrift. Korsets Midtparti er prydet med en Cirkelring (Glorien?), hvori et Kors er udhugget.

Paa den jævne Mands Grav har man vel blot sat et beskedent Kors af Træ, som vi endnu ser det paa samtidige Prospekter af det 10. Aarhundredes Kirkegaarde.

Det *liggende* Gravmæle er dog sikkert ret tidligt – maaske omkring Midten af det 12. Aarhundrede – begyndt at afløse det lodretstaaende. Jævnlig synes man at have søgt at efterligne selve den i Jorden nedsatte Gravkiste, snart i hele dens Form, snart blot dens Laag. Undertiden har man formet Stenen som en tre- (eller fem)sidet Prisme, aabenbart en umiddelbar Efterligning af Taget (☽: de tagstillede Fliser) paa den ældre Middelalders Grave, murede af Fraadsten eller Tegl, hvoraf der er fundet Rester ved Udgravninger omkring Roskilde Domkirke og ved Esrom Kloster. Det fjærnere Forbillede har da maaske været den antikke Sarkofag eller det deraf afledede Relikvieskrin (Løffler).

I Nationalmuseet findes flere saadanne ejendommelig formede Gravsten, der ved deres billedlige og ornamentale Udsmykning hver for sig har Krav paa Opmærksomhed. Paa den skønne *Grenaa-Sten*, der er formet som en lav Kiste med vandret Overflade og lodrette Sider, ses paa Overfladen en Præst, der lyser Velsignelse, og der-

Grenaa-Stenen; Nationalmuseet.

under Gudslammet, paa Siderne smukke Bladornamenter. Den ligesom udhævede jyske *Klim-Sten* er smykket med et ejendommeligt Spiralkors, fantastiske kæmpende Dyreskikkelser, hentede fra den hedenske Sagnverden, og gaadefulde Menneskeholder. Og paa den prismeformede fynske *Kerte-Sten* er paa Siderne i Grundrids udhugget en Menneskesjæl i Skikkelse af et Barn, der bæres bort af en Engel, en Bueskytte i Kamp med en Kentaur og en Løve, der opæder et Menneske. *Stenløse-Stenen*, ligeledes fra Fyn, er paa Siderne inddelt i Arkader, der som Buer danner Rammen om Helgenfigurer, og Sökkelen er prydet med Planteslyngninger. Lignende kiste- eller tagformede Gravmæler kendes i middelalderlig engelsk og fransk Gravskulptur.

I den saakaldte „*Bispegrav*“ ved Sjørring Kirke, Thisted Amt, ser vi en Mellemform mellem det staaende og det liggende Gravminde. For Enderne af den lange tagformede Sten, paa hvis ene Side en Helgen er fremstillet som en Gejstlig i fuldt Ornat med Krumstav og Tiara, er oprejst lave Plader eller Støtter, der er smykkede med Korsstave og brændende Kærter.

Den store Mængde af den ældre Middelalders Gravsten har dog sikkert været helt flade, blot forsynede med en Skraakant, ligesom de staaende og de kisteformede Sten huggede af Granit, ganske enkle og tarvelige, i Reglen *uden Indskrift*, kun prydede med et stort Kors.

I Form og i teknisk Udførelse ligesom i den Maade, hvorpaa det er afbildet, frembyder *Korset* mange Variationer. Ofte har det latinske Kors været Forbilledet, men i Reglen har Korset som det græske fire lige lange trapezdannede Arme, hvis Skæringspunkt jævnlige er formet som en rund Plade eller omgivet af en Cirkelring, der vistnok skal forestille Glorien. Snart er det udført med indhugne Linjer, snart – som Skulpturerne paa Runestenene – i Grundrelief, saaledes at Relieffets højeste Punkt ligger i samme Plan som Stenens Overflade. I Reglen er det afbildet som staaende, snart som anbragt paa et bøjleformet eller trappedannet muret Fodstykke, snart som rejst paa en Tue (Golgetha?), hvorfra undertiden – ligesom paa brittiske Gravstene – Blomster (Liljer? Uskyldens Symbol?) skyder frem. At Korset saaledes er fremstillet staaende, støtter den Antagelse, at det er det oprejste Gravmæle, der som Udsmykning er overført paa den liggende Gravsten. Jævnlig er dog Korset afbildet som henlagt paa Graven, snart som en Korsstav, snart som et ofte rigt udsmykket Processionskors.

En mærkelig, meget smuk, tidlig middelalderlig Gravsten med Korsstav har vi i Skt. Birgitte Kapellet i *Roskilde Domkirke*. Paa den svagt rødgyldne trapezformede Kalksten, der vistnok kan sættes til Tiden henimod Midten af det 13. Aarhundrede, er i lavt Relief udhugget en Korsstav. Omkring de spaltede, fint buede Arme slynger sig Fletværk af Grene og koncentriske Cirkler. Blomstrende Liljer skyder frem i Korsets Arme og Blade fra dets Stamme. Og selve Stammen ligesom vokser op af en knudret, grenet Rod. Det er aabenbart „Livets Træ“, hvis livgivende Kraft paa denne Maade sindbilledligt er fremstillet (se S. 67). (Et andet voksende Kors, der i endnu højere Grad fører Tanken hen paa „Livets Træ“, saaledes som det mere naturalistisk behandlet findes gengivet paa brittiske Gravsten, ser vi paa *Brahetrolleborg-Stenen*). Blandt de bevarede Sten med Processionskors frembyder *Rynkeby-Stenen* særlig Interesse ved sine ejendommelige Skulpturer. Paa Korsets Arme er udhugget den korsfæstede Kristus, ved Stenens Fod en fantastisk Dyreskikkelse, *Løven* (Kristi blide Sagtmodighed parret med den kongelige Løves sejrende Kraft (Johs. Aabenb, V 5).

Foruden den korsfæstede Frelser og den tronende Kristus med Kors og Scepter

paa *Framlev-Stenen* træffer vi af figurlige Skulpturer – ligesom paa sydtyske Gravsten – ofte Fugle (Duer), Keruber og Engle, Sol og Maane. Ogsaa Helgenfigurer findes jævnlig afbildet. De senere hen i Middelalderen, navnlig paa de yngre Sten, saa almindelige Hjørneprydelser, Evangelistsymbolerne (Menneskebarnet, Løven, Oksen og Ørnen) smykker en enkelt Gravsten, den rigt ornamenterede, saare skønne *Sal-Sten*, nu opstillet i Aarhus Museum (se Billedet S. 69 tv.).

Menneskebarnet (ikke Englen) symboliserer Matthæus, fordi hans Evangelium indledes med et Slægtsregister. *Løven* betegner Markus, fordi det straks i Begyndelsen af hans Beretning (1,3) hedder, at Jesus „var blandt Dyrene“. *Oksen*, Offerdyret, er Lukas' Symbol, fordi hans Beretning begynder med en Fremstilling af Tempeltjenesten. Og naar Ørnen bliver Billedet paa Johannes, hentydes der herved til den „Ørneflugt“, der bærer Prologen til det fjerde Evangelium.

Af andre religiøse Symboler ser vi Lammet med Korset eller Sejersfanen, Alfa og Omega, der i Johannes Aabenbaring (forklaret som Begyndelsen og Enden) bruges som Betegnelse for Gud og Kristus, samt Korset og Ankeret.

En ejendommelig religiøs Symbolik møder vi paa Stenen i *Egtved Kirke*. Mellem to Kors ses en nøgen Menneskeskikkelse, mod hvis Pande en Engel trykker Nøglen til Himmeriges Rige (se Billedet S. 69 th.).

Trods denne Tidens aabenbare Trang til at smykke Gravmindet med ornamentale og figurlige Skulpturer er det kun yderst sjældent, at vi paa den ældre Middelalderes Gravsten ser den Døde afbildet. Paa enkelte Sten findes midt paa Korset eller paa Stenens øverste Del et Hoved udhugget i kraftigt Relief. Og det er muligt, at vi her staar overfor det første Forsøg paa at gengive den Dødes Billede. Men bort-

Sten fra Roskilde Domkirke (se Teksten S. 66).

set herfra har vi – vistnok kun tre Sten, som vi med Sikkerhed kan sige skal fremstille den, over hvem Stenen er lagt.

Paa Gravmindet over Asser i *Linaa Kirke* er den døde (en Abbed?) afbildet i fuld Figur. Den højre Haand omfatter Hyrdestaven, medens den venstre er opløftet til Velsignelse. Øverst til højre ses en Due, til venstre Herrens velsignende Haand. I *Andst Kirke* er bevaret en svagt trapezdannet kulturhistorisk mærkelig Sten, der indenfor en arkitektonisk Ramme er delt i to Felter, der er adskilt ved Slyngornamenter. Det øverste Felt bærer et Relief, der fremstiller en Mand og hans Hustru, i det nederste er udhugget en Kalv, der aabenbart skal symbolisere den Afdødes landlige Virksomhed. Endelig findes i Krypten under *Lunds Domkirke* det i mange Maader yderst interessante Gravminde over Biskop Herman af Slesvig († c. 1146). Den Afdøde er afbildet i skarpt Grundrelief i fuldt Ornat med Krumstav i den højre Haand og den venstre udstrakt til Velsignelse. Stenen, der er af rødgraa Sandsten, bærer langs Randen en Indskrift i fire latinske Verselinjer. Af den første Linje er kun *pre-sulis Hermani* læseligt. De følgende Linjer lyder i Oversættelse:

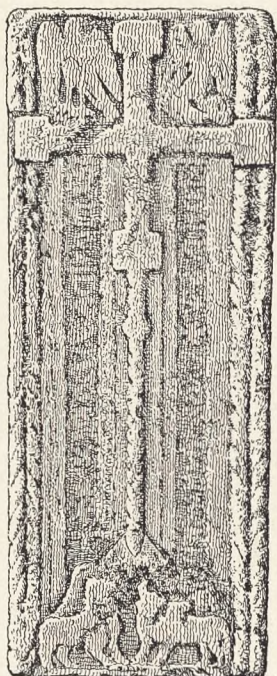
„Gud skænke Biskop Herman evig Hvile og Fred. Himmelsk Tilværelse og Lysets straalende Klædebon vorde Herman til Del i al Evighed“.

Fra omtrent samme Tid har vi udenfor Kirkedøren i *Vestervig* den Gravsten, som efter Sagnet dækker over Liden Kirsten og Prins Buris' Dobbeltgrav. Den delvis ud-slettede Randindskrift paa den lange smalle Sten, der er prydet med to Kors paa Fod, lyder i Dr. Sofus Larsens Tydning saaledes: „En forskellig Gravkiste indeslutter her en Søster tillige med en Broder, et saa inderligt forbundet Par, at disse højfor-nemme Personer hviler i en og samme Gravhøj“. Ved at anbringe Korsene (og Gra-vene) i Forlængelse af hinanden har man, som Løffler fremhæver, sikkert villet ud-trykke, at den begravede Mand og Kvinde ikke var forenede ved Ægteskabets Baand.

Men ligesom det kun er yderst sjældent, at vi finder den Døde afbildet, saaledes er det ogsaa kun undtagelsesvis, at Stenen ved en Indskrift fortæller noget om, *hvem* den Døde var, eller *hvad* han var, eller *naar* han døde. Kun paa enkelte Sten næv-nes den Dødes Navn (Thore, Asserus, Margreta, Helene), og det blotte Navn udgør da ofte hele Indskriften. Endnu sjældnere meddeles det, hvilken Stilling i Samfundet, den Døde indtog. I de faa Tilfælde, vi kender, har Stenen dækket over en Præst eller en Munk. Og er en enkelt Gang den Dødes Livsgerning billedlig udtrykt, er det – som paa Stenen over en Abbed i Sorø Kirke – ved Krumstaven over en Gejst- lig. Det er først paa Stenen i *Vestervig* over Kanniken Atto († 1217), at vi finder Dødsaaret angivet.

Vi staar her sikkert overfor en Ejendommelighed i den ældste nordiske kristelige Opfattelse. Hvad Stenen skal vidne om er, at her er en Kristen stedt til Hvile. Alt andet, alt hvad der vedrører den Dødes jordiske Tilværelse, hans Navn, hans Slægt, hans Gerning var overfor dette ene uvæsentligt, uden Betydning for Efterslægten at vide. Ved sindbilledlige Figurer kan dette paa forskellig Maade være udtrykt. Men Korset, Frelsens Tegn, er saa godt som overalt til Stede, i Reglen som Stenens væ- sentlige Udsmykning, ofte som dens eneste.

Hvor Indskriften, der altid er affattet paa Latin og udført med Majuskler (store latinske Bogstaver), indeholder mere end den Dødes blotte Navn, lyder den i Reg- len: „*Hic jacet Petrus*“ (Her hviler Peter) eller „*Sub lapide isto requiescat corpus Caroli*“ (Under denne Sten hviler Carls jordiske Levning). I enkelte Tilfælde slutter Ind-

skriften med en Bøn for Sjælens Frelse: „*Anima ejus requiescat in pace*“ (Hans Sjæl hvile i Fred!) Jævnlig har Indskriften været formet i rimede Vers, ofte i Heksametre. Paa *Højslev-Stenen* læses Tankesproget:

„*Sum quod eris quod es ante fui pro me precor o lector*“.

(Jeg er, hvad du en Gang skal blive. Hvad du er, var jeg en Gang. Bed for mig, oh Læser).

For at skaffe Plads paa Stenen til Skulpturer og Indskrift er det allerede i den ældre Middelalder Skik at anvende de senere saa velkendte Forkortelser (Abreviaturer). Snart udelades enkelte Bogstaver, hvor da Udeladelsen markeres ved en Tværestreg, snart foretages Forkortelsen ved at hugge det ene Bogstav inden i det andet eller ved at sammentrække to Bogstaver. Af særlige Forkortelser møder vi jævnlig et ø-lignende Tegn for *obiit* („han døde“). De enkelte Ord er i Reglen adskilte ved en eller flere Prikker. Foran Indskriften ses ofte Korsets indviende Tegn.

2. Fra det 12. og 13. Aarhundrede er bevaret en Række i Reglen flade, *liggende* Gravsten, hvor Indskriften i Stedet for med latinske Bogstaver er hugget med gamle nordiske *Runer*. I Indskriften, hvis Sprog som oftest er Dansk, nævnes ogsaa her jævnlig kun den Dødes Navn. Paa den med et Kors prydede jyske *Sal-Sten* fra c. 1210 læses saaledes blot „Inger“. Paa *Galtrup-Stenen* fra c. 1180, den ældste Runesten med egentlig Gravstensform, der foroven er smykket med et Kors og forneden med et Dyrornament, lyder Indskriften: „Her ligger Isulv Torkelssøn“. Denne Formel genfindes paa den sønderjyske *Bjolderup-Sten* (c. 1225), nu i Oldsagsmuseet i Kiel, og paa den smukke velbevarede *Tisted-Sten* (c. 1250), hvis hele Flade er prydet med et stort udhugget Kors paa Fod.

En særlig historisk Interesse er knyttet til den smukke (stærkt ødelagte) *Gassingholm-Sten* (c. 1250), nu opstillet i Nationalmuseet. Indenfor en arkitektonisk Ramme

Tilvenstre: Sal-Stenen; Aarhus Museum; tilhøjre: Egtved-Stenen (se Teksten S. 67).

er i lavt Relief i fuld Figur den hellige Nikolaus fremstillet i Ornat og med Krumstav. Under Portrættet ses Gudslammet. Indskriften, der er anbragt langs Stenens Kant, lyder: „Tured gjorde dette Hvælv over Tyre Ebbeson Lave. Marie, vis begge i al Evighed Naade! Salig Nikolaus skærme (dem)!“

I enkelte Tilfælde er Indskriften skrevet paa Latin. Paa den gejstlige *Føvling-Sten*, hvis gamle Runestensform viser, at den oprindelig har været rejst paa Graven, lyder Indskriften, gengivet paa Latin: „*Praepositus Asbiarn hic Langsum cubat in Christo requiescens*“ (Her hviler i Kristus Asbjørn Langsom). Den skaanske *Hästveda-Sten* (c. 1250), der ligeledes antages oprindelig at have staaet oprejst, bærer Skriftstedet (Lucas 23,46): „*In manus tuas domine kommando spiritum tuum*“ (I dine Hænder, Herre, befaler jeg min Sjæl“). Herunder læses Navnet Aase i dansk Form.

Paa *Sal-Stenen* i Aarhus Museum staar der:

„*Hic placide pauset sub terra Narfo sepultus*“.
(„I Fred hvile Narve i sin Grav her under Jorden“).

(Fortsættes).

*

*

*

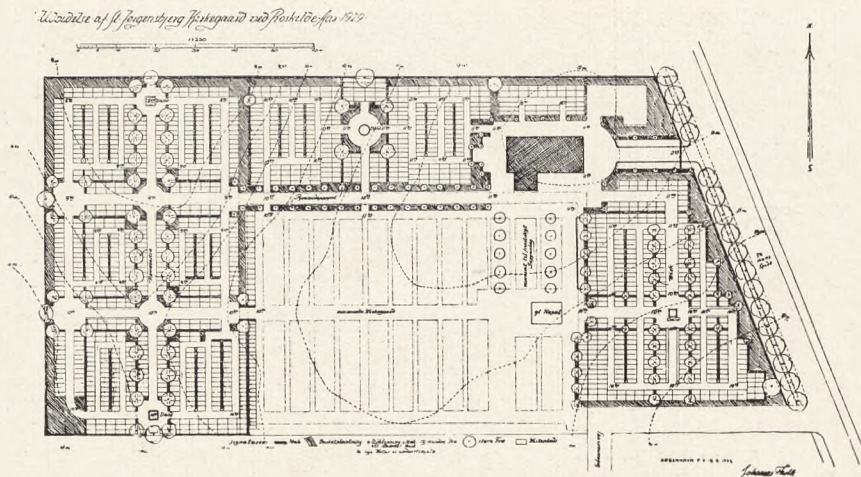
Nye Kirkegaarde.

IV. St. Jørgensbjerg, Roskilde.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Uden at høre til Roskilde By ligger St. Jørgensbjerg saa nær op ad og tildels omsluttet af denne By, at det er vanskeligt for Ikke-kyndige at skelne mellem, hvad der hører til Roskilde, og hvad der hører til St. Jørgensbjerg. Særligt gør dette sig gældende i den Del, der ligger omkring St. Hansgade, hvor der har fundet en hel bymæssig Bebyggelse Sted, – mindre ude omkring Kirken, hvor det idylliske Landsbypræg endnu sine Steder er det alt beherskende. Selve Kirken, den tidligere St. Clemens, ligger smukt paa en Bakke og er omgivet af en lille Kirkegaard, der er fuldstændig belagt med Gravsteder og har været det længe. Foruden denne er en Tid lang St. Ibs Kirkegaard benyttet til Begravelser, og den bruges tildels endnu; den er udvidet flere Gange, men er nu omgivet med Veje paa de fleste Sider, saa yderligere Udvidelse er umuliggjort. Endvidere anlagdes i Aarene 1906–07 ved St. Hansgade, skraas overfor den gamle Kirke og Kirkegaard, en Annekskirkegaard, hvorpaa der efter Tegning af den afdøde Arkitekt, Professor Hans J. Holm, opførtes et ganske lille og meget mærkeligt udseende Ligkapel. Saavel dette som Kirkegaarden er forlængst bleven utidssvarende og rummer for lidt Plads – særlig galt er det bleven, efter at Roskilde er rykket helt ud til St. Jørgensbjerg, og mange Beboere har taget Ophold der, og med Tilladelse og Tilskud fra Stifts-Landsbykirkegaardene, under hvilke St. Jørgensbjerg hører, byggede da Arkitekt Hans Schmidt det Kapel, som er beskrevet i V. K. 1930, S. 30–32, ligesom man er skredet til Anlæggelse af en Udvidelse af Kirkegaarde.

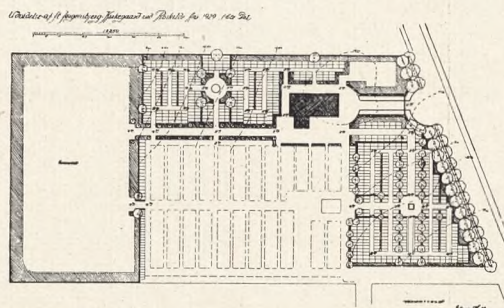
Forinden den endelige Beliggenhed af Kapellet var fastlaaet, tilkaldte Kirkegaardsbestyrelsen undertegnede til en Konference om Udvidelsen af Kirkegaarden, hvorunder den omtrentlige Beliggenhed blev fastslaet. I Begyndelsen af Aaret 1929 udar-

bejdede jeg da det Forslag, som findes her nedenfor, og til Forklaring af dette skal jeg bemærke følgende:

Arealet for Udvidelsen omgiver den nuværende Kirkegaard paa de tre Sider, og det var nødvendigt, at der skulde være Adgang til Arealet fra Øst, ligesom der maatte disponeres efter at skabe et godt Læ mod N. og V. Endvidere var det et naturligt Ønske, at den nuværende Kirkegaard kom til at indgaa som en organisk Bestanddel af det samlede Kirkegaardsanlæg, og at der især blev forsøgt at knytte de to Dele nær til hinanden ved Kapellerne, saa at det nye kunde benyttes som egentligt Kapel, mens det gamle kunde bruges som Lig- og Redskabshus. Som Kurverne viser det, danner det Sted, hvor Kapellet blev placeret, det højeste Parti, mens Terrainet iøvrigt faldt derfra til alle Sider.

Paa mit første Forslag lagde jeg Kapellet saaledes, at man ved en mindre Plantning af Træer kunde skabe en vis Kulissevirkning og en vis Kontakt mellem det gamle og det nye, — saa godt som det med de foretagne Begravelser vilde kunne lade sig gøre, og med en fremtidig Inddragelse af ubenyttede Arealer samt med den Beregning, at nogle faa allerede belagte Grave til sin Tid kunde inddrages i den projekterede Gang. Forinden dette Forslag kunde blive forelagt, var der imidlertid allerede disponeret saaledes med de faa Begravelser, der da havde fundet Sted, at en Realisering af dette Arrangement var umuliggjort. Man maatte da se helt bort fra denne Kontakt mellem de to Kapeller og var dermed ogsaa friere stillet med Anbringelsen

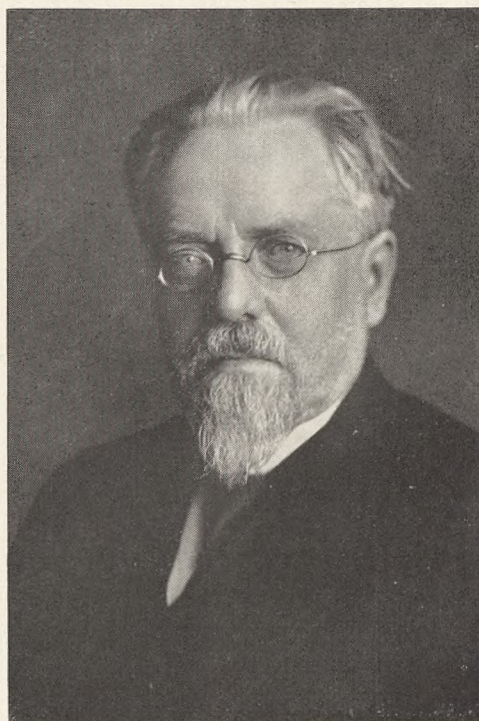
Øverst: Den første Plan til St. Jørgensbjerg Kirkegaards Anlæggelse. 1:2000.
Nederst: Den endelige Plan for Anlæggelse af den første Del. 1:3000.

af Kapellet. Af denne Aarsag rykkedes det da lidt længere ind paa Arealet i det næste Forslag, som blev det endelige, ligesom Indkørselsforholdene ændredes, og der i Stedet for een Trærække langs St. Hansgade indrettedes to. Resten af Kirkegaarden holdtes i den oprindeligt foreslaaede Anlægsform, den, som jeg har benyttet mig af ved Udarbejdelsen af Projektet til Kerteminde Kirkegaard (se V. K. 1930 S. 54–55). Der er dog i St. Jørgensbjerg efter stedlige Ønsker gaaet noget paa Akkord med de Regler, som jeg opstillede som Punkt 4 S. 54, idet der i Stedet for en enkelt Adgang til Gravgaardene her i Reglen er skabt 2. Den egentlige gennemgaaende Færdsel er dog her ligesom der holdt fri af Gravgaardene, og den er her specielt ført uden om den nuværende Kirkegaard og adskilt fra denne gennem en direkte Færdselsvej fra St. Hansgade gennem en Poppelallé til den yderste Del. Denne Del anlægges først senere og er ikke medtaget paa Plan 2, der omfatter det i første Omgang gennemførte Anlæg, nemlig det, som i 1928–29 er udført ved Gartner Elmer. Det skal blot bemærkes, at skønt den nuværende Kirkegaard tilsyneladende er alt for stærkt belagt, og skønt Gravsteds-gangene er utilladeligt smalle, har det dog været muligt at indrette endnu en Gravstedsrække mod Vest, men selv med denne Forøgelse af Gravstedsarealet har det dog været muligt at opnaa en endnu højere Belægningsprocent end paa den nuværende Kirkegaard, og dette tilrods for, at Gangene paa det nye Areal naturligvis er af den forordnede Bredde, og der er udlagt forholdsvis betydelige Arealer til Bepantning, Vandkummer m. m. Det er saaledes en Kendsgerning, at den gammeldags Maade at anlægge Kirkegaardene paa er uøkonomisk, foruden at den er uhensigtsmæssig.

Gravstedsanlæg.

Nr. 4. Familiegravsted for Herredsfoged Faber i Viborg; Viborg Kirkegaard. Anlægget er udført af Planteskoleejer R. Brostrøm som et regelmæssigt Stenanlæg. Indhegningen af rundagtige Kampesten med Kæder imellem; der indenfor Megasea og Juniperus i Rabat, kantet med en skarp Stenkant; Midten optages af et Kors, dannet af Saxifraga paa Stenunderlag. (Se Billedet ovenfor).

I anledning af pastor N. Johan Laursens dødsfald vil vi gerne mindes ham på dette sted med tak for hans gode og trofaste arbejde i foreningens tjeneste.

Kort efter foreningens dannelse afløste han stiftsprovst Lindhardt som formand og fungerede som sådan i tidsrummet 1921–26.

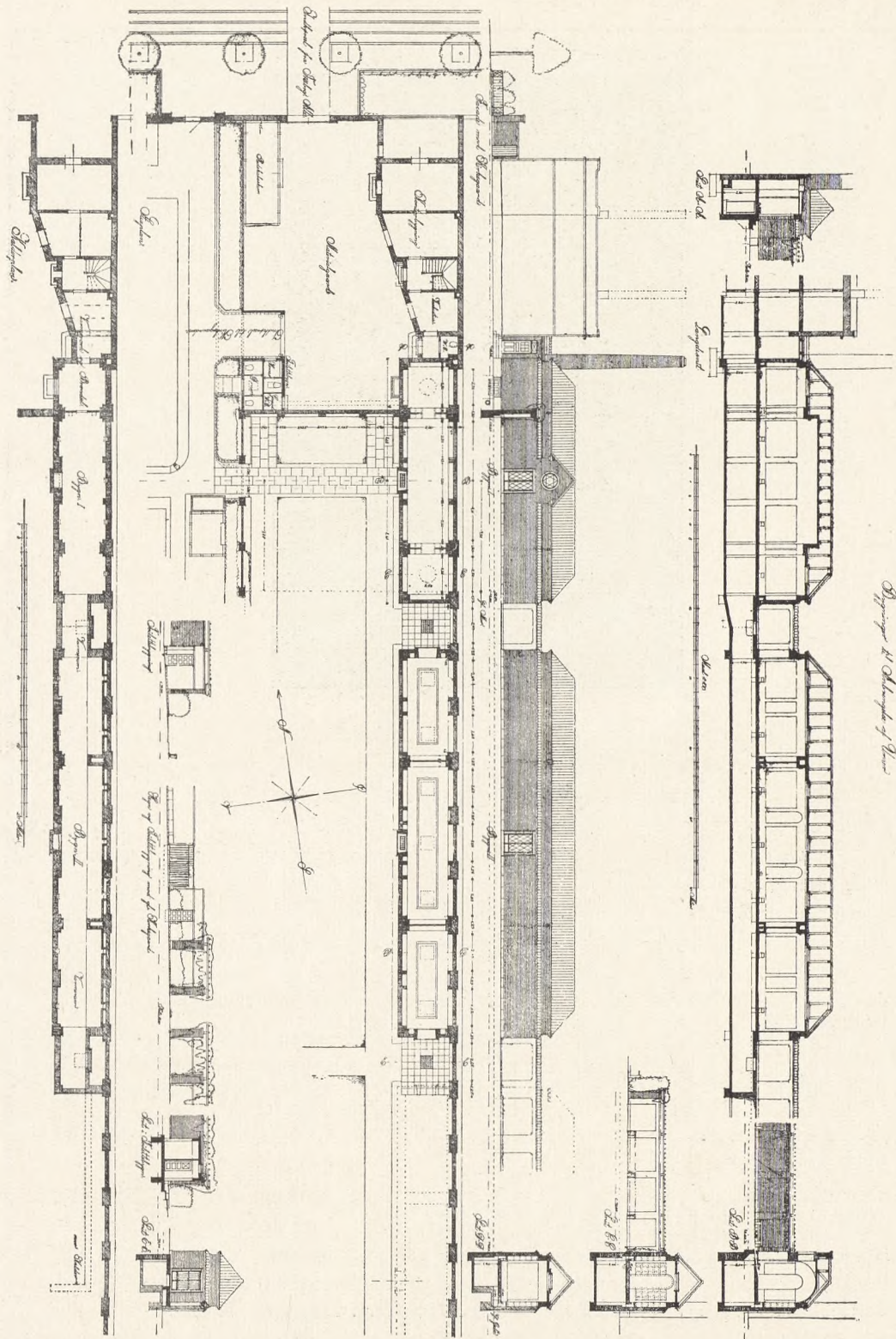
Foruden den tillid og højagtelse, som pastor Laursen ved sin personligheds vederhæftighed nød som præst ved Aarhus domkirke, indtog han tillige en fremtrædende stilling i det offentlige og politiske liv, og han beklædte som folketingsmand i en årrække den betydningsfulde post som formand i finansudvalget.

Med sin usædvanlige arbejdsevne, den grundighed, hvormed han satte sig ind i de sager, han fik med at gøre, og det tjenersind, hvormed han altid beredvillig stillede sig til rådighed for, hvad der havde hans interesse, blev han foreningen en god mand, med hvem det altid var en Glæde at samarbejde, og hvis indsats også på dette område vil blive bevaret i taknemlig erindring.

A. BARTHOLDY MØLLER

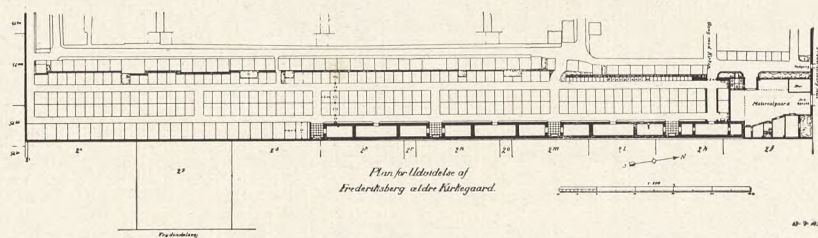
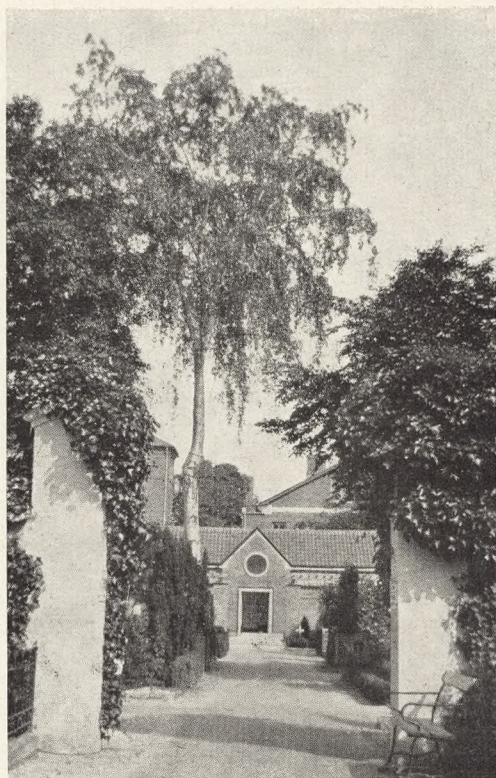
Biografiske Noter:

Født 11. Juni 1855, theol. Kandidat 1882, Redaktør af Aarhus Folkeblad 1882–85, Medredaktør og Medudgiver af Aarhus Amts Folkeblad 1895–1903, Medlem af Aarhus Byraad 1900–06 samt 1909–20, resid. Kapellan ved Aarhus Domkirke 1903–24, Formand for Aarhus Højskoleforening 1882–94, Folketingsmand for Kolding-Kredsen 1910–26, Medlem af Folketingets Finansudvalg 1910–26 og Formand for samme 1920–24, R. af Dbg. 1924, Formand for Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur i Danmark 1921–26.

Planer af Kirkebygningerne paa Frederiksberg og Udvidelse
 af Kirkegården paa Frederiksberg af H. H. H. H.

Planer til Bygninger paa Frederiksberg gamle Kirkegaards Udvidelse 1929.

Nye Kirkegaardsanlæg.

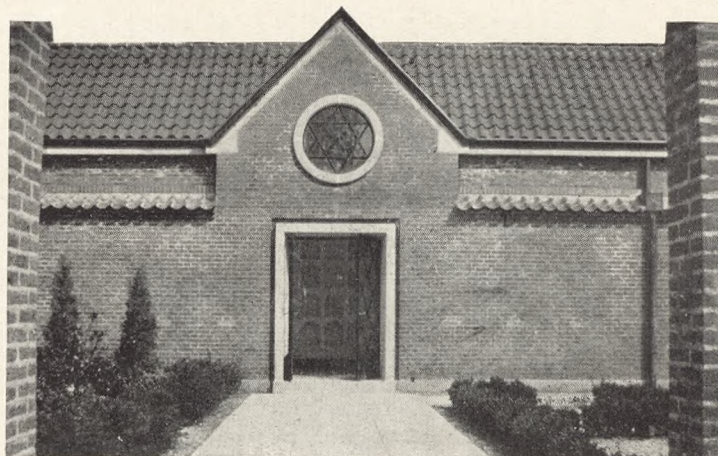
V. Frederiksberg Kirkegaards Udvidelse.

Af Overassistent, Havebrugskandidat A. Hilsøe.

Ved Frederiksberg Allés Omlægning 1927 og ved Indsættelse af Omnibil i Stedet for Sporvogn paa denne Linie nedlagdes Sporvognsremisen i Alléen. Frederiksberg Begravelsesvæsen købte da hele Remisens Areal, ialt 3600 m², med paaliggende Bygninger – beliggende umiddelbart øst for Frederiksberg Kirkegaard og med nøjagtig samme Udstrækning i Syd-Nord som denne – for at benytte det til en haardt tiltrængt Udvidelse af Kirkegaarden og til Indretning af Kolumbarium.

Remisen blev nedrevet med Undtagelse af det nederste af den østre Sidemur og den østlige „Løbegrav“. Den gamle Sidemur er indgaaet dels som Mur i det nye Kolumbarie og dels som Hegnmur, og i Løbegraven er Kolumbariets Varmeinstal-

Øverst: Kig fra den ældre Del imod den nye; nederst: Plan til den nye Del.

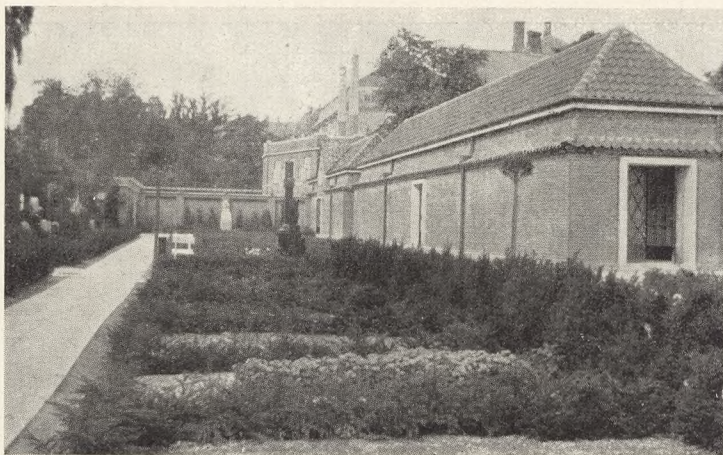

lation indrettet. De øvrige Løbegrave blev hugget op og opfyldtes hovedsagelig med Ler fra private Byggeudgravninger i Nærheden. Planen til Kirkegaardsudvidelsen tegnedes af Hr. Inspektør Elers-Nielsen, Solbjerg Kirkegaard, 1928 og er, som det ses, saa vidt muligt tilknyttet den gamle Del af Kirkegaarden. Niveauet er praktisk talt ens. Det er glædeligt at se, at nogle smukke, gamle Træer i Skellet er blevet skaa-net, omend det er sket paa Bekostning af nogle Gravsteder. Kolumbariet er tegnet af Hr. Arkitekt V. Lauritzen og opført af Hr. Muremester Ejnar Krone. Efter Hr. N. M. Niensens Udnævnelse til Inspektør over Frederiksberg og Søndermark Kirkegaard overtog denne den samlede Ledelse.

Der er paa den nye Udvidelse blevet indrettet 195 Familiegravsteder à 7,50 m² med 4 Kistepladser og 25 do. à 13,50 m² med 8 Kistepladser i hver samt 33 Urnegrave à 1,00 m² med Plads til 4 Urner i hver Grav. Familiegravene skal købes for mindst 40 Aar, Urnegravene for mindst 20 Aar; hvilket er det dobbelte Aaremaal af, hvad der ellers købes for paa Frederiksbergs Kirkegaarde, mens Turnussen er den samme som ellers, 20 Aar for en Kiste og 10 Aar for en Urne. Alle Gravstederne sælges med Servitutbeplantning som følger: Randgravene mod Vest med Thujahække, den nordligste og de to sydligste Midterbander med Buxbomhække, de resterende 2 Midterbander med Taxhække, de 25 store Gravsteder mod Østmuren med Taxhække og 1 Thuja pyramidalis i hvert Baghjørne for at dække den lange, nøgne Murflade. Da Servituthøjden paa Monumenter for Familiegravstedernes Vedkommende er sat saa højt som til 1,80 m, vilde det have været ønskeligt, om der havde været plantet Solitærtræer i Baghjørnerne paa alle disse for at dække event. forskellige Monumenter paa Siderne, naar man betragter Afdelingen fra en af Enderne; men det maa haabes, at Gravstedejerne selv vil have Øje for dette og bøde derpaa ved selv at lade plante Solitærtræer. Ligeledes vilde det have virket godt, om Servituthøjden paa Monumenter og Beplantning for Midtergravenes Vedkommende var sat lige saa lavt som paa Urnegravene, nemlig 80 cm, saa hele Midterpartiet blev holdt lavt og overskueligt og flankeret paa Siderne af højere Monumenter og Beplantning.

Efter at Stykket var drænet og kloakeret, blev Hækkene plantet og Gangene anlagt i Foraaret 1929. Gangene er belagt med 2 Rækker støbte Fliser som de fleste

Indgang til Kolumbariehallen.

andre Gange paa denne Kirkegaard, hvilket er behageligt at gaa paa og let at holde rent. Allerede i Juli samme Aar fandt den første Begravelse Sted i een af de nye Grave, og siden er langt over Halvdelen solgt, de fleste købt paa Forhaand, saa man mærker, Publikum synes om det Arbejde, der her er udført.

Kolumbariet bestaar af 4 mindre, selvstændige, udvendigt ensartede Bygninger, hvoraf foreløbig kun de 2 nærmest Frederiksberg Allé er opført. De enkle, rolige Bygninger er opførte af almindelige, røde Mursten med rødt Tegltag og Tagrende og Nedløbsrør af Kobber. Hver Bygning er delt i 3 Rum, et større i Midten og et mindre i hver Ende. Alle Gulvene er belagt med hvide Marmorfliser og kantes af Murenes sorte Panel under Nicherne. Ovenlys i alle Rummene giver en lidt dæmpet Belysning. Urnerne stilles i aabne Nicher paa alle Væggene. I den første Bygning – Afdeling I – dannes Nicherne af graa, murede, halvbuede Rum, og det hvælvede Loft er ligeledes graamuret, hvilket gør et lidt trist Indtryk. I den anden Bygning – indeholdende Afdelingerne II, III og IV – er alle Nicher firkantede, dannede af gullig, fransk Sandsten, og Vægge og Loft er ogsaa gule, hvilken Farve virker lysere og mere oplivende.

I Juli d. A. blev de 2 opførte Bygninger færdige. Deres 4 Afdelinger indeholder ialt 800 Nicher af forskellig Størrelse, dog alle saa store, at der er Plads til en Dobbelturne (d. v. s. een Urne, der er saa stor, at den kan rumme Asken af to Lig) og en Blomsterkasse foran denne. I Afdel. I og IV er der obligatorisk Pyntning, og Prisen er her 250 Kr. for en alm. Niche og 200 Kr. for Pyntningen for en 10-aarig Turnus, og for større Nicher er Prisen henholdsvis 450 og 400 Kr. I Afdl. II og III er Priserne 70 Kr. for en mindre Niche og 150 Kr. for en større samt 300 for nogle særlig store Nicher til 2 Urner.

Med de ca. 1000 Urnepladser i Søndermark Kolumbarium og Urnemur samt Urnegravene samme Sted og paa Solbjerg Kirkegaard kan Frederiksberg Begravelsesvæsen, hvad angaar Urnepladser, sikkert se Fremtiden rolig i Møde for en længere Aarrække og vente med at opføre de projekterede, men resterende 2 Bygninger. Indtil videre udnyttes Grunden som Indslagsplads, hvilket just ikke er saa smukt som det er praktisk, men en saadan Plads har altid manglet paa denne tæt belagte Kirkegaard. Bedre og smukkere havde det været, om man havde anlagt f. Eks. en smuk Rosen-

Parti fra den nye Del.

rabat eller et Busket. Pladsen lige inden for Indkørslen fra Frederiksberg Allé udnytted som Materialgaard, og i Remisens gamle Kontorbygning er der indrettet to smaa Lejligheder for nogle af Kirkegaardens Folk.

Alt i alt maa Frederiksberg Kirkegaards nye, moderne Udvidelse siges at være denne gamle, smukke og ejendommelige Patricierkirkegaard værdig.

Pyntning af Gravene mod Vinteren.

Af Inspektør Chr. Beck Skrydstrup.

Løvet falder, Vinteren nærmer sig, Tiden er inde til, at man maa tænke paa at iklæde Graven sin Vinterdragt.

Denne smukke Skik, der saa vidt mig bekendt er særegen for Danmark, har vel oprindeligt været tænkt som en Beskyttelse af Gravstedernes Plantevækst, men har saa efterhaanden udviklet sig til det, den nu er blevet —, en Udsmykning!

Granpyntning. Vestre Kirkegaard, København.

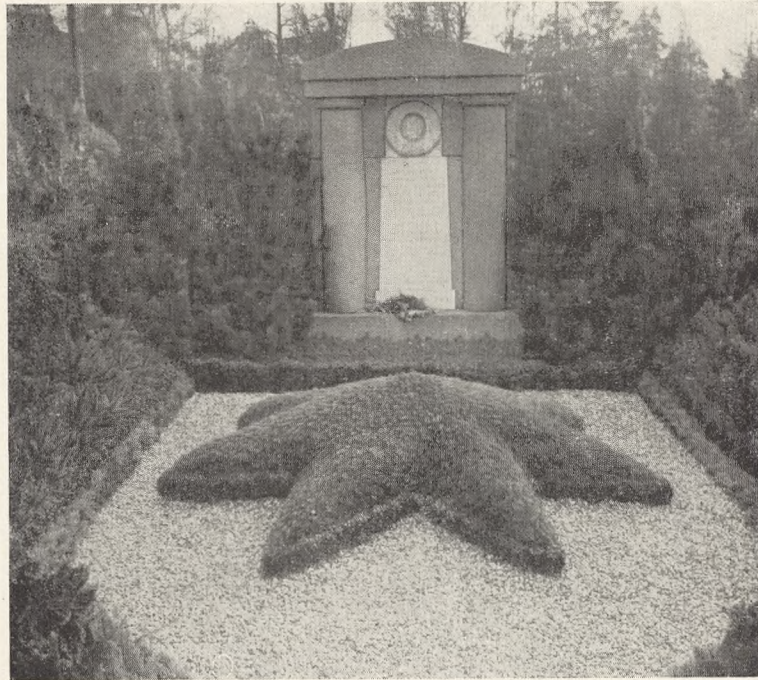
Foto: Knudstrup-Andresen.

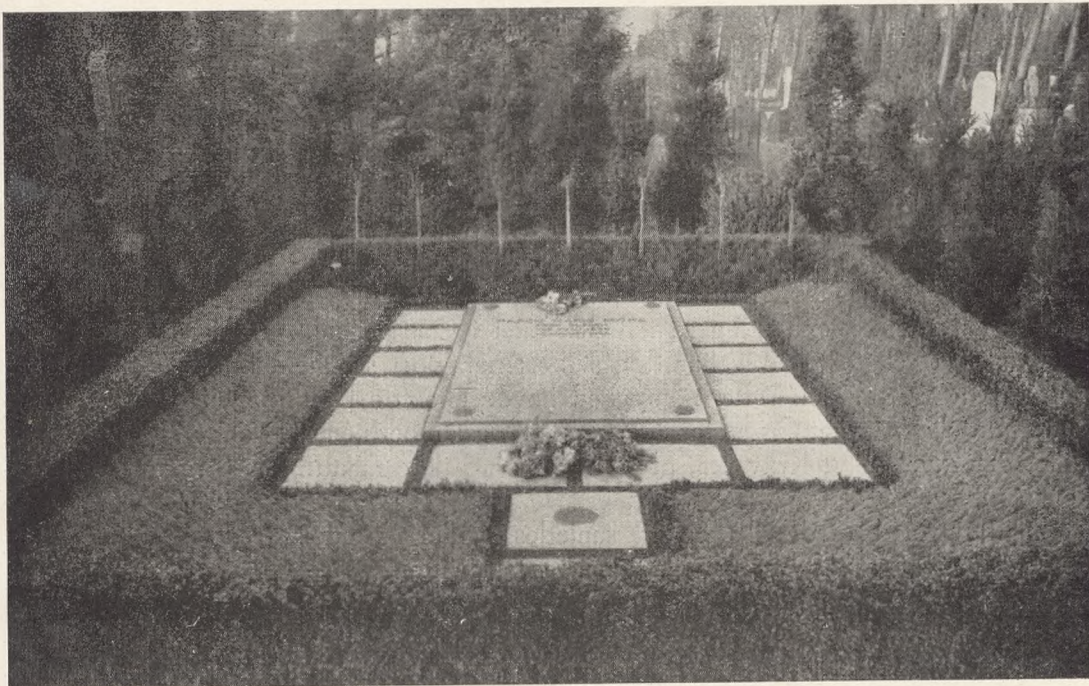
Denne Udvikling er sket gradvis gennem de sidste ca. 25 Aar, (jeg taler her kun om københavnske Forhold) og bestod i Begyndelsen kun af et jævnt Grandække og Indbinding af Roserne. Lidt efter lidt gik man over til den nuværende Form for Pyntning, der efterhaanden har taget et saa stort Omfang, saa det alvorligt kniber med at overkomme Arbejdet indenfor den ret begrænsede Tid fra ca. 1. November til Jul. Roserne indbindes i Reglen ikke, da dette er blevet uoverkommeligt, og Erfaringen tillige har vist, at det er mere til Skade end Gavn, idet de let faar Sygdomme. Hovedparten af det Materiale, vi anvender her paa Vestre Kirkegaard, er Rødgran, Hvidgran og Bjergfyr. Hedeselskabet er vor Hovedleverandør, og vi faar herfra altid en frisk velsorteret Vare, som er hurtig at arbejde med. Desuden benytter vi til de finere Pyntninger Mahonia, Cypres, Cedrus, og hvad der ellers kan forekomme af stedsegrønt Materiale, der, naar det bruges som Dække, udklippes i ganske smaa Stykker.

Arbejdet med Granpyntningen er vor allertravleste Tid, da dette skal være færdigt til Jul. Der er i denne Periode herved beskæftiget ca. 60 Mand, hvoraf Største-

Granpyntning. Vestre Kirkegaard, København.
Foto: Knudstrup-Andresen.

Granpyntning. Vestre Kirkegaard, København.
Foto: Knudstrup-Andersen.

Granpyntning. Vestre Kirkegaard, København.
Foto: Knudstrup-Andresen.

delen er øvet i Pyntning, og enkelte kan drive det til Virtuositet, og af Materiale anvendes ca. 220,000 kg. Granpyntningen giver saaledes Arbejde til mange, ikke alene paa Kirkegaardene, men ogsaa i Plantagerne, hvorfor man samfundsmæssig set maa glæde sig over det store Omfang, denne Sag efterhaanden har faaet.

Da Billedmaterialet bedst forklarer Fremgangsmaaden ved Pyntningen, skal jeg ikke her komme nærmere ind paa denne Side af Sagen, men opfordre alle, der beskæftiger sig med Kirkegaardsdrift, at udvise Interesse for denne smukke Skik.

Stenene tale.

Indskrifter, Symboler, Skulpturer.

Tre populære Foredrag af Stiftsskriver, Dr. C. W. Westrup.

IV. Gravmæler fra den yngre Middelalder.

I den ældre Middelalder havde det kun været de højeste Gejstlige eller Kirkens Stifter forundt som en særlig Ære at stedes til Hvile inden for Kirkens Mure. Men fra henimod Slutningen af det 13. Aarhundrede bliver det – indenfor Gejstligheden, Adelen og den velstillede Borgerstand – almindelig Skik at begrave i selve Kirken. Og denne Forandring i Begravelsesskikkene medfører en væsentlig Ændring i Gravstenens hele Behandling og Udsmykning. Af praktiske Hensyn bliver det nødvendigt at gøre Stenene, der snart dækker hele Kirkens Gulv, lette at befærde. Den glatte, navnlig fra Øland indførte Kalksten afløser den ru og haarde fra Marken hentede Granit. Og for at faa Stenene saa flade som muligt, udføres de ornamentale og figurlige Prydelser ikke som tidligere i Relief, men i Omrids med indhugne Linier.

Ogsaa et religiøst Motiv har dog sikkert her gjort sig gældende. Ud fra fromme Betragtninger over den rette Ydmyghed havde allerede i Slutningen af det 12. Aarhundrede de strenge Cisterciensere, der jo ogsaa herhjemme vandt stor Anseelse, stillet et udtrykkeligt Krav om, at Gravmælerne ikke maatte *hæve sig* op over Kirkens Gulv.

Samtidig med, at det dekorative saaledes træder i Stedet for det monumentale i Stenens plastiske Udsmykning, sker der ogsaa i Monumentets *Komposition* en væsentlig Ændring. Indskriften, der nu saa godt som altid er til Stede, anbringes i Reglen langs hele Stenens Rand. Og Hjørnerne smykkes jævnlig med smaa dekorative Prydelser, med Kors eller firbladede Rosetter, senere med Evangelisttegnene (Menneskebarnet, Løven, Oksen og Ørnen), der i Reglen er indfattede af Cirkler.

I grafisk Henseende – d. v. s. med Hensyn til Bogstavformerne – sker der i det 14. Aarhundredes sidste Halvdel den Ændring, at Minusklen, hvorefter som bekendt den

gotiske Skrift har udviklet sig, begynder at fortrænge det store Bogstav, Majusklen.

Stenene fra den ældre saakaldte „gotiske“ Tid, fra Begyndelsen af det 14. til noget ind i det 15. Aarhundrede, er i deres hele Udstyrelse gennemgaaende ganske enkle, ofte yderst simple. Randindskriften og Hjørnedekorationerne udgør i Reglen Stenens væsentlige, undertiden dens eneste Udsmykning.

Paa Mindesmærker over Adelige findes dog allerede jævnlig paa Stenens Midte Adelsskjoldet med Slægtsvaabenet indhugget. En sjelden Gang ser vi endvidere paa gejstlige Sten Kalken og Hostien, over hvilken Herrens velsignende Haand er ududstrakt. Endelig møder vi allerede nu enkelte Gravstene over Gejstlige og Adelige, hvor den Afdøde med indridsede Linier er afbildet i *legemsstor Figur*. I *Sorø Kirke* findes saaledes Stenen over Roskildebispen Jens Krag († 1300), der er fremstillet i fuldt Ornat med Krumstaven i den venstre Haand og den højre løftet til Velsignelse. Og i *Tyrsted Kirke* i Vejle Amt ser vi det omtrent samtidige Gravminde over Petrus, kaldet *Kæller*, med det skønt tegnede Billede af den Døde i Pilgrimsdragt med Stav og Palmegren. Fra Aarhundredets sidste Halvdel har vi i *Kjeldby Kirke* paa Møen det mægtige, kulturhistorisk saa værdifulde Gravmæle over Ridder Henning Molteke († 1326) og hans Hustru Fru Elsebeth og Rigsraad Fikke Moltekens Hustru, Fru Kirstine († 1347). De tre Figurer er afbildede indenfor en tredelt arkitektonisk Ramme af slanke søjlebaarne Arkader. Foroven ses tilhøjre Moltekernes Slægtsvaaben.

Den Trang til en fyldigere ornamental Udstyrelse, der – omend svagt – mærkes allerede i den sidste Halvdel af det 14. Aarhundrede, gør sig kraftigere gældende i den følgende Tid. Kompositionen er den samme som tidligere. Langs Stenens Sider anbringes den nu ofte stærkt abbrevierede Indskrift og i Hjørnerne Evangelisttegnene.

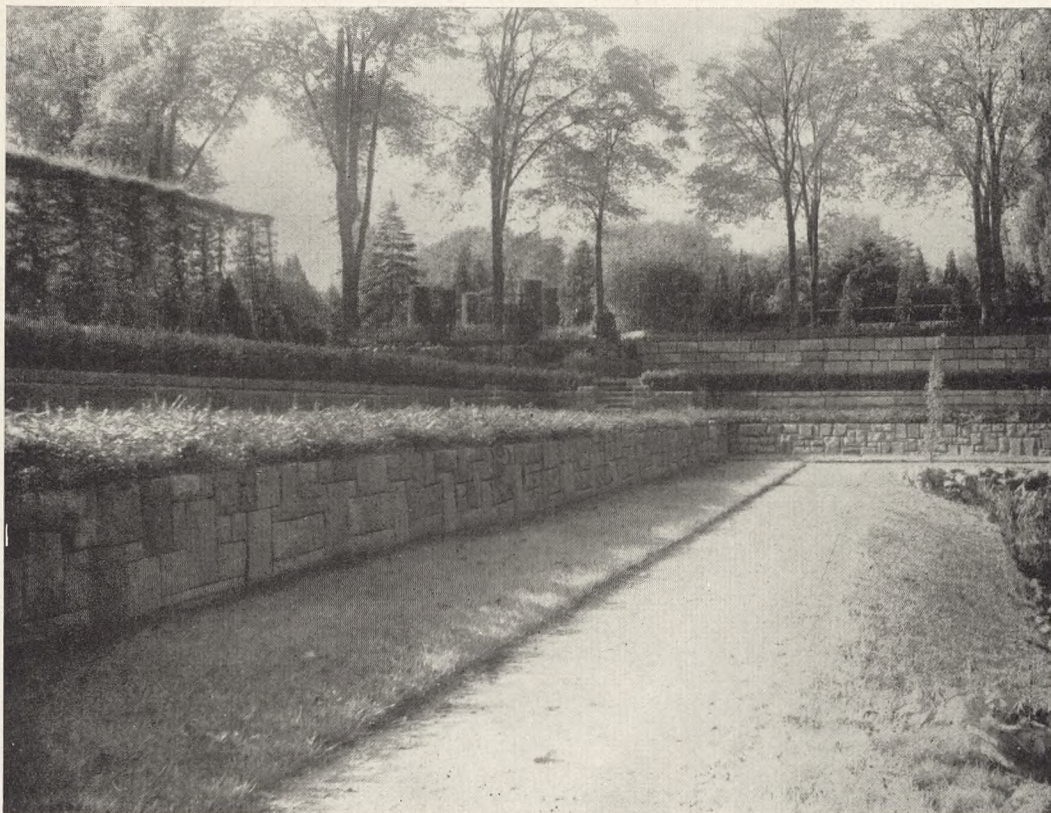
Peder Kæller-Stenen. Tyrsted Kirke.

Stenens Midte smykkes med Familievaabnene, saafremt den Afdøde var adelig, og med et religiøst Symbol, i Reglen Kalken med Hostien, saafremt Stenen dækkede over en Gejstlig. Men i Stenens hele Behandling møder vi i det 15. Aarhundrede en stadig større Lyst til at give alle Enkelthederne en fyldigere og rigere Udstyrelse. Evangelisttegnene er, som vi ser det paa Stenen ved Indgangen til Sakristiet i Roskilde Domkirke over Ridder Martinus Johannes († 1448), ofte indfattede i en Ramme, der er dannet af en Kvadrat, fra hvis fire Sider Halvcirkler skyder sig ud. Undertiden fortsættes den ofte pynteligt udhugne Indskrift – saaledes som paa Stenen over Biskop Niels Skave († 1500) i Roskilde Domkirke – i flere Linjer trukne tværs over Stenen. I det anselige Gravminde i St. Hans Kirke i Odense over Rigens Marsk Clavs Rønnow († 1486) og hans Hustru naar Tidens Trang til ornamental Udsmykning Højdepunktet. Stenen er rigt prydet.

Paa Gravminderne over høje Gejstlige og Adelige ser vi nu oftere end tidligere den Afdøde gengivet i *legemsstor Figur*, endnu som Regel med indhugne Linjer, jævnlig dog ogsaa i fladt Grundrelief. Fra Aarhundredets Begyndelse har vi i Koromgangen i Roskilde Domkirke den anselige, lidt kolde, men fornemme, graablaa Sten over Dronning Margrethes Kansler, Roskildebispen Peder Jensen Lodehat († 1416) „med Broder og Søster“, og fra Aarhundredets Slutning i St. Birgittes Kapel den kendte, i sin Komposition og Udsmykning om Lodehatstenen mindende Gravsten over Kapellets berømmelige Stifter, Universitets første Kansler, „den ærværdige Fader Hr. Oluf Mortensøn, engang Biskop i Roskilde“ († 1485). (Fortsættes).

Bryske-Stenen og Rønnow-Stenen i Odense St. Hans Kirke.

En Urnehave.

Vestre Kirkegaard, København.

Af Havearkitekt I. P. Andersen.

Ved Anlægget af Urnehaven paa Vestre Kirkegaard har Københavns Begravelsesvæsen imødekommet et stedse stigende Krav fra mange Sider. Hidtil har saa godt som alle Urnebegravelser foregaaet paa Bispebjerg Kirkegaard, hvor Ligbrændingen jo foregaar, men for alle dem, der paa en eller anden Maade føler sig knyttet til Vestre Kirkegaard, er det naturligt, at disse ønsker ogsaa at gravsætte deres Kæres Urner der. — I Efteraaret 1928 fik jeg derfor, bl. a. fra Begravelsesvæsenet den Opgave at planlægge en Urnehave paa Terrainet omkring den lille Sø, som tidligere var anvendt til Børnegrave, men som nu var hjemfaldent.

Terrainet med det dybt liggende Vandparti var velegnet til Formaalet. Dels kunde det paa Grund af sin vanskelige Tilgængelighed daarligt anvendes til almindelig Begravelse med Transport af tunge Kister, og dels vilde det ved sin særegne Form kunne afgive et smukt Parti for Formaalet.

I Overensstemmelse med Terrainets Form maatte Partiet omkring Dammen udformes i Terrassering. Oprindeligt var det Meningen, at Terrasserne i det væsentlige skulde bygges op ved Jordskraaninger, men da man kunde formode, at der vilde blive Brug for dyrere Gravsteder besluttedes det at anvende Støttemure for at skabe

Urnehaven, Vestre Kirkegaard. Detail af Terrasseringen.

større Monumentalitet over Partiet, hvorved der iøvrigt ogsaa vandtes mere Gravplads. Ovenfor Partiet omkring Dammen blev der i Forbindelse med dette Anlæg udformet et Parti med hækindrømmede Gravpartier med billigere Gravsteder i hele Afdelingens Udstrækning, saaledes at der virkelig kan blive Tale om en Urnehave. Overalt er der anvendt Stedsegrøn Bepantning, saavel hvad Rammeplantning som Hækkene angaar. Ovenpaa Støttemurene ved Terrasserne er der plantet dobbeltrækkede Hække af *Taxus bacc.* og *Buxus arborescens.* Disse Hække, der yderligere skal fremhæve Terrasserne, er tænkt at skulle blive 0,50 m høje og 1 m brede.

Angaaende Planens Tilblivelse skylder jeg at anføre, at denne er blevet til i nøje Samarbejde med Hr. Direktør Berg og Hr. Inspektør Beck Skrydstrup. Arbejdet ved Anlægget er paa en smuk Maade udført af Kirkegaardens egne Gartnere med Gartnerformand Aage Andersen som Arbejdsleder. Omkostningerne ved Anlægget er holdt indenfor det budgetterede Overslag, og Omraadet vil, naar Gravpladserne er bortsolgt, kunne svare sig normalt, uden at Prisen paa de forskellige Gravsteder overstiger det rimelige.

Regulativ

for Benyttelse af Urnegravsteder paa Vestre Kirkegaard.

1. Paa Afd. A maa anbringes liggende Sten af Granit, Sand- eller Kalksten, med Undtagelse af følgende Nr.: 1-28, 152-153, 184-211 samt 335-336, hvorpaa maa opstilles Gravmæler af Granit, Sandsten, Kalksten, Jern eller Træ, hvis Højde ikke maa overstige Halvdelen af Gravstedets Dybde; dog maa ikke poleret Granit eller hvidt Marmor anvendes.

Gravstederne maa kun beplantes med lave Stedsegrønne Træer, lave Roser, Sommerblomster, Løgvækster samt lave Stauder og Stenhøjsplanter.

2. Paa Afd. B tages intet Forbehold angaaende det Materiale, hvorefter Gravmælerne fremstilles. Disse maa anbringes liggende eller opretstaaende, dog maa Højden ikke overstige Halvdelen af Gravstedets Dybde. Gravstederne maa tilplantes med lave og halvstammede Roser, Sommerblomster, Løgvækster, lave Stauder og Stenhøjsplanter.

3. Paa Gravstederne maa ikke anbringes Bænke, Stole, Taburetter, Indgangspiller eller Laagepartier.

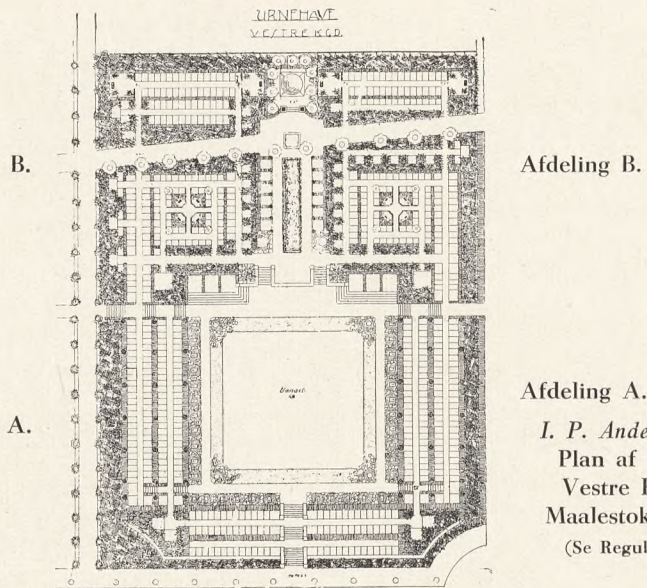
4. Den paa Gravstederne værende Baghæk maa kun klippes paa Kirkegaardens Foranstaltning; denne samt Mellemhækkene maa ikke fjernes og erstattes med anden Indhegning.

5. Naar et Gravmæle ønskes anbragt, maa dette meddeles til Kirkegaardens Inspektør, hvis Anvisning uvægerlig skal følges.

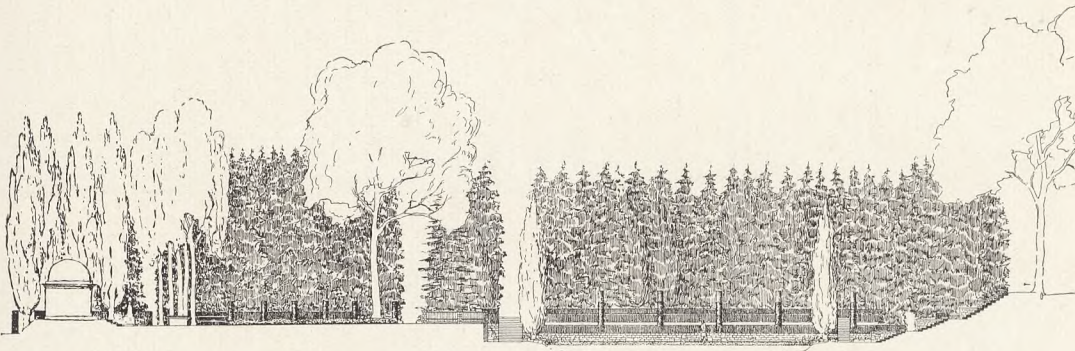
*

*

*

I. P. Andersen:
Plan af Urnehaven,
Vestre Kirkegaard,
Maalestok ca. 1:1200.
(Se Regulativet S. 86).

Længdesnit, Maalestok ca. 1:600.

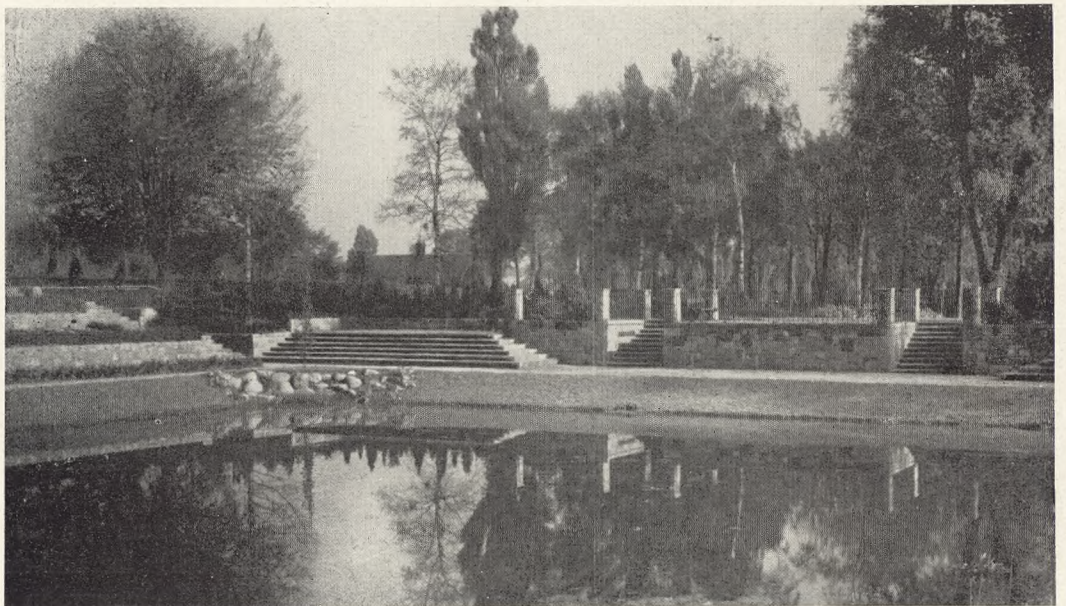
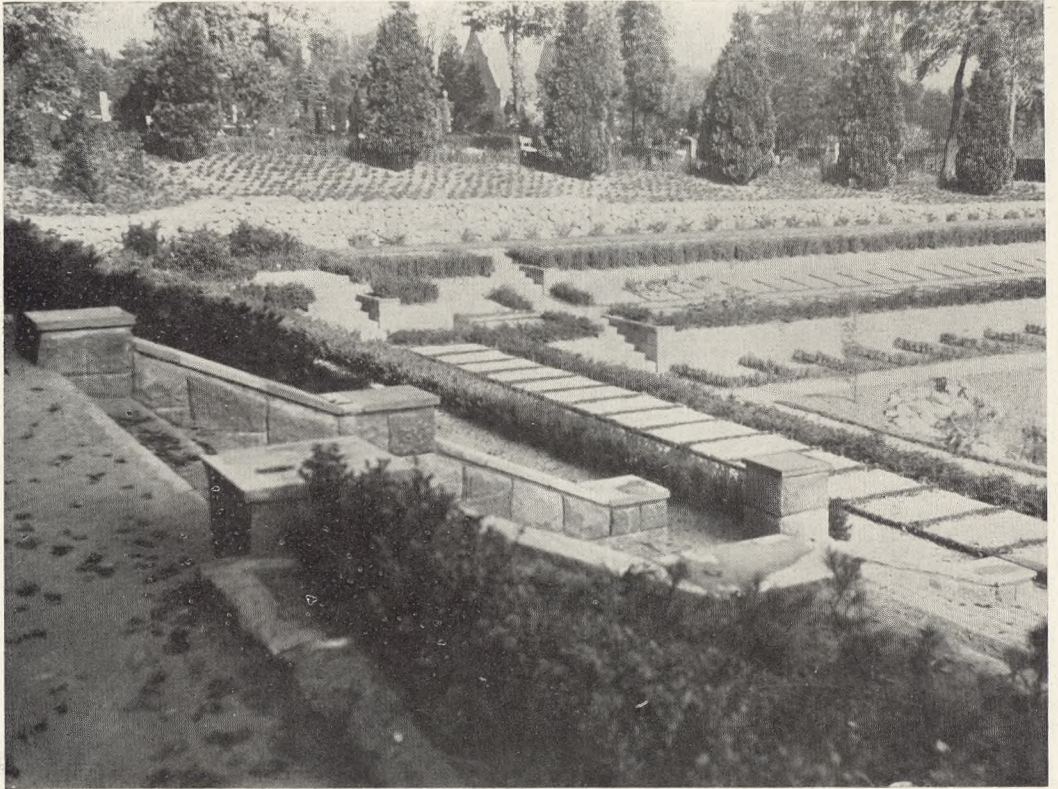
Vandkummer til Holstebro Kirkegaard.

Af Arkitekt C. E. Bauditz.

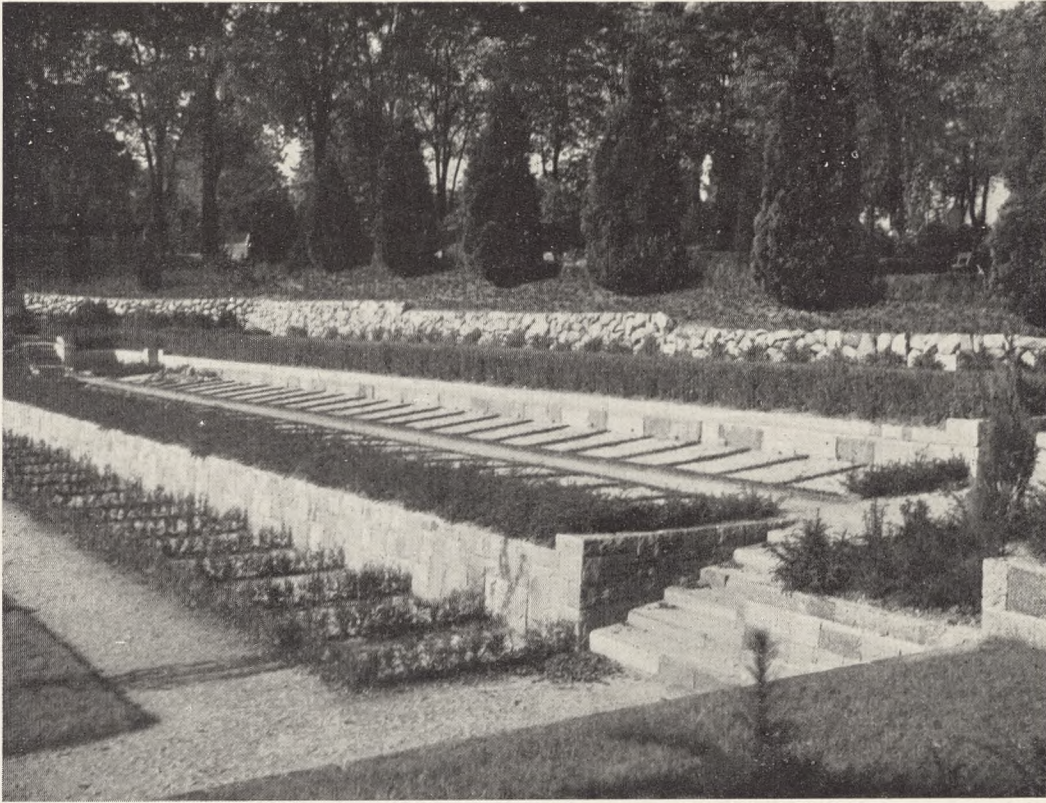
Den firkantede Brønd, som er ufbildet S. 90, er tænkt udført af Nexø-Sandsten, groft behugget med tilbageliggende Fuger, Afdækningsstenene behugges dog fint. Brønden forsynes med et Rækværk af Smedejern for at forhindre Damernes Tøj i at komme i Berøring med den vaade Kumme.

Brøndens Fod er Fliser af samme Materiale, de lægges saaledes, at spildt Vand ledes ned i Fodrenden, der staar i Forbindelse med en Afløbsbrønd saaledes, at Publikum kan gaa tørskoet fra og til.

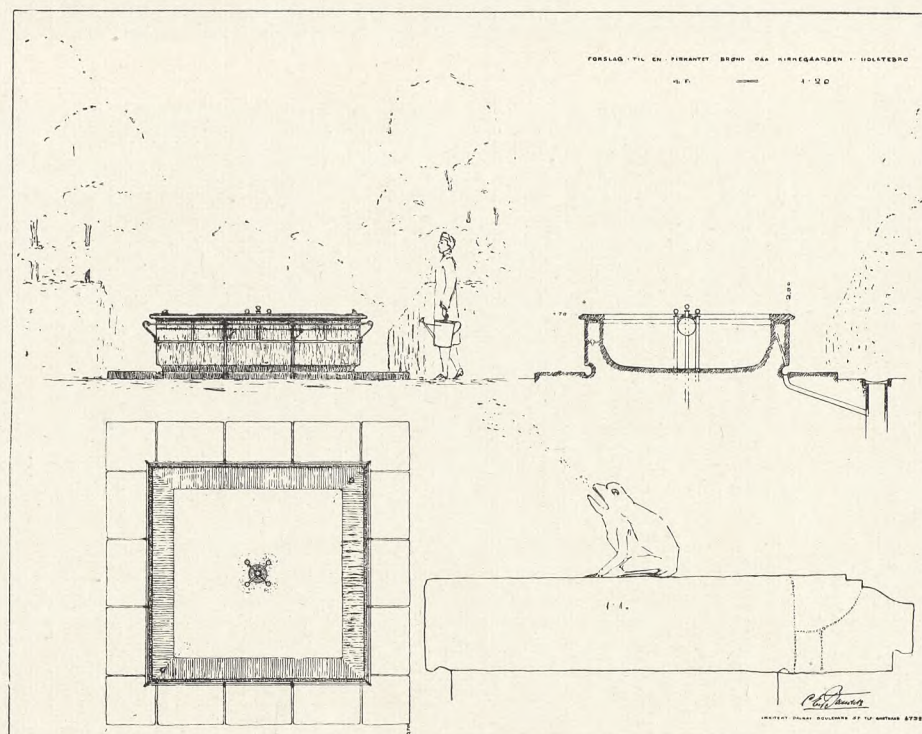
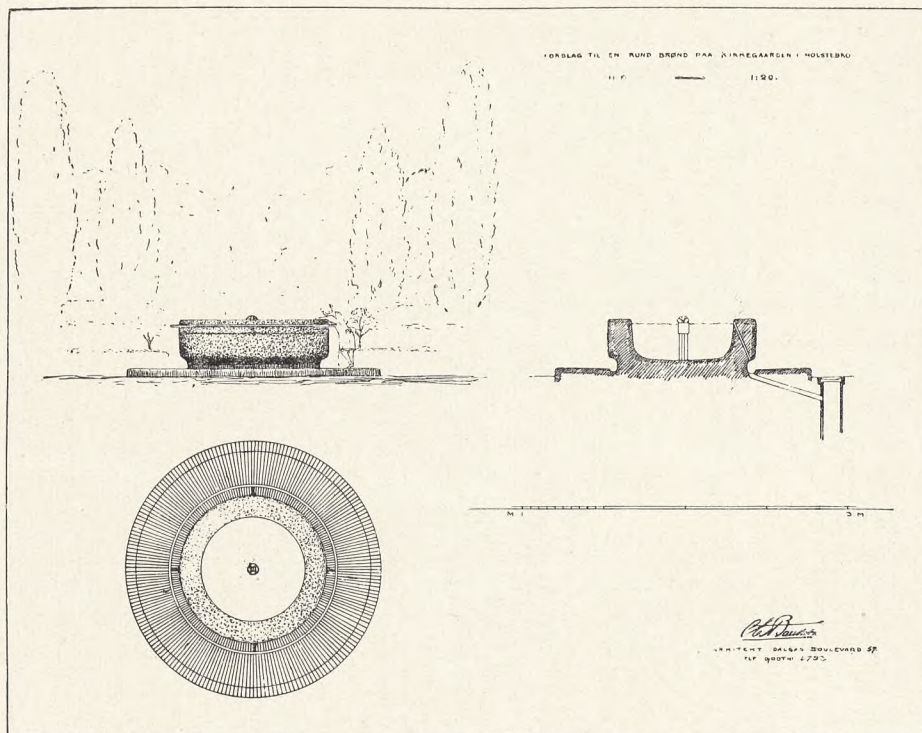
Brønden forsynes med automatisk Vandlaas, den virker saaledes, naar Flyderen gaar ned, at Vandet presses op i de 4 Rør og ud af dem i smaa Kaskader omkring hvert Rør; i 2 af Hjørnerne anbringes en Tusse, der, i den Tid Kirkegaarden er aaben, udspyr en lille Straale Vand, for at Publikum paa denne Maade kan faa rent Vand som ved de gamle Poste, men uden Risiko for Tilsøling. (Fortsættes S. 91).

Urnehave, Vestre Kirkegaard.
Detail af Gravstedsordningen samt Parti fra Dammen.

Urnehaven, Vestre Kirkegaard. Frontal Terrassemur med Jerngelænder samt Detail af Gravstedsordningen. De sideordnede Trappepartier, ovenfor hvilke ligger store Gravsteder, skal delvis tilplantes med pudedannende og krybende Stauder.

C. E. Bauditz: Vandkummer til Holstebro Kirkegaard.
(Se Teksten S. 87 og 91).

Den runde Brønd, der ligesom den firkantede har faaet sin Form efter de Omgivelser, den skal anbringes under, udføres efter samme Princip: let Adgang til Vand uden Risiko for at blive vaad.

Brønden udføres af Singelbeton, der, naar den er tilstrækkelig hærdet, afbørstes, saa Stenene kommer smukt og rent frem, indvendigt pudses Brønden dog i Vandstandshøjde. Brøndens Fod er støbte Fliser med Riller med Fald mod Fodrenden, der som ved den firkantede, er i Forbindelse med en Afløbsbrønd.

Rækværket udføres af bruneret Metal, det samme gælder Flyderen, hvis Overdel er formet som en Blomst; naar Flyderen synker, vil Vandet trænge ud som en Kaskade mellem Blomsten og Flyderens Underdel.

Begge Brønde er forsynet med Overløb, der er ført ned til Fodrenden.

Stenene tale.

Indskrifter, Symboler, Skulpturer.

Tre populære Foredrag af Stiftsskriver, Dr. C. W. Westrup.

IV. Gravmæler fra den yngre Middelalder.

(Fortsat).

Af de forholdsvis faa Portrætter over Adelige bør lige nævnes det (desværre stærkt slidte) saare smukt komponerede Dobbeltmindesmærke i St. Hans Kirke i Odense over Gert Bryske († 1441) og hans Hustru Fru Elsebeth Hemmingsdatter Kabel. Baade ved sin Skønhed og sin store kulturhistoriske Værdi er det et af de mærkeligste Gravminder fra den yngre Middelalder. Ridderen er fremstillet fuldt vaabenklædt med den lange Kappe over Rustningen. Den venstre Haand hviler paa det store Slagsværd, i den højre holdes Lansen, der øverst er smykket med en Fane. Fru Elsebeth er iført den folderige Enkedragt med flagrende Hovedlin. Hun bøjer sig hen imod sin Husbond og rækker ham en Blomst. Forneden ses Slægtsvaabnene (Se S. 84). Paa det mægtige Monument, som Rigens Raad og Hofmester Otte Nielsen (Rosenkrantz) i Aaret 1470 lod sætte i det Kapel, han byggede ved Graabrødrenes Klosterkirke i Randers til Minde om sin afdøde Hustru Fru Else og deres unge Datter, ser vi i to Arkader, der er adskilte ved et slankt gotisk Taarn, Hr. Otte med Hustru og Datter afbildet i fladt Relief. Hr. Otte er fremstillet i fuld Rustning med Bækkenhjælm og Ringbrynje med tætsluttende Læderkøllert. Med den venstre Haand støtter han sig til Sværdet, medens den højre hviler paa Brystet. Fru Else er iført en folderig Klædning. Paa Hovedet bærer hun en pyntelig, i Randen udtunget Kappe. I den venstre Haand holder hun en Bog. Paa Stenens Midte under det gotiske Taarn ses Datterens nydeligt tegnede Ungpigeskikkelse med frit bølgende Haar og Hænderne samlede foran paa Brystet. Figurerne er delvis tænkt som *liggende* med Hovedet hvilende paa en Pude.

I Modsætning til de romanske Gravsten bærer Stenene fra den yngre Middelalder saa godt som altid en – paa Latin affattet – Indskrift, der i Reglen ikke blot nævner den Dødes Navn, men ogsaa giver Oplysning om, *hvilken* Stilling den Døde indtog i Samfundet, og *naar* han døde. Indskriften begynder i Almindelighed med: *Hic jacet* . . . [Her hviler . . .]. Senere: *Anno Domini . . . obiit* [„I det Herrens Aar døde . . .“]. Derefter nævnes den Dødes Livsgerning (*sacerdos, canonicus, civis*). Jævnlig slutter Indskriften med en Bøn for den Døde, skrevet paa Latin: *In pace requiescat* („Hvil i Fred“) eller med en Opfordring til at bede for den Døde: *Orate pro eo* („Beder for ham“).

I Modsætning til tidligere lægger man nu Vægt paa at fortælle Efterverdenen ikke blot, *hvem* den Døde er, men ogsaa, *hvad* han har været, og *naar* han døde. Det individuelle, det, der er ejendommeligt for denne bestemte Personlighed, tillægges atter Betydning. Og samtidig hermed mister Gravmindet sin tidligere abstrakte religiøse Karakter. Religiøse Billeder og Symboler kendes saa godt som ikke. Vi ser hverken Frelseren eller den tronende Kristus, ikke Gudslammet eller Keruber eller Engle. Selv Korset, der tidligere saa ofte beherskede den hele Sten, kendes kun i enkelte Tilfælde som et Ornament, som et lidet, Indskriften viende Tegn. Og af religiøse Symboler møder vi kun Evangelisttegnene og – paa de gejstlige Sten – Kalken med Hostien. Gravstenen er blevet ligesom *samfundsborgerlig*.

Paa Stenene fra det 14. Aarhundrede er det kun yderst sjældent, at vi møder en længere Indskrift. Og selv i disse Tilfælde er Indholdet – som paa Sorø-Stenen over Biskop Jens Krag, hvor Indskriften undtagelsesvis er formet i Vers – blot historisk berettende. Det er ganske enestaaende, naar Indskriften paa Stenen over Nicolaus *camerarius* fra Aarhundredets Begyndelse indvies med:

In nomine patris et filii et spiritus sancti...

(„I Faderens, Sønnens og den hellige Aands Navn“).

Indskrifterne paa Stenene fra det 15. Aarhundrede er væsentlig formede som tidligere. I Aarhundredets sidste Halvdel afløses blot *Hic jacet...* med det senere saa almindelige *Hic sepultus est...* („Her er begravet“). Først fra Aarhundredets Slutning møder vi paa enkelte gejstlige Sten Indskrifter, der giver Udtryk for en religiøs Forestilling: *Pax bona merces ei – et velut hic ponor sic perit orbis honor* („saaledes som jeg ligger her, saa forgaar og Verdens Herlighed). Og det er først paa Gravmindet i Roskilde Domkirke over Biskop Niels Skave († 1508), at vi ser en længere abbrevieret religiøs Indskrift:

Propter nomen tuum domine propiciaberis peccato meo multum est enim.

(„Formedelst dit Navn, Herre, vær mig min Synd naadig, thi min Synd er svarlig“).

Indtil henimod Reformationstiden er Indskriften saa godt som altid affattet paa Latin. Fra det 15. Aarhundrede findes kun ganske faa Indskrifter paa Dansk og da altid paa Gravsten over Ikke-Gejstlige. Efter kort at have nævnt Navn og Dødsaar slutter Indskriften med: „Herren frelse min Sjæl af Nød“ eller „Hvis Sjæl Gud have evindelig“ eller lignende. I Roskilde Domkirke findes Dansk første Gang benyttet paa Gravstenen i Nordre Sideskib over Landsdommeren i Skaane Lage Urne († 1530). Indskriften slutter med det paa Latin skrevne Bibelsprog, det senere ofte benyttede Skriftsted:

„Jeg skal aabne Eders Grave og føre Eder op af dem“.

(Sluttes).

*

*

*

V. Gravmæler fra Sengotik og Renæssance.

Efterhaanden som vi kommer ind i det 16. Aarhundrede og nærmer os *Renæssancen*, møder vi i Gravstenens Udsmykning en stadig stærkere Trang til i Enkelt-hedernes Udformning at skabe noget nyt. Kompositionen er endnu væsentlig den samme. Men i Indskrifterne, der vedblivende er udførte med Minuskler, behandles nu Bogstaverne med større Pyntelighed. For at skaffe Plads langs Stenens Sider til længere Indskrifter, rigt ornamenterede Initialer eller dekorative Prydelser, trænges de enkelte Ord stadig stærkere sammen til ofte vanskeligt læselige Abreviaturer. Ikke sjældent er Indskriften ført videre paa en Baandslyngning ned over Stenens Hovedflade. Paa Baandets Slyngninger er da undertiden – som paa den stilistisk smukke Gravsten i *Roskilde Domkirkes* søndre Sideskib over Kanniken *Olaus Andrea* († 1527) – yderligere udhugget allegoriske Figurer (Kalken, Tornekronen med de tre Nagler, et Dødningehoved). Og Familievaabnene, der nu ikke sjældent breder sig over Stenens Midte, afbildes jævnlgt symbolsk som ophængt i en Rem over en afkvistet Gren.

I Midtskibet i *Roskilde Domkirke* har vi fra denne sent-gotiske Tid et saare skønt Gravminde i den mægtige, svagt rødlig-gule Kalksten over „den ærværdige Fader Hr. *Johan Jepsen*, engang Biskop i Roskilde“ († 1512), hvor den typisk gotiske Komposition, Randindskriften, Evangelistsymbolerne i Hjørnefelterne og Vaabenskjoldet paa Stenens Midtflade, brydes med det nye, der omend endnu kun usikkert begynder at arbejde sig frem, den stadig stærkere Trang til rigere Udstyrelse. Randindskriften, der er samlet paa Stenens større øvre Del for at give Plads forneden til Mindetavlen over Broderen, er prydet med fine Initialer. Evangelisttegnene er omgivet af Kvadrater, der skærer hinanden. Og midt paa Stenens øvre Flade er afbildet Krumstaven og Bispehuen samt Ravensbergernes Vaabenskjold. I Hjørnet forneden rigt ornamenterede Slægtsvaaben.

Fra det 16. Aarhundredes Midte foregaar der efterhaanden en væsentlig Ændring i selve Monumentets *Komposition*. Randindskriften og Hjørnedekorationerne forsvinder. Paa Stenens Hovedflade anbringes nu Indskriften ligesom paa en Tavle, som Regel indfattet i en arkitektonisk Ramme, der foroven er smykket med det for Renæssancen ejendommelige, af et Cirkelsegment omgivne vifteformede Ornament eller et rigt ornamenteret Gavlfelt, og som forneden bærer Familievaabnet (eller et Skjold med Afdødes Bomærke) eller ender i stiliserede Bladformer. Rammen er ofte prydet med korinthiske eller joniske Halvsøjler. Og i Gavlfeltet eller paa Stenens nederste Del findes jævnlgt en allegorisk Fremstilling (Kristus som den gode Hyrde med Lammet paa Skulderen eller Kristusbarnet med Jordkuglen i den venstre Haand).

Paa den typiske, rigt smykkede Gravsten over Kannik *Severinus Olai* († 1564) i *Roskilde Domkirkes* Nordre Korsfløj ses foroven Døden, omsnoet af en Slange, holdende et Timeglas mellem Hænderne, og paa det skønne Gravminde i Domkirkens Nordre Sideskib over den unge *Jacob Friis* af Hesselagergaard († 1564) ses forneden Døden, som skyder et Barn. Stenen i Koromgangen over Kannik Johannes Henrici († 1562) er nederst paa Tavlen smykket med et – af en Krans omgivet – Mandshoved med Laas for Munden, vel Tavshedens (Dødens) Symbol.

Vi møder i disse Skulpturer et nyt Motiv, der allerede i det 15. Aarhundredes Slutning var begyndt at dukke frem. Medens Tanken tidligere saa godt som udelukkende var vendt mod Sjælens Frelse, søger man nu ved allehaande Symboler at minde de Efterlevende om Legemets Forkrænkelighed. Vi ser Døden med Timeglas, pegende

paa et Solurs Viser eller et sovende Barn med et Døningehoved og et Timeglas.

I den ornamentale Udsmykning saavel som i Kompositionens Enkeltheder ser vi en Mangfoldighed af Variationer, der ofte vidner om en frisk og ejendommeligt udviklet Skønhedsfølelse. Paa Gravmindet over *Jacob Friis* er det lille fine Vifteornament trængt helt op mod Stenens øverste Kant for mellem Indskriften og Fodrelieffet at give Plads til de prægtigt ornamenterede Slægtsvaaben.

Paa de høje Gejstliges og Adeliges Gravminder indtages Stenens Hovedflade i Stedet for af Indskriften nu ofte af den Afdødes *Billede* i fuld Figur, udhugget i *højt Relief*. Paa Siderne af Cirkelsegmentet ligesom paa Rammens Halvsøjler ses jævnlig Vaaben- og Ahneskjolde. Under Portrættet er da som Regel anbragt den korte paa *Dansk* affattede Indskrift, der omtrent fra Midten af Frederik II's Regering er udført med Versalier (store Skrivebogstaver) eller Kursiv-Versalier. Af disse ofte pragtfulde monumentale Mindesmærker fra Adelen's Storhedstid,^{*)} hvoraf der findes ikke saa faa rundt om i Landets Købstadskirker, ejer *Roskilde Domkirke* flere smukke typiske Sten.

Omkring Ravensbergstenen i Midtskibet grupperer sig en Række prægtige, med legemsstore Figurer udhugne Renæssancesten fra den danske Gravskulpturs bedste Tid, fra Midten af det 16. Aarhundrede, da enkelte Stenhuggere frembragte Arbejder, der i selvstændig Opfattelse kan staa Maal med Forbillederne i samtidig sydtysk Kunst. Vi ser det kraftfulde Mindesmærke over Christian III's Gesandt, „den ærlige og velbyrdige Mand *Franciskus Hispanier*, kongelig Majestæts af Danmarks Herold“, hvor den langs Stenens Sider anbragte Minuskel-Indskrift og Evangelisttegnene i Hjørnefelterne endnu er middelalderlige Reminiscenser. Vi ser det skønne Gravminde over den „ærlige og velbyrdige Frue, Fru *Kirstine Huitfeldt*“ til Førslev („hvis Sjæl Gud have“) med den yndefulde, dybt alvorlige Kvindeskikkelse under Arkaden med de vaabensmykkede Pilastre og det karakterfulde Dobbeltmindesmærke over *Erik Valkendorf* af Glorupgaard og Fru Berete Andersdatter af Alverup („Deres Sjæl udi Himmeriges Glæde lever“). Fra samme Tid har vi i Søndre Sideskib den finttegnede Sten over *Ærkedegnen Stigotus Pors* († 1556), der i Kompositionen og i de ornamentale Enkeltheder har flere middelalderlige Træk. I Midtskibet findes det i kraftigt Relief udhugne brillante Dobbeltportræt af „den ærlige og velbyrdige Mand *Otto Brokkenhus* samt hans kære Husfrue, ærlig og velbyrdig Frue Karen Venstermand til Volderslev“. („Gud give dem en glædelig Opstandelse“).

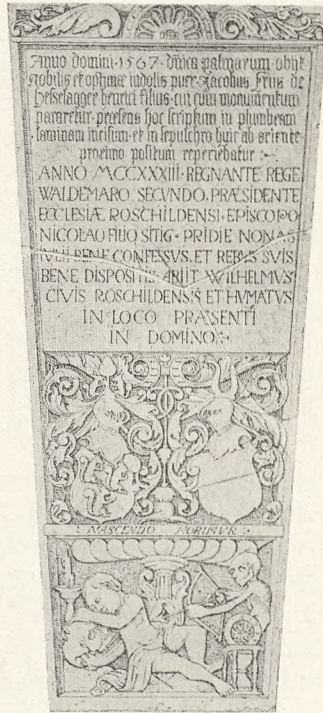
Fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede findes endnu enkelte rigt smykkede monumentale Gravstene. Foruden det ved sin hele Komposition saa overordentlig skønne Mindesmærke over *Niels Hemmingsen* († 1600), hvor vi paa Stenens øverste Flade i en hvælvet Sal ser den berømte Teolog fra et nicheformet Kateder forelæse for sine lyttende Disciple, har vi i Koromgangen den efter samme Plan komponerede, men i Udførelsen langt ringere Sten over Kirkeskriver-Vikar *Christophorus Nicolai* († 1602), hvor vi for første Gang møder en Fremstilling af Kristi Opstandelse, et Motiv, der i samme udførlige Skikkelse findes gentaget paa Gravmindet over Domprovst *Holger Gagge* († 1630) til Førslev og som senere hen paa Monumenterne fra Aarhundredets Slutning i forenklet Form bliver Stenenes væsentlige, undertiden eneste Skulptur.

Fra Slutningen af det 17. Aarhundrede begynder Gravstenene at miste deres monumentale Karakter. Den skulpturelle Udsmykning bliver stadig mere sparsom, me-

^{*)} Her burde jeg have kunnet henvise til Magister *Chr. A. Jensens* længe ventede Værk om Renæssancens Gravstene.

Cunibertus Jacobi † 1531.

Jacob Friis † 1567.

Olaus Andreæ † 1527.

Stig Pors † 1556.

Fru Kirstine Hvitefeldt † 1563.

dens Indskrifterne breder sig med bestandig mere vidtløftige Lovord, der berømmer den afdøde for hans fromme Sind og gode Gerninger, som ofte kun eksisterede i Indskriftens Lovprisninger, for til sidst at optage saa godt som hele Stenens Flade.

En god Prøve paa det 18. Aarhundredes sirlige Stil giver Indskriften paa Stenen i *Roskilde Domkirkes* Midtskib over Werner Kaas, den „højædle, velbaarne og mandhaftige Mand, Major Verner Kaas, oprunden af giæv og gammel adelig Herkomst, velartet i sin Ungdom, som Mand med Guds frygt, Dyd og Tapperhed mere prydede end tog Ære af sit Adelskab. De gamle Kaasers Heltemod, som oplevede igen udi ham, drev ham tidlig udi Krigens Skole“.

Vi har gennem Brydningstiden i Slutningen af det 15. og Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, den gryende Renæssance, Barokken og Rokokoen, fulgt Udviklingen fra den enkle ornamentale Udsmykning paa de sengotiske Mindesten til det pragtfulde monumentale paa Højrenæssancens Gravmæler fra Adels Størhedstid og videre til den pyntelige alt beherskende Indskrift paa det 18. Aarhundredes jævne Borger-Ligsten. Vi kan følge Udviklingen fra Sten til Sten, og vi møder en Mangfoldighed af Variationer i den ornamentale Udsmykning og i Kompositionens Enkeltheder. Vi læser de latinske og danske Indskrifter og finder mangt et ejendommeligt Udtryk for religiøs Aand og borgerlig Opfattelse.

Samtidig følger vi den sproglige og den grafiske Udvikling. Og af Renaissansens legemsstore Portrætfigurer faar vi ofte en detailleret og paalidelig Kundskab om Klædedragt og Rustning, Vaaben og Smykker, Ahneskjolde og Vaabenmærker.

C. W. Westrup.

Gamle Gravsten ved Klosterkirken i Horsens.

Foto: J. Tholle, 1927.

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“ 1930-31, Nr. 1

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“ har forberedt Hefter med Artikler om: 1) Folkelige Gravminder (Smede- eller Støbejernskors), 2) Gravstedsanlæg, 3) Kirkegaardens Beplantning, 4) Provinsens Bykirkegaarde, 5) Moderne Gravmæler, 6) Sørgedekorationer.

Man anmoder høfligst, hvem der har Tegninger eller Fotografier af Gravminder, ældre og nye Kort over Kirkegaarde, Fotografier af Kirkegaarde, optaget fra Kirketaarnet, samt Planer og Fotografier af Gravstedsanlæg, pyntede Kapeller, Kister etc., om at laane eller sælge Redaktionen saadanne.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“, Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Et Begravelsesritual.

Spørgsmaalet om Indførelse af et saadant har ofte været drøftet, og der har været fremført adskillige vægtige Paastande for og imod. Uden at komme ind paa, hvad der kan siges om denne Sag, skal det nævnes, at det af Kirkeministeriet under 8. Marts 1927 nedsatte Udvalg i Slutningen af 1929 afgav en Betænkning (anmeldt i V. K. 1929-30, pag. XIX) uden dog at forelægge Forslag til noget Ritual. Kirkeministeriet har ej heller ment at ville eller kunne foreslaa et saadant, og Sagen er udmundet deri, at Danmarks Biskopper i Begyndelsen af dette Aar har udarbejdet og udsendt Forslag til et saadant tillige med et Cirkulære til Præsterne. I Betragtning af denne Sags Betydning for vore Læsere, gengiver vi paa dette Hæftes Tillægssider saavel Cikulære som Ritual, og dette vil fremkomme i Særtryk som Nr. 5 i vor Serie *Smaaskrifter*.

Til Præsterne.

I en Aarrække har der ofte fra Præsters Side lydt Ønsker om et udvidet Begravelsesritual, og flere Steder har man udformet et saadant og taget det i Brug.

Det maa vistnok betragtes som et Gode, at ingen af disse Former er blevet autoriseret. Netop ved Begravelser bør der være saa rig Adgang som muligt til at tage Hensyn til hvert enkelt Tilfælde. Naar kun Ordene ved Jordpaakastelsen lyder, er der Frihed til at omgive Handlingen med Salmesang, Bøn og Skriftlæsning, saaledes som de foreliggende Forhold gør det ønskeligt og

naturligt. Blot maa man holde sig for Øje, at Handlingen hverken bør formes som en almindelig Søndagsgudstjeneste eller forvandles til blot en Mindefest for den Afdøde. Der er Grund til at ihukomme Kirkeritualets Formaning om, at Præsterne „skal vel vogte sig, at deres Ligprædikener ikke blive til panegyrisk Snak, saa de efter Hedningernes Sædvane sige for meget til den Afdødes Ros og besmitte deres hellige Kald“, og man maa ønske, at ogsaa andre af Menighedens Medlemmer vil betænke dette, naar de skal tale ved Begraveshøjtideligheden.

Imidlertid har vi overfor de jævnlige fremkommende Ønsker fundet det rigtigt at udsende hos-

(Fortsættes næste Side).

Medlemmernes Opmærksomhed henledes høfligst paa, at Forningens Regnskabsaar er udløbet pr. 31. Marts. Der erindres samtidig om, at Kontingentet lettest og billigst afgøres ved, at man indbetaler Beløbet til Postkonto 11,915 Hillerød. Dette koster kun 5 Øre. Indbetalingen bedes foretaget inden 10. April, fra hvilken Dag Opkrævningerne udsendes. Kontingentet er for personlige Medlemmer i Danmark Kr. 5,00, Medlemmer i Udlandet Kr. 6,00 og for Institutioner, Menighedsraad etc. beregnet efter særlige Regler (se Lovenes § 3).

lagte Ritualer som *Hjælp og Vejledning* for Præsterne i de os betroede Stifter. Det har ved Udarbejdelsen ligget os paa Sinde at holde den rituelle Ramme om Præstens Tale og Jordpaakastelsen saa enkel og jævn som muligt og ikke at forlænge Handlingen, ligesom vi har holdt de foreslaaede Kollektor ret nær op ad, hvad der i nogen Maade har staaet Prøve, og har ladet Spørgsmaalet om Brugen af Velsignelsen (4. Mosebog 6, 24, 2. Cor. 13, 13) og om dennes Plads henstaa aabent. Naar vi ikke stiller Forslag om nogen Udvidelse af Ritualet ved selve Jordpaakastelsen udover Indføjelsen af 1. Pet. 1, 3, er det i Følelsen af, at der her vil kunne gøre sig mange forskellige Synspunkter gældende. Men vi tror, at den største mulige Ensartethed og Enkelt-hed her vil være at anbefale. De gamle Ord ved Jordpaakastelsen bør efter vor Overbevisning ikke ændres, men uden Forskel lyde ens over alle i deres udtrykfulde Alvor.

Maatte Gud selv i sin Naade her som i al vor Tjeneste velsigne alle sit Ords Tjenere med Krafts og Kærligheds og Sindigheds Aand, saa at vi Sandheden tro i Kærlighed rettelig maa uddele Sandhedens Ord!

*J. Ammundsen. C. Ludwigs. V. Ammundsen.
O. Olesen. H. Fønnesbech-Wulff. H. Ostenfeld.
J. Gøtzsche. A. Rud. Th. Schiøler.*

Begravelsesritual i Kirke eller Kapel.

I.

Efter at der er sunget en Salme, træder Præsten hen til Kisten og siger:

A.

Naade være med Eder og Fred fra Gud, Vor Fader og Vor Herre Jesus Kristus:

Saaledes siger Vor Herre Jesus Kristus:

Hvad gavner det et Menneske, om han vinder den hele Verden, men maa bøde med sin Sjæl? Eller hvad kan et Menneske give som Vederlag for sin Sjæl? (Matth. 16, 26).

Mine faar hører min Røst, og jeg kender dem, og de følger mig, og jeg giver dem et evigt Liv, og de skal i al Evighed ikke fortabes, og ingen skal rive dem af min Haand (Johs. 10, 27-29).

Men dette er det evige Liv, at de kender dig, den eneste, sande Gud, og den, du udsendte, Jesus Kristus (Johs. 17, 3).

Lad os bede:

Vi takker dig, evige, almægtige Gud, fordi du har givet os din eenbaarne Søn, Vor Herre Jesus Kristus, som har tilintetgjort Døden og bragt Liv og Uforkrænkelighed for Dagen ved Evangeliet. Vi beder dig, at du ved din Helligaand vil trøste og styrke alle dem, der sørger, og opvække vore Hjerter til en sand og levende Tro. Vær du vort Lys, naar Natten kommer, saa vore Hjerter ikke skal forfærdes, men vi maa fare herfra i Fred! Det beder vi alle i Vor Herres Jesu Navn. Amen.

Eller

B.

Naade være med Eder og Fred fra Gud, Vor Fader og Vor Herre Jesus Kristus.

Lad os høre den hellige Skriffs Vidnesbyrd om Liv og Død:

Hvad gavner det et Menneske, om han vinder den hele Verden, men maa bøde med sin Sjæl? Eller hvad kan et Menneske give til Vederlag for sin Sjæl? (Matth. 16, 26).

Vi har intet bragt ind i Verden. Det er da aabenbart, at vi ej heller kan bringe noget ud derfra (1. Tim. 6, 7).

Verden forgaar og dens Lyst, men den, som gør Guds Villie, bliver til evig Tid (1. Johs. 2, 17).

Lad os bede:

Almægtige, evige Gud, himmelske Fader, vi takker dig, fordi du har elsket Verden saaledes, at du har givet din Søn, den eenbaarne, for at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortabes, men have det evige Liv. Vi beder dig, at du vil trøste og styrke os i al Sorg og bevare os i en levende Tro paa din eenbaarne Søn, saa at vi en Gang med alle dine Frelste maa komme hjem til dig og prise og love dig i Evighed ved din elskelige Søn, Vor Herre Jesus Kristus! Amen.

II.

Derefter holder Præsten — om det ønskes — en kort Tale over en selvvalgt Tekst, hvorpaa Handlingen afsluttes med en Salme.

Paa Kirkegaarden.

Efter at Kisten er sænket ned, træder Præsten op ved Graven og siger:

Lovet være Gud, Vor Herres Jesu Kristi Fader, som efter sin store Barmhertighed har genfødt os til et levende Haab ved Jesu Kristi Opstandelse fra de Døde (1. Pet. 1, 3).

Af Jord er du kommet.

Til Jord skal du blive.

Af Jorden skal du igen opstaa.

Lad os bede: Vor Fader, du som er i Himlene! Helliget vorde dit Navn! Komme dit Rige! Ske din Villie, som i Himmelen, saaledes ogsaa paa Jorden! Giv os i Dag vort daglige Brød! Og forlad os vor Skyld, som ogsaa vi forlader vore Skyldnere! Og led os ikke i Fristelse! Men fri os fra det Onde! Thi dit er Riget og Magten og Åren i Evighed! Amen.

Handlingen slutter med en kort Salme.

Ved Smaa børns Begravelse.

I Stedet for det under A og B anførte, kan her siges:

Naade være med Eder og Fred fra Gud, Vor Fader, og Vor Herre Jesus Kristus.

Lad os høre den hellige Skriffs Vidnesbyrd om Liv og Død:

Hvad gavner det et Menneske, om han vinder den hele Verden, men maa bøde med sin Sjæl? Eller hvad kan et Menneske give til Vederlag for sin Sjæl? (Matth. 16, 26).

Kun for Gud er min Sjæl stille. Fra ham kommer min Frelse. Kun han er min Klippe og min Frelse, min Borg. Jeg skal ikke rokkes (Ps. 62, 2-3).

Herren er den, som døder og gør levende, som nedfører til Dødsriget og fører op igen. Herren er den, som gør fattig og gør rig, han er den, som nedtrykker, og den, som ophøjer (1. Sam. 2, 6-7).

Som en Hyrde skal han vogte sin Hjord, samle Lammene i sin Arm og bære dem i sin Favn (Skød) (Jes. 40, 11).

(Forts. paa Pag. III).

Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet (Hjeb 1, 21).

Lad os bede:

Herre, Vor Gud, himmelske Fader! Dine Tanker er ikke vore Tanker, og dine Veje er ikke vore Veje. Lær os at love dit hellige Navn, baade naar du giver og naar du tager, baade naar du

gør rig, og naar du gør fattig! Trøst og styrk os i al vor Sorg, og velsign os til under alle Kaar at være dine gode og lydige Børn ved Vor Herre Jesus Kristus, saa at vi en Gang maa samles hos dig i Faderhuset med de mange Boliger! Det beder vi alle i Vor Herres Jesu Navn. Amen.

Foreningens Generalforsamling afholdes i Haderslev Stift i Juni Maaned.

Dagsorden samt Regnskab vil fremkomme i V. K. Nr. 2.

Fra danske Kirkegaarde.

- 27/1 (Kallundb. Folkebl.): Man har begyndt Nedbrydningen af den østl. Kirkegaardsmur ved Viskinde Kirke for at lægge den nye Del af Kgd. sammen med den gl. Omkring Udvidelsen opføres en Mur i ca. 120 cm Højde.
- 30/1 (Aftenbl.): Urnehaven paa Vestre Kgd. (Kbh.) anlægges (Billeder).
- „ (Silkeb. Avis): Paa et Møde er det vedtaget at tegne frivillige Bidrag til Opførelse af et nyt Ligkapel i Tulstrup.
- 1/2 (Aftenbl.): Drøfter Spørgsmaalet om Kontrollen med dem, der lægger Blomster paa fremmede Grave i de københ. Kgd.
- „ (Jydske Tidende): Graverboligen i Kolding er næsten færdig. Man ønsker at udvide Kapellet.
- 3/2 (Vendsys. Tid.): Der plantes nu i tusindvis af Blomster paa Gravene paa Skagens Kgd.
- „ (Nakskov Tid.): Arkitekt Ørnsholt skal bygge Kapel ved Vestenskov Kk.
- 4/2 (Nakskov Tid.): Skørtinge Mhsr. har vedtaget en ny Vedtægt for Kgd.
- 5/2 (Fyns Venstrebl.): I Stedet for, at man har skullet købe Nøgler til nogle af Laagerne til Odense Kgd., holdes disse Laager nu aabne.
- „ (Vendsys. Tid.): En Indsender ønsker et Varmeapparat til Skagens Kapel.
- „ (Hobro Venstrebl.): I Løbet af Sommeren vil der blive anlagt en ny Kgd. i Farsø.
- „ (Vestj. Soc.-Dem.): Klager over Gangene paa Kgd.
- 7/2 (Fredericia Dagbl.): Arkitekt Billund og Arkitekt Pedersen fremlagde d. 5/2 Planer til Kapel paa den nye Kgd. i Fredericia. Billunds Plan antoges. Omkostninger 52,000.
- „ (Svendb. Amts Tid.): Forhandlingsmødet om Ligbrænding og Krematoriesagen i Svendborg. Mødet i Aftes var stærkt besøgt, og der viste sig at være stor Tilslutning til Tanken om at faa et Krematorium paa den nye Kgd.
- 10/2 (Randers Soc.-Dem.): Der har meldt sig 45 Ansøgere til den nye Stilling som Kirkegaardsinspektør i Randers.
- 11/2 (Aarhus Amtst.): Koed Kgd. er bleven reguleret af Havearkitekt Böttiger.
- „ (Randers Soc.-Dem.): Omtale af den nye Ordning af Kirkegaardsforholdene.
- „ (Holbæk Amts Avis): Man har vedtaget at fjerne Træerne langs Muren mod Blegdammen.
- 12/2 (Aalb. Amtstid.): Gartner Christensen i Ved-dum har reguleret Vive Kgd.
- 13/2 (Langel. Folkebl.): Begravelse eller Ligbrænding. Ligbrændingen vinder stærkt frem herhjemme. Alle hygiejniske og æstetiske Hensyn taler for den.
- 13/2 (Politiken): Borgerrepræsentationen overvejer Spørgsmaalet om billigere Gravstedstakster.
- „ (Nordsj. Venstrebl.): Fhv. Graver Petersen i Hillerød fortæller om den gamle Kgd.
- 14/2 (Holstebro Avis): Drøftelse af Forhold vedr. Udvidelse af Struer Kgd.
- „ (Ribe Stiftstid.): Graver Rasmussen „har arbejdet energisk og i Løbet af kort Tid faaet bragt ikke saa lidt bedre Orden“ paa Kgd.
- „ (Randers Amts Avis): Omkring den nye Kirkegaardsordning.
- 15/2 (Aarhus Stiftstid.): Vejlbjby-Riisskov Kgd. skal udvides.
- 17/2 (Vestkysten): Hvem skal betale Udvidelsen af Kgd?
- 18/2 (Sydvestjyll.): Ved Esbjerg nye Kgd.s Anlæggelse skal i 1930 udføres Arbejder for 30,540 Kr.
- „ (Silkeborg Venstrebl.): Det er vedtaget at købe Jord til en ny Kgd. i Silkeborg.
- „ (Randers Amts Avis): Byraadsforhandlingerne drejede sig bl. a. om, hvorvidt man vil kunne sammenlægge Stillingen som Kirkegaardsinspektør og Stadsgartner i Randers, idet begge Stillinger nu er ledige. Dette Standpunkt tiltrædes af en „Leder“ i R. A. A. samme Dag.
- 19/2 (Vestkysten): Fra Ribe Kgd. bortfjernes nogle Træer, der opføres Redskabsrum m. m.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Folketingsmand *P. Kammersgaard*, har til Formaal at „fremme Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Foreningen søger dette Formaal gennemført ved at udsende sit Tidsskrift, der redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle*, og som udkommer med 9 smukt illustrerede Hefter om Aaret. Af dettes Indhold skal nedenstaaende fremhæves. Foreningen virker desuden ved Afholdelse af Foredrag og Møder for Menighedsraads-kredse, til hvilket Formaal der haves en stor Lysbilledsamling til Disposition; ved Opretholdelse af en Konsulentvirksomhed, hvor Kirkegaardsbestyrelser kan faa fornøden Assistance med Regulering, Udvidelse eller Anlæggelse af Kirkegaarde o. s. v. Foreningen har i Regelen et Beløb paa nogle Hundrede Kroner til Disposition for Kirkegaardsbestyrelser, som ønsker at forskønne deres Kirkegaard ved hensigtsmæssig Plantning; den ejer en betydelig Bogsamling om Kirkegaardsforhold, hvorfra Litteratur kan udlaanes til Medlemmerne, og den har udgivet følgende:

Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning om Kirkegaarde, 35 Øre pr. Stk.

— 2: Ligbrændingens Lovregler, 25 Øre.

— 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, 25 Øre.

— 4: Vejledning til Kortlægning og Protokollering, 25 Øre.

Fr. Hansen: Kirkegaardsprotokol; anbefalet af Kirkeministeriet, pr. Stk. 30,00, pr. Par 55,00 Kr.

Johannes Tholle: „Vore Kirkegaarde“, Aargang 1928–29 og 1929–30 komplet à 6,00 Kr.; af Indholdet fremhæves:

1928–29:

*Begravelse – Ligbrænding, af *A. Berg*. *Kirkegaardskultur, af *A. Berg*. Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene, af *A. Fibiger*. *Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia, af *C. V. Hansen*. *Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid, af *Hans Kjær*. *De gamle Kirkegaardsdiger, af *Søren Knudsen*. *Gravminder af Træ, af *Søren Knudsen*. Gravstedsanlæg, af *J. P. Andersen*. *Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Poul Nedergaard*. Katakomberne i Paris og i Rom, af *Axel Berthelsen*. *Ligbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Ligbrændingens hygiejniske Betydning, af *Knud Secher*. Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Chr. Bech Skrydstrup*. *Krematorier i Danmark, af *C. Svane*. *Harboøre Kirkegaard, af *Johannes Tholle*. Om Kirkegaardenes Ret til at frede Træer paa Gravstederne, af *Johannes Tholle*. Opvarmning af Kapeller, af *K. H. Karst*. Den kongelige Anordning, af *Johannes Tholle*. *Kirkegaarden i Svendborg, af *Johannes Olsen*. *Taksen, *Taxus baccata*, af *Johannes Tholle*. *Urnehaver, af *Johannes Tholle*. *Roskilde Kirkegaard, af *Johannes Tholle*. *Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme, af *Johannes Tholle*. *Regulering af Landsbykirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

1929–30:

Om Dræning af Kirkegaarde, af *O. D. Andreasen*. *Hillerød Kirkegaard 1830–1930, af *I. Blomberg* og *A. Boisen*. *Regulering af Beplantning og Monumenter ved Servituter, med Bem. af Red., af *Erstad-Jørgensen*. *Planer til nye danske Provinskirkegaarde. I. Fredericia, af *E. Erstad-Jørgensen*. *Den gamle jødiske Kirkegaard i Møllegade, København, af *Josef Fischer*. *En Slægts Gravminder gennem fire Generationer, af *Gunnar Hammerich*. *Nogle Gravminder fra Lollands og Falsters Kirkegaarde, *Frands Hansen*. *Om Rosen som Dødens og Gravens Blomst, af *Poul Herring*. *Søndermark Kirkegaard, af *A. Hilsoe*. *Kapellet paa Holbæk Assistens-Kirkegaard, af *Marius Pedersen*. *Udsmykning af Portalen ved Vestre Kirkegaard, København, af *Svend Rathack*. Private Begravelsespladser, af *P. Severinsen*. *Sprængning ved Aerolit, af *Chr. Bech Skrydstrup*. *Kirkegaardene i Holbæk, af *Albert Thomsen*. *Kirkegaardens Træer. I. Pyramidepoplen, af *Johannes Tholle*. Landsbykirkegaardens Beplantning, af *Johannes Tholle*. Danske Kirkegaarde i 1929, Red. *Gravstedsanlæg Nr. 1, Red. *Gravstedsanlæg Nr. 2, Red. Kirkegaardslederens Uddannelse og Kvalifikationer, Red. Privat kontra offentlig Begravelsesplads, Red. *Søndermark Kapel og Krematorium.

Kontingent for Menighedsraad mindst 7 Kr., for Selskaber og Institutioner efter Aftale, for Personer i Danmark 5 Kr. og i Udlandet 6 Kr.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: *Malthe Bruuns Vej 3, København F.*, hvorfra ogsaa Foreningens Skrifter forhandles. Medlemmerne opnaar 10 pCt. Rabat ved Køb af disse.

Generalforsamling.

„Foreningen for Kirkegaardskultur“ afholder sin 9. ordinære Generalforsamling i Haderslev den 17. Juni 1930 Kl. 2 paa Højskolehjemmet.

DAGSORDEN:

1. Valg af Dirigent.
2. Den fungerende Formand, Hr. Folketingsmand P. Kammersgaard, aflægger Beretning om Foreningens Drift i 1929-30.
3. Kassereren, Hr. Kirkegaardsgartner I. Blomberg, aflægger Regnskaber (se Pag. VI).
4. Redaktøren, Hr. Havearkitekt Johannes Tholle, redegør for Tidsskriftet.
5. Den fungerende Formand fremsætter Virksomhedsplan for 1930-31.
6. Kassereren fremsætter Budget for 1930-31 (se Pag. VI).
7. Valg af et Medlem til Redaktionsudvalget (fratrædende: Hr. Kirkegaardsgartner J. Gravesen).
8. Valg af et Medlem af Udvalg for Skønssager (fratrædende: Hr. Billedhugger Elo).
9. Forslag fra Bestyrelsen om Ændring af Lovenes §§ 3, 6, 7 og 12 (vil findes i næste Hefte af „V. K.“).
10. Valg af 3 Bestyrelsesmedlemmer (fratrædende: d'Hrr. Kirkegaardsgartner Blomberg, Kirkegaardsgartner Gravesen og Inspektør Rasmussen).
11. Valg af 2 Revisorer (fratrædende: Hr. Inspektør Chr. Bech Skrydstrup og Hr. Kirkegaardsgartner Kjær) samt 1 Revisorsuppleant (fratrædende: Hr. Inspektør Elers-Nielsen).
12. Fastsættelse af Stedet for næste Aars Generalforsamling.
13. Eventuelt.

NB. Love og Vedtægter sendes paa Forlangende gratis og portofrit. Man erindres høfligst om, at der kun er Adgang til Generalforsamlingen for Medlemmer imod Forevisning af Kassererens Kvittering for Kontingentet 1930-31, og at der i Henhold til Lovenes § 8, Stk. 2, kun kan foretages Afstemning over de paa Dagsordenen opførte Punkter.

I Tilknytning til Generalforsamlingen vil der om Formiddagen den 17. Juni blive søgt arrangeret en Rundtur til Kirkegaarde og andre Seværdigheder i og omkring Haderslev, hvorom nærmere Meddelelse i „V. K.“ Nr. 3. Kl. 7 afholdes offentligt Møde paa Højskolehjemmet, hvor Hr. Havearkitekt Johannes Tholle taler om Landsbykirkegaardenes Regulering og Beplantning, og Hr. Arkitekt G. Holme taler om Landsbykirkegaardenes Kapeller, Lighuse, Indhegninger m. m. Begge Foredrag ledsages af mange Lysbilleder.

P. F. V.

P. Kammersgaard,
fung. Form., M. F.

Kasseregnskab for Foreningen for Kirkegaardskultur

1. April 1929 til 31. Marts 1930.

I n d t æ g t		U d g i f t	
1. Kassebeholdning pr. ³¹ / _s 1929.....	215 67	1. Porto, Fragt, Telef., Telegr. og Blktr.	931 04
2. Indkomne Kontingenter.....	2407 45	2. Tryksager og Maskinskrivning.....	2824 00
3. Annonceindtægt.....	2193 97	3. Clicheer, Tegn., Fotog. og Kontorartkl.	1219 37
4. Salg af Skrifter og Hefter af V. K....	928 23	4. Leje af Lokale, Avert. og Konting. m. m.	197 90
5. Salg af Protokoller.....	2071 15	5. Trykning og Ekspedition af Protokl.	1175 90
6. Banklaan og andre Indtægter.....	657 00	6. Annonceprovision.....	625 16
7. Tilskud fra Gartneres Foraarsudstill.	500 00	7. Redaktørløn og Forfatterhonorar ...	1038 00
8. Tilskud fra Landbrugslotteriet.....	1000 00	8. Rejser, Møder, Foredrag og Agitation	651 90
9. Indvundne Renter paa Giro-Konto..	2 19	9. Tilskud til Menighedsraad (Plantning)	62 40
		10. Lønninger til Sekretær 600 Kr., Kasserer 300 Kr.	900 00
		11. Rente af Kasse-Kredit til Hillerød Landbobank.....	241 73
			9867 40
		Kasseholdning pr. ³¹ / _s 1930.....	108 26
			<u>Kr. 9975 66</u>

Hillerød, den 31. Marts 1930.

I. BLOMBERG, Kasserer.

Regnskab for Bladet „Vore Kirkegaarde“

Aargangen 1. April 1929 til 31. Marts 1930.

I n d t æ g t			U d g i f t		
	Budget	Regnsk.		Budget	Regnsk.
Annoncer.....	2800 00	2193 97	Trykning af Bladet „V. K.“...	2200 00	2894 00
Solgte Hefter af „V. K.“.....	400 00	900 00	Clicheer, Fotografier.....	400 00	891 82
Tilskud fra Foreningen.....	1500 00	2578 85	Forfatterhonorarer.....	750 00	588 00
			Redaktør.....	450 00	450 00
			Forsendelse af Bladet.....	200 00	224 00
			Annonceprovision.....	700 00	625 00
				<u>4700 00</u>	<u>5672 82</u>

Hillerød, den 31. Marts 1930.

I. BLOMBERG, Kasserer.

Budgetforslag for 1930-31

I n d t æ g t		U d g i f t	
2. Kontingent.....	2600 00	1. Porto.....	750 00
3. Annoncer.....	2500 00	2. og 3. Tryks., Maskinskrivning, Kontorartikler samt Tilskud til „V. K.“	3475 00
4. Salg af Skrifter.....	100 00	4. Lokaleleje, Averter., Konting. m. m.	200 00
5. Salg af Protokoller.....	2000 00	5. Trykn. og Ekspedition af Protokoller	1700 00
7. og 8. Tilskud.....	2000 00	6. og 7. Annonceprovision, Redaktør-Forfatterhonorarer (inkl. i 2 og 3)...	800 00
		8. Rejser, Møder, Foredrag og Agitat.	100 00
		9. Tilskud til Menighedsraad.....	900 00
		10. Lønninger til Sekretær og Kasserer	400 00
		11. Renter.....	875 00
		Afskrivning og Balance.....	875 00
			<u>Kr. 9200 00</u>

„Vore Kirkegaarde“

Annoncer.....	2500 00	Trykning af Bladet „V. K.“.....	2500 00
Solgte Hefter af „V. K.“.....	100 00	Clicheer, Fotografier m. m.....	900 00
Tilskud fra Foreningen.....	2875 00	Forfatterhonorarer.....	750 00
		Redaktørgage.....	450 00
		Forsendelse af Bladet.....	250 00
		Annonceprovision.....	625 00
			<u>Kr. 5475 00</u>

Forretningsudvalget.

Fra danske Kirkegaarde.

- 19/2 (Vends. Tid.): Taars Kirkegaardsforening har holdt Generalforsamling. Regnskabet for Aaret balancerer med 167 Kr. Til at vedligeholde Gravstederne antoges ligesom i Fjor Graver Martin Jensen.
- " (Svendb. Avis): Pastor M. Jensen spørger: Er Ligbrændingen nu i Overensstemmelse med Guds Love for Skabningens Afslutning paa Livet?
- " (Samme): Love og Bestyrelsesvalg for en Afdeling af Dansk Ligbrændingsforening for Svendborg.
- 20/2 (Nordsj. Soc.-Dem.): Referat af Jubilæums-højtideligheden paa Hillerød Kirkegaard i Anledning af dennes 100-Aars Dag.
- " (Frbg. Amtstid.): Der skal laves en ny Indgangsport til Hørsholm Kgd.
- " (Svendb. Avis): Sydfynske Præsters Mening om Ligbrænding og Krematorium. Høeg: Ligbrænding er ikke en kristen Skik, derfor ønsker vi at være fri. Bruun: Det afgørende er, om Ligbr. ønskes udført som en Protest mod det kristne Haab. Herskind: Et udpræget følelsesbetonet Spørgsmaal. Clausen: Et voldsomt Indgreb i en Naturakt. Larsen: Glæde over Udsigten til et Krematorium i Svendborg. Nielsen: Siden det nu er magtpaaliggende, lad der saa blive opført et Krematorium. Valerius: Enhver maa have Lov at vælge.
- 21/2 (Vends. Venstrebl.): Flertallet i Byraadet i Hjørring for Bev. af Kildekedlen ved Kgd.
- " (Aalb. Stiftst.): Landinspektør Nellemann har udarbejdet Plan over Aaby Kgd. samt de deraf følgende Vejforlægninger.
- " (Svendb. Avis): Ligbrænding, af H. J. Birk. Pastor M. Schiøtte: Vil ikke modarbejde et Krematorium, men paa den anden Side heller ikke arbejde for det. Pastor Nørgaard: Ikke noget kristeligt og ikke noget stort Spørgsmaal (om Ligbr.).
- " (Frbg. Amtst.): Referat af Højtideligheden paa Hillerød Kgd. i Anledning af 100-Aars Dagen.
- 22/2 (Nordsj. Venstrebl.): Udvidelsen af Lynge Kgd. maa nu snarest finde Sted.
- " (Vends. Tid.): Ugilt Kirkegaardsforening har holdt Generalforsamling, Regnskabet balancerer med 358 Kr.
- " (Svendb. Avis): Om Ligbrændingen udtaler Præsterne: Engell: En alm. Skik, der er fulgt med Kristendommen. Øhlenschläger: Ingen fordømmende eller blot misbilligende Tanker. Svestrup: Meget beror paa Bevæggrundene.
- 24/2 (Vestkysten): Overslag for Esbjerg ny Kgd. lyder paa 33,155 Kr.
- " (Svendb. Avis): Sydfynske Præsters Mening om Ligbrænding og Krematorium: Rehling: Kirken anerkender Ligbr. sidestillet med Jordfæstelsen, og deri gør den Ret. Højrup: Det afgørende er ikke Legemet, men Sjælen. Juul Sørensen: Vil ikke udtale sig. Dalsgaard: Spørgsmaalet har sikkert ikke kristelig Betydning. Nellemann: Intet særligt paa Hjerte.
- 25/2 (Vestkysten): Et Krematorium i Esbjerg?
- " (Svendb. Avis): Vælg selv Ligbr. eller Begravelse (Pedersen). - Skat-Rørdam: Spørgsmaalet Ligbr. er uden religiøs Betydning.
- 26/2 (Svendb. Avis): Pastor Dalgaard: Der bør ikke agiteres for Ligbr.
- " (Langel. Folkebl.): Et Krematorium for Sydlangeland?
- 27/2 (Lollandsposten): Maribo Kgd. kortlægges af Landinspektør Jungersen.
- " (Vends. Tid.): Kgds.-foreningen for Volstrup Sogn har holdt Generalforsamling; Regnskabet balancerer med 351 Kr.
- " (Langel. Folkebl.): Lidt mere om Ligbr.
- " (Ribe Stiftst.): Et bedre Kirkegaardshegn i Ribe.
- " (Aarhus Stiftst.): Forslag om at indrette en Del af Vestre Kgd. i Aarhus til Brug for en Sømandskirkegaard.
- 28/2 (Kolding Folkebl.): Referat af Domskendelse, der siger, at naar Loven hjemler en Ægtefælle ubetinget Ret til Gravsted i Fællesskab med den først afdøde og fastsætter Minimum for Fredningstiden for et fælles Gravsted til 20 Aar, maa Fredningstiden for et fælles Gr. regnes fra sidste afdødes Begravelse. Samt: Om Kirkegaardsbestyrelsen har Ret til at opkræve Betaling inden Fredningstidens Udløb er ikke afgjort ved Vedtægten, der tværtimod naturligt opfattes som gørende Forlængelsen afhængig af vedkommendes Ønske.
- " (Nakskov Tid. og Sydvestjylland): Forbigaas Arkitekterne med Hens. til Opførelse af Krematorier?
- " (Natt.): Trinitatis Kgd., Kbh., er reguleret og Gravkamrene restaureret.
- 1/3 (Kolonihaven): Tømrer Nielsen i Kyringe har faaet Lov til at lade Urnen med sin Aske nedgrave i sin Kolonihave.
- 2/3 (Aarhus Amtst.): Redegørelse for Kirkegaardsordningen i Todbjerg-Mejlby.
- 3/3 (Vestkysten): Kan et Krematorium i Esbjerg betale sig? Af N. Laursen.
- " (Vends. Tid.): Jerup Kgd. forening har holdt Generalforsamling. Regnskabet balancerer med 242 Kr.
- " (Sydfyns Soc.): Om Ligbrænding (Statistik).
- 4/3 (Ribe Stiftst.): Et Krematorium i Esbjerg?
- " (Ekstrabl.): Vandkander udbedes til Frbg. Kgd.
- 5/3 (Kallb. Folkebl.): St. Fuglede Kgd. skal udvides med 1100 m² af Skolens Jord.
- " (Løgstor Avis): Licitation paa Mur og Laage til Farsø Kgd.
- 7/3 (Ribe Stiftst.): Esbjerg Krematorium, af Lærer Laursen.
- 8/3 (Svendb. Avis): Om Urnegravene paa Svendborg Kgd.
- " (Vends. Tid.): Aalbæk Kgd. forening har besluttet at regulere og udjævne forsømte Gravtuer paa begge Kgd.
- 11/3 (Fyns Tid.): Lærer Nielsen klager over Hegnet om Vejstrup Kgd.

Ligbrænding kan kun finde Sted, naar skriftlig Tilkendegivelse foreligger.

Alle Oplysninger og Indmeldelsesblanketter sendes gratis overalt.

Dansk Ligbrændingsforening

Hovedkontor: NIKOLAJ PLADS 27 – Telefoner:
Central 12653, 12672 og Byen 6298
Kl. 9-3
samt Mandag, Onsdag, Fredag Aften Kl. 5-7

Distrikts-Kontorer: Amagerbrogade 31, Eng-
have-Plads 12, Falkonérralle 1, Nørrebrogade 108,
Østerbrogade 27
Kl. 11-3 samt Mandag, Onsdag, Fredag Aften Kl. 5-7

*Provinsafdelinger i Aalborg, Aarhus, Esbjerg, Helsingør, Holbæk, Kolding,
Nykøbing F., Odense, Rønne, Slagelse og Svendborg.*

Enhver kan indmeldes : Medlemstal ca. 60,000

For Medlemmer af Foreningens Forsikringsklasse afholdes Ligbrændingsudgifterne mod
75 Øre-2 Kr. pr. Kvartal (efter Alderen ved Indmeldelsen). Indskud 2 Kr.

Höganäs

Ligbrændingsovne

*er af den mest moderne Konstruktion,
billige i Anlæg,
enkle og sikre i Drift,
med ringe Brændselforbruk og
en absolut lugt- og røgfri Forbrænding.*

Siden Aar 1913 er saa godt som alle i Danmark, Sverige, Norge og Finland
opførte Ligbrændingsovne bygget og igangsat af

**HÖGANÄS-BILLES HOLMS A.-B.
HÖGANÄS, SVERIGE.**

Generalforsamling.

„Foreningen for Kirkegaardskultur“ afholder sin 9. ordinære Generalforsamling i Haderslev den 17. Juni 1930 Kl. 2 paa Højskolehjemmet.

Dagsorden samt Regnskab findes i „V. K.“ Nr. 2.

Forslag til Ændring af Lovenes §§ 3, 6, 7 og 12.

§ 3: Linje 7, indskydes før Kommaet: „(for Udlændinge dog 6 Kr.)“.

§ 6: Tilføjelse efter sidste Linje:

„Udvalg for Konsulentvirksomhed bestaar af 3 Medlemmer, der har faglig Indsigt i Kirkegaardsspørgsmaal, og som vælges med et Medlem af hver af følgende Foreninger: 1) Akademisk Arkitektforening, 2) Dansk Anlægsgartner- og Havearkitektforening og 3) Foreningen for Kirkegaardskultur. Dets Opgave er at autorisere saadanne Medlemmer af Foreningen for Kirkegaardskultur, som ønsker sig optaget paa denne Forenings Fortegnelse over Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden (jvf. § 7). De vælges for 3 Aar ad Gangen, og et Medlem afgaar aarligt efter Tur. Skulde en eller flere af de nævnte Foreninger ikke ville eller kunne vælge saadanne Medlemmer, er Bestyrelsen berettiget til at foretage det fornødne, saaledes at Udvalget kommer til at repræsentere de tre forskellige Interesser“.

Ændring til

§ 7. Linje 4-6: (sker af) „Udvalg for Konsulentvirksomhed . . .“

Ændring til

§ 12: udgaar: „dog betaler de, som har været Medlem før 17. Juni 1929 først det forhøjede Kontingent fra 1. April 1930“.

NB. Love og Vedtægter sendes paa Forlangende gratis og portofrit. Man erindres høfligst om, at der kun er Adgang til Generalforsamlingen for Medlemmer imod Forevisning af Kassererens Kvittering for Kontingentet 1930-31, og at der i Henhold til Lovenes § 8, Stk. 2, kun kan foretages Afstemning over de paa Dagsordenen opførte Punkter.

I Tilknytning til Generalforsamlingen er der om Formiddagen den 17. Juni ved Velvilje fra Kommunalbestyrelse og Menighedsraad i Haderslev arrangeret en Rundtur til Kirkegaardene i og omkring Haderslev. Der mødes Kl. 8¹/₂ paa Klosterkirkegården, hvorefter man i Turistbiler kører til Starup og Vandsbæk seværdige Kirkegaard og senere beser Haderslev gamle Kirkegaard samt Assistens Kirkegaard. Menighedsraad og Kommune er Vært og byder paa en Kop Kaffe i Sverdrup Færgetro. Kl. 7 afholdes offentligt Møde paa Højskolehjemmet, hvor Hr. Havearkitekt Johannes Tholle taler om Landsbykirkegaardenes Regulering og Beplantning, og Hr. Arkitekt G. Holme taler om Landsbykirkegaardenes Kapeller, Lighuse, Indhegninger m. m. Begge Foredrag ledsages af mange Lysbilleder.

P. F. V.

P. Kammergaard,
fung. Form., M. F.

Fra danske Kirkegaarde.

- 11/3 (Svendb. Avis): Om Opførelse af Ligkapel og Krematorium; Forslag om at lade flere Arkitekter udarbejde Forslag.
- " (Randers Dagbl.): Menighedsraadet meddeler Byraadet, at det ikke kan tiltræde Forslaget om at sammenlægge Embedet som Stadsgartner og Kirkegaardsinspektør.
- " (Sydfyns Soc.-Dem.): Gravfred i Svendborg.
- 12/3 (Jydske Tid.): Kolding Afdeling af Dansk Ligbrændingsf. holder Generalforsamling.
- 13/3 (Berl. Tid.): Landsretssag om Hegnet om Fanefjord Kgd. I 1928 krævede Synet en Mur til ca. 2500 Kr., Ejeren (Kmhr. Scavenius) protesterede, men Roskilde Stiftsøvrighed gav Synet Medhold, og Kirkeministeriet resolverede, at en Mur skulde opsættes inden ^{15/10} 1929, Fristen er senere udvidet til Maj 1930. Scavenius har anlagt Sag mod Kirkeministeriet. Døm senere.
- 14/3 (Faaborg Folketid.): Der bygges Kirke og anlægges Kgd. i Falsled; Beboerne har protesteret imod at faa en Kgd. midt i Byen.
- " (Randers Soc.-Dem.): Om Kirkegaardsordningen i Randers.
- 17/3 (Vends. Tid.): Taars Menighedsraad har bortliciteret Arbejdet med Flytning og Opsætning af søndre Kgds.dige.
- " (Randers Soc.-Dem.): Omkring den paa-tænkte Kgds.ordning.
- " (Fredericia Dagbl.): Et Udvalg skal udarbejde ny Vedtægt for Graverslund Kgd.
- 19/3 (Vends. Tid.): Raabjerg Kgds.forening har besluttet at anlægge nye Veje paa Kgd. i Raabjerg og Aalbæk og at saa Græs paa og regulere gamle Kvarterer. Arbejdet udføres af Gartner Arthur Petersen, Hvims.
- 20/3 (Rosk. Dagbl.) Finansloven indeholder en Bestemm. om at anvende 4472 Kr. til Rødovre Kgd.
- 22/3 (Lollandsp.): Krematoriet i Nyk. vil snart blive paabegyndt.
- " (Loll. F. Stiftst.): Lærer Fr. Hansen forestaar en Nyordning af Maribo Kgd.
- " (Nationalt.): Arkitekt Thyge Hvass har udarbejdet Plan til Udvidelse af Bispebjerg Nordre Kapel og Krematoriebygning.
- 23/3 (Aarhus Amtst.): Beder og Mallings Kgd. har faaet nye Vedtægter.
- 25/3 (Randers Soc. Dem.): Tilskud fra Kommune til Kgd. nedsættes til ca. 39000 Kr.
- " (Sydfyns Soc. Dem.): Ligbrændingssagens Udvikling.
- 26/3 (Roskilde Avis): Der skal udskrives Konkurrence mell. 2 Havearkitekter angaaende Plan til Udvidelse af den nye Kgd.
- " (Hejmdal): Seks Arkitekter i Aabenraa har udarbejdet Skitser til et nyt Kapel paa Kgd.
- " (Djursl. Venstrebl.): Ny Kgd. i Dronningborg?
- 27/3 (Randers Amts Tid.): Graver ved Odense Kgd. L. V. Andersen, er fra ^{1/5} udn. til Inspektør ved Randers Kgd.
- 28/3 (Politiken): Udvidelsen af Bispebjerg Kapel er vedtaget.
- 29/3 (Holbæk Amts Avis): Der arbejdes for et Krematorium i Holbæk.
- 31/3 (Vends. Tid.): Et nyt Kapel paa Hjørring Kgd.?
- " (Horsens Soc. Dem.): Løsning Kgds.forening har holdt Generalforsamling. Balance: 680 Kr.
- 1/4 (Østsjæll. Avis) Herfølge Kgd. har faaet et nyt Regulativ.
- 3/4 (Vejle Soc. Dem.) Der stjæles Blomster paa Vejle Kgd.
- 4/4 (Randers Soc. Dem.): Ny Kgd. i Dronningborg?
- " (Kallbg. Folkebl.): Der er sat nyt Hegn om Kgd. i Kallbg.
- " (Bornholms Avis) Rønne Kgds. Udvidelse er afsluttet.
- 5/4 (Loll. Falst. Stifts Tid.): Reguleringsarbejdet paa Maribo Kgd. fortsættes.
- 7/4 (Aarhus Stiftst.): Abildgaard Jensen, Nøjsomhed, skal føre Tilsyn med Brabrand Kgd.
- 9/4 (Vestkysten): Ligbrændingssagen i Vestjyll.
- 11/4 (Horsens Soc. Dem.): Horsens nye Kgd.
- 12/4 (Horsens Folkebl.): (Om den nye Kgd.): Arbejde er bedre end Understøttelse.
- " (Randers Amts Tid.): Redegørelse for den nye Kgds.ordning.
- 13/4 (Fyens Stiftstid.): Fyens Ligbrændingsforening tilbyder 10000 Kr. til Opførelse af et Krematorium i Odense.
- " (Nationalt.): Lidt om Kgds.kultur, af Pastor Bartholdy Møller, Brabrand.
- 14/4 (Jydske Tid.) Skærbæk Kgd. er bleven forskønnet.
- 15/4 (Randers Amts Tid.) Kirke- og Kgds.ordningen.
- 16/4 (Berl. Tid.): Der skal ifølge Dom sættes Mur omkr. Fanefjord Kgd. (Se 13/3).
- " (Vends Tid.): Taars Kgds.dige er nu flyttet.
- 19/4 (Ribe Stiftstid.): Fra Ribe Kgd. En Vandrings mellem kendte Mænds Grave.
- " (Ribe Stiftstid.): Jernved Kgd. er udvidet.
- 23/4 (Nationalt.): De gamle Grave i Holmens Kgd.
- 24/4 (Loll. F. Tid.): Der fældes paa Maribo Kgd. (Ekstrabl.): Ligbrænding.
- 25/4 (Hejmdal): Der er fældet for mange Træer paa Broager Kgd.
- " (Djursland) Kirkegaardene (i Randers).
- 26/4 (Randers Amts Tid.): Den nye Kgds.ordning (i Randers).
- 27/4 (Nordsjæll. Venstrebl.): Man har søgt om Tilladelse til at nedrive Strø Kirkelade og i Stedet for opføre et nyt Kapel.
- 28/4 (Holbæk Amts Venstrebl.) Ligbrændingsforeningen holder Generalforsamling.
- 30/4 (Thisted Amtsavis): Et Ligkapel paa Hvidbjerg Kgd. er tegnet af Arkitekt Foged.
- " (Klokken 5) Urnen i Haven (om Jeppe Aakjærs Urne).
- 1/5 (Holbæk Amts Tid.): Ligbrændingsforeningen opstiller egen Liste til Menighedsraadsvalget i Holbæk.
- " (Helsingør Dagbl.): Krematoriesagen staar i Stampe.
- " (Holstebro Avis): Foran en Udvidelse af Holstebro Kgd.
- 2/5 (Randers Amts Tid.): I Haandværkerforeningen protesteres imod den ny Kgds.ordning i Randers, efter hvilken der af Stenhuggerne skal svares 10 pCt. Afgift til Kgds.kontoret.

- 3/5 (Næstv. Avis): Lundby Kgd. skal udvides.
 4/5 (Jydske Tid.): Om Ufred paa Rødding Kgd.
 5/5 (Østsj. Soc. Dem.): Kritik over Omgivelserne ved Haslev Kgd.
 „ (Randers Amts Tid.): Vedligeholdelse af Blichers Grav bekostes af et Fond.
 „ (Loll. Falst. Stifts-Tid.): Planen til Krematorium i Nykøbing er til Erklæring hos Amtet.
 „ (Sydsj. Venstrebl.): Jorden til Udv. af Lundby Kgd. maa eksproprieres.
 6/5 (Fyens Tid.): Assistent ved Aarhus Kirkegaard, O. Raahauge Askegaard, ansættes som Graver ved Odense Assistenskgd.
 „ (Holstebro Dagbl.): Optælling af Grave paa Kgd. viser, at der er Jord nok til 12 à 14 Aar.
 „ (Berl. Tid.): Dansk Ligbrændingsforening omgaaes med Planer om et Krematorium paa Gentofte nye Kgd.
 7/5 (Ribe Amtst.) Thorstrup Kgd. skal udvides.
 „ (Ribe Stiftst.): Kritik over Affaldsdyngerne paa Ribe Kgd.
 8/5 (Nakskov Tid.): Arbejdet paa Maribo Kgd. skrider stærkt frem.
 „ (Ribe Stiftst.): Om Affaldsdyngernes Fjernelse fra Ribe Kgd.
 9/5 (Vends. Venstrebl.): Turistforeningen behandler Spørgsmaalet om Kgds.møddingen.
 9/5 (Fredericia Avis): Licitation over Kapellet paa den nye Kgd. i Fredericia er fastsat til $1\frac{5}{6}$.
 11/5 (Frederiksborg Amts Avis): Kirkeværge Petersen har velvilligst udarbejdet et Kort over Lillerød Kgd.
 „ (Fyens Tid.): Ligbrænding (Uddrag af Foredrag).
 „ (Fyens Venstrebl.): Kravet om et Krematorium i Odense vokser stærkt.
 13/5 (Ringkøbing Amts Avis): Hegn om Ringkøbing Kgd. vil koste 1200 Kr.
 „ (Tidens Kvinder): Baalfærd.
 14/5 (Frederiksborg Amtst.): Der er udarbejdet Vedtægter for Hjørunde Kgd.
 „ (Sønderjydske Dagbl.): Forfaldne Grave paa Vor Frue Sogns Assistenskgd. i Haderslev skal sættes i Stand.
 „ (Hejmdal): Klager over Urenligheder ved Køers Græsning paa Adsbøl Kgd.
 15/5 (Frederiksborg Amts Avis): Birkerød Kgd. trænger til Udvidelse.

Ny Litteratur om Kirkegaardsforhold.

Fra Tidsskrifterne.

Menighedsraadenes Blad, Nr. 1: Fra de kommunale Kirkegaarde; Nr. 4: Sag om et Kirkegaardshegn (Fanefjord).

Arkitekten, Marts: Søndermark Kapel og Krematorium, af Edv. Thomsen og Fr. Schlegel, med Planer og Billeder.

Bygmesteren, Nr. 5: Gravmæler, af G. M. Gjæraa, med Plan og Billeder.

Viola 2/1: Gravsmøkningsdagen i Frankrike, af Edv. Bengtson, med Billeder.

Ignis, Nr. 1: Garden of rest i London, med Billede; Eldbegængelsestemplet i Hålsingborg har invigts, af Oscar Övdén, med Billeder; Eldbegængelserørelsens Utvekkling i Tyskland, af Max Pauly, med Billeder; fra Uttlandet, med Billeder fra Søndermark Krematorium; Stockholm får et andra Krematorium, af Erik Fant, med Plan; Eldbegængelserørelsen i Eskilstuna, af G. Fahlander, med Plan; et ståtligt eldbegængelseverk, af O. O.; Eldbegængelseutstillingen i Karlstad Sommaren 1929, af Lohe, med Billede. Avdelingerna m. m.; en fransk Katolik om eldbegængelsen.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“ har forberedt Hefter med Artikler om: 1) Folkelige Gravminder (Smede- eller Støbejernskors), 2) Gravstedsanlæg, 3) Kirkegaardens Beplantning, 4) Provinsens Bykirkegaarde, 5) Moderne Gravmæler, 6) Sørgedekorationer.

Man anmoder høfligst, hvem der har Tegninger eller Fotografier af Gravminder, ældre og nye Kort over Kirkegaarde, Fotografier af Kirkegaarde, optaget fra Kirkeetaarnet, samt Planer og Fotografier af Gravstedsanlæg, pyntede Kapeller, Kister etc., om at laane eller sælge Redaktionen saadanne.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“, Malthes Bruuns Vej 3, København F.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Folketingsmand *P. Kammersgaard*, har til Formaal at „fremme Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Foreningen søger dette Formaal gennemført ved at udsende sit Tidsskrift, der redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle*, og som udkommer med 9 smukt illustrerede Hefter om Aaret. Foreningen virker desuden ved Afholdelse af Foredrag og Møder for Menighedsraadskredse, til hvilket Formaal der haves en stor Lysbilledsamling til Disposition; ved Opretholdelse af en Konsulentvirksomhed, hvor Kirkegaardsbestyrelser kan faa fornøden Assistance med Regulering, Udvidelse eller Anlæggelse af Kirkegaarde o. s. v. Foreningen har i Regelen et Beløb paa nogle Hundrede Kroner til Disposition for Kirkegaardsbestyrelser, som ønsker at forskønne deres Kirkegaard ved hensigtsmæssig Plantning; den ejer en betydelig Bogsamling om Kirkegaardsforhold, hvorfra Litteratur kan udlaanes til Medlemmerne, og den har udgivet følgende:

- Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning om Kirkegaarde, 35 Øre pr. Stk.
— 2: Ligbrændingens Lovregler, 25 Øre.
— 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, 25 Øre.
— 4: Vejledning til Kortlægning og Protokollering, 25 Øre.
— 5: Begravelsesritual, 25 Øre.

Fr. Hansen: Kirkegaardsprotokol; anbefalet af Kirkeministeriet, pr. Stk. 30,00, pr. Par 55,00 Kr. Medlemmerne har Kr. 5,00 Rabat pr. Protokol.

Johannes Tholle: „Vore Kirkegaarde“, Aargang 19^{28/29} og 19^{29/30} komplet à 6,00 Kr.; af Indholdet fremhæves:

19^{28/29}:

*Begravelse – Ligbrænding, af *A. Berg*. *Kirkegaardskultur, af *A. Berg*. *Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene, af *A. Fibiger*. *Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia, af *C. V. Hansen*. *Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid, af *Hans Kjær*. *De gamle Kirkegaardsdiger, af *Søren Knudsen*. *Gravminder af Træ, af *Søren Knudsen*. *Gravstedsanlæg, af *J. P. Andersen*. *Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Poul Nedergaard*. *Katakomberne i Paris og i Rom, af *Axel Berthelsen*. *Ligbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Ligbrændingens hygiejniske Betydning, af *Knud Secher*. *Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Chr. Bech Skrydstrup*. *Krematorier i Danmark, af *C. Svane*. *Harboøre Kirkegaard, af *Johannes Tholle*. *Om Kirkegaardens Ret til at frede Træer paa Gravstederne, af *Johannes Tholle*. *Opvarmning af Kapeller, af *K. H. Karst*. *Den kongelige Anordning, af *Johannes Tholle*. *Kirkegaarden i Svendborg, af *Johannes Olsen*. *Taksen, *Taxus baccata*, af *Johannes Tholle*. *Urnehaver, af *Johannes Tholle*. *Roskilde Kirkegaard, af *Johannes Tholle*. *Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme, af *Johannes Tholle*. *Regulering af Landsbykirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

19^{29/30}:

Om Dræning af Kirkegaarde, af *O. D. Andreasen*. *Hillerød Kirkegaard 1830–1930, af *I. Blomberg* og *A. Boisen*. *Regulering af Beplantning og Monumenter ved Servituter, med Bem. af Red., af *Erstad-Jørgensen*. *Planer til nye danske Provinskirkegaarde. I. Fredericia, af *E. Erstad-Jørgensen*. *Den gamle jødiske Kirkegaard i Mollegade, København, af *Josef Fischer*. *En Slægts Gravminder gennem fire Generationer, af *Gunnar Hammerich*. *Nogle Gravminder fra Lollands og Falsters Kirkegaarde, *Frands Hansen*. *Om Rosen som Dødens og Gravens Blomst, af *Poul Herring*. *Søndermark Kirkegaard, af *A. Hilsoe*. *Kapellet paa Holbæk Assistens-Kirkegaard, af *Marius Pedersen*. *Udsmykning af Portalen ved Vestre Kirkegaard, København, af *Svend Rathsack*. *Private Begravelsespladser, af *P. Severinsen*. *Sprængning ved Aerolit, af *Chr. Bech Skrydstrup*. *Kirkegaardene i Holbæk, af *Albert Thomsen*. *Kirkegaardens Træer. I. Pyramidepopen, af *Johannes Tholle*. *Landsbykirkegaardens Beplantning, af *Johannes Tholle*. *Danske Kirkegaarde i 1929, Red. *Gravstedsanlæg Nr. 1, Red. *Gravstedsanlæg Nr. 2, Red. *Kirkegaardslederens Uddannelse og Kvalifikation, Red. *Privat kontra offentlig Begravelsesplads, Red. *Søndermark Kapel og Krematorium.

Kontingent for Menighedsraad mindst 7 Kr., for Selskaber og Institutioner efter Aftale, for Personer i Danmark 5 Kr. og i Udlandet 6 Kr.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: *Malthe Bruuns Vej 3, København F.*, hvorfra ogsaa Foreningens Skrifter forhandles. Medlemmerne opnaar 10 pCt. Rabat ved Køb af disse.

Deltagere i Rundturen til Kirkegaardene omkring Haderslev den 17. Juni 1930, fotograferet ved Øsby Kirke.

1. Anlægsgartner Klaaborg. 2. Kirkegaardsgartner Chr. Nielsen. 3. Kirkeværge H. Ravn. 4. Hospitalspræst Brøndberg. 5. Folketingsmand P. Kammersgaard. 6. Provst Petersen. 7. Redaktør Svanholm. 8. Pastor Smith. 9. Graver Knudsen. 10. Forstander Jensen. 11. Graver Frydendal. 12. Snedkermester J. Fr. Adolfsen. 13. Sognefoged Ravn. 14. Arkitekt C. E. Bauditz. 15. Fru Arkitekt Bauditz.

Meddelelser.

Paa Foreningens 9de ordinære Generalforsamling i Haderslev d. 17. Juni 1930 aflagde den fungerende Formand, Hr. Folketingsmand P. Kammersgaard følgende:

Beretning for Aaret 1929/30

Foreningen har kunnet glæde sig ved en fortsat Fremgang af Medlemstallet, hvorvel dette ikke har været slet saa stærkt som det foregaaende Aar. Det stiller sig her saaledes:

Antal Medlemmer:	1928	1929	1930
A. Menighedsr. og Kirkegaardsb.	98	101	101
B. Foreninger, Selskaber, Institutioner	15	15	11
C. Personl. Medl. i Danmark	238	253	266
D. Medlemmer i Udlandet	18	23	30
Samlet Antal Medl. 360	392	414	

Denne Fordeling viser, at der har været Tilvækst paa de personlige Medlemmer i Danmark og i endnu højere Grad paa de udenlandske, dog er der af Hensyn til Kontingentet overført enkelte fra Gruppe B. til Gruppe D. Der har ingen Tilvækst været for Kirkegaardsbestyrelser, idet Tilgangen kun lige har opvejet Fragangen. Dette er beklageligt, idet vi meget gerne vilde have stærkere Tilknytning til disse Kredse for at kunne gøre en Gerning der; men som det blev sagt her ifjor, skal det ogsaa siges i Aar, at man bør ikke tage dette Tal altfor isoleret, men se det i Forbindelse med de personlige Medlemmer, hvoraf en meget væsentlig Del er udgaaet af Kirkegaardsbestyrelser eller er Kirkeværger, Kirkegaardsledere o. l. Saavidt det har kunnet gøres med de Oplysninger, der er til Raadighed, stiller Forholdet sig for de danske personlige Medlemmer omtrentlig saaledes:

1. Anlægsgartnere, Handlungartnere, Havearkitekter, Blomsterhandlere m. fl.	53
2. Billedhuggere. Broncestøbere, Stenhuggere	44
3. Arkitekter, Ingeniører, Bygningshaandværkere o. l.	26
4. Kirkegaardsledere, Assistenten m. fl.	62
5. Præster	14
6. Kirkeværger	17
7. Private, som ikke kan indordnes under de her nævnte Grupper (herunder Læger)	50
Ialt	266

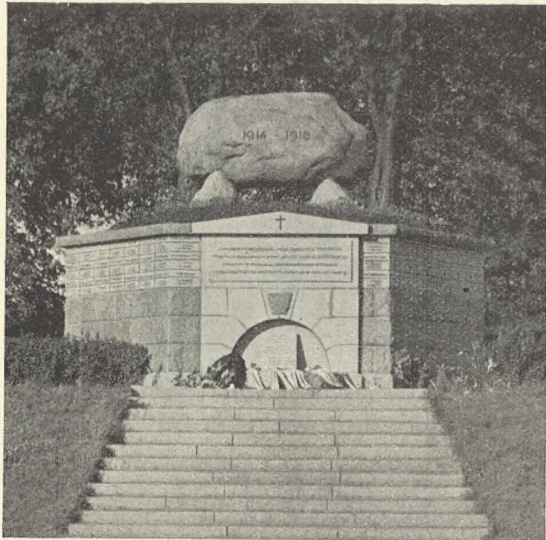
Det synes ikke, at den beskedne Kontingentforhøjelse har virket afskrækkende paa Tilgangen af nye Medlemmer eller paa de nuværende, idet Fragangen i Aar ikke har været større end før, og i Betragtning af hvad Foreningen yder Medlemmerne, særligt Tidsskriftet, er Kontingentet jo heller ikke stort. Tilgangen kunde sikkert være bleven større, dersom man havde udøvet en kraftigere Agitation, men paa Grund af de trange økonomiske Forhold i det forløbne Aar har vi været lidt varsomme med at ofre Penge paa Agitationen for om muligt i det kommende Aar at kunne virke lidt kraftigere.

Med Hensyn til Fragang af Medlemmer, da drejer det sig i Aar om en Del, som i Grunden skulde have været fragaaet paa et tidligere Tidspunkt paa Grund af Restance, men da vi først i de nuværende Love har faaet en fast Bestemmelse angaaende Udslettelse paa Grund af Restance, har man ventet indtil nu med at slette disse Restanter. Blandt de afgaaede Medlemmer maa vi beklage at have mistet ved Død 2 betydelige Personer, nemlig Domprovst Martensen-Larsen i Roskilde og Tømmermester Færch i Aalborg. Sidstnævnte var livsvarigt Medlem af Foreningen, og vi skal fra dette Sted udtale et: Ære være deres Minde!

Hvad Agitationen angaar, da har vi agiteret for Foreningen ved at rette Henvendelse til alle de Kirkegaarde, hvor man gennem vort Abonnement paa Avisudklip har erfaret, at der har forestaaet eller er udført væsentlige Ændringer ved Kirkegaardene. Der har ogsaa været udsendt Cirkulære til Provsterne over hele Landet for at faa dem til at forordne vor Protokol og vor Vedtægt taget i Brug ved deres Kirkegaarde, hvilket ogsaa er efterkommet adskillige Steder.

Foruden en saadan Henvendelse til Kirkegaardsbestyrelserne om at blive Medlem har vi ogsaa erindret dem om, at de kan faa Assistance hos Foreningen, naar der skal udføres Forandringer, saaledes gennem vor Konsulentvirksomhed og gennem vore vejledende Smaaskrifter og Tidsskriftet.

Hvad Konsulentvirksomheden angaar, da staar det de paagældende Raad frit for at vælge, hvem

Dansk Mindesmærke over Verdenskrigens Faldne paa Klosterkirkegaarden i Haderslev.

de ønsker til Assistance, og Foreningen faar derfor ikke direkte Meddelelse herom, det skal dog nævnes, at følgende Medarbejdere har været tilkaldt, nemlig Inspektør Rasmussen (Tranebjerg Kirkegaard), Kirkegaardsgartner Chr. Nielsen, (Nøvling m. fl.), Kirkeværge Fr. Hansen, (Maribo), og Havearkitekt Johannes Tholle (Aal og Ejby). Lærer Frands Hansen har endvidere talt i Radioen om Landsbykirkegaardene uden at dog Foreningen iøvrigt har haft med det at gøre, og ved det offentlige Møde i Odense i Juni 1929 talte Havearkitekt Tholle om „Landsbykirkegaardens Regulering og Beplantning“, et Foredrag, der var besøgt af ca. 200 Mennesker, og som var ledsaget af ca. 100 Lysbilleder, der for Størstepartens Vedkommende tilhører Foreningen.

Et Omraade, som strejfer baade Konsulentvirksomheden og Agitation, er Foredrag, som har været holdt paa Teknologisk Institut for de arbejdsløse Gartnere. Foredragene har været holdt af Sekretæren og Foreningens Lysbilleder har været anvendt.

Endvidere har Foreningen deltaget i Gartnerens Foraarsudstilling 1929 med saavel Litteratur som illustrerende Materiale.

Kontoret har modtaget og afsendt et betydeligt Antal Postforsendelser nemlig:

	1927-28	1928-29	1929-30
Modtaget	370	917	821
Afsendt	1743	2176	2182

Desuden har der paa Kontoret været aflagt en Del Besøg af Repræsentanter for Menighedsraad og andre Interesserede, hvilket i de fleste Tilfælde har drejet sig om, at de har ønsket at bese Foreningens Protokoller og Skrifter. Det kan ogsaa nævnes, at der har været en enkelt Besøgende fra Tyskland, fra Norge og et Par fra Sverige. Sekretæren har ligesom i de tidligere Aar stillet Kontorlokale, Lagerplads og Telefon til vederlagsfri Raadighed.

Foreningens *Bogsamling* er forøget med en hel Del Literatur om Kirkegaardsforhold, væsentlig ved Gaver og kun i ganske enkelte Tilfælde med Køb. Den bestaar af 55 Bøger, hvoraf har været udlaant 11 Eksemplarer, og som desuden har været flittigt benyttet af og til stor Nytte for Redaktør og Sekretær.

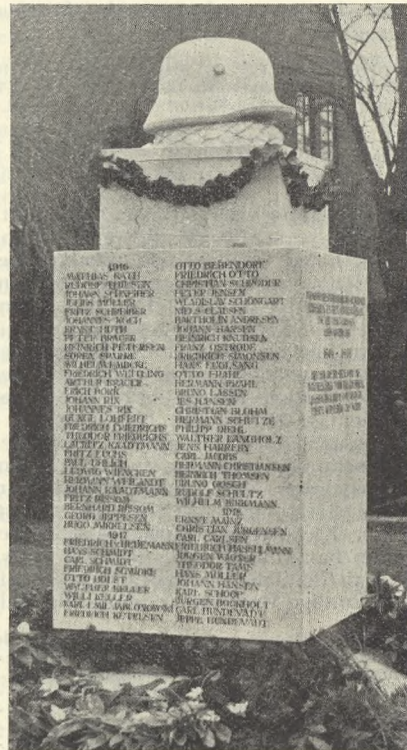
Angaaende *Konsulentvirksomheden* er der allerede foran berettet, og hvad angaar den ønskede Ændring af det Forhold, som berører denne, da kommer vi tilbage til dette under Behandlingen af Lovforslaget.

Der har i Aarets Løb været afholdt en Række *Møder*, nemlig 1 Generalforsamling i Odense og 7 Bestyrelses- og Udvalgmøder, foruden det allerede nævnte Agitationsmøde i Odense og Foredragene.

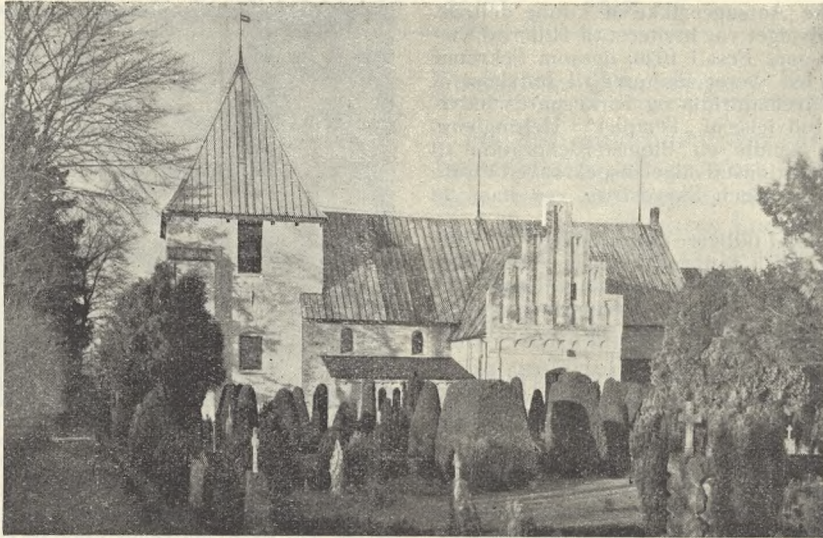
Af Sager, der har været behandlet paa disse, skal nævnes:

1. *Spørgsmaalet om en Revision af Kirkegaardslovgivningen*, der fra mange Sider findes ønskelig. Da en saadan Revision dog ikke foreløbig kan ventes gennemført, udsattes Spørgsmaalet, men der kunde maaske være Tale om at ned sætte et Udvalg til at fremkomme med Forslag til Ændring af rent praktiske Spørgsmaal vedrørende Loven og Den kongelige Anordning.

Her skal gøres opmærksom paa, at en af Detailerne indenfor Kirkegaardsomraadet, nemlig Ligbrænding og Urnebegravelser formentlig kan ventes at faa sin særlige Lov fornyet og ændret inden ret længe, og at der vil komme saadanne Bestem-

Tysk Mindesmærke for Verdenskrigens Faldne paa Klosterkirkegaarden i Haderslev.

Starup Kirkegaard.

melser angaaende Urnegrave, som gør det muligt at udnytte Arealerne bedre. Nogen særlige Bestemmelser angaaende Urnegrave var mærkeligt nok ikke medtaget i Den kongelige Anordning.

2. Et Menighedsraad har efter derom indgivet Ansøgning faaet refunderet Halvdelen af Udgifterne til *Beplantning* af sin Kirkegaard.

3. En Revision af *Kirkegaardsprotokollen* har været drøftet, men bortset fra en Ombygning af et Par Kolonner i Protokolskemaet saa Rækkefølgen her er bleven den samme som i Kirkebøgerne, er endnu intet foretaget; ogsaa her kunde der maaske være Anledning til at nedsætte et Udvalg. Der er flere Spørgsmaal, som bør undersøges, saaledes maaske Indførelse af en Rubrik for Kapitaler for Legatgrave, mens Betydningen af den nuværende Kolonne for Betaling for Opsættelse af Gitter og Monument sikkert er reduceret en Del i vor Tid.

4. Med *Præsteforeningen* er ført nogle Forhandlinger angaaende en Repræsentation i Bestyrelsen, hvilket er resulteret i, at Præsterne *Bartholdy Møller* og *Scharling* har Sæde i denne.

5. Spørgsmaalet om *Graverstillingen* paa *Asminderød Kirkegaard* henvistes til Graverforeningen.

6. Af *Tidsskriftet* „Vore Kirkegaarde“ har været udsendt 9 Hefter, men om dette vil iøvrigt Redaktøren aflægge Beretning.

7. Fra et *Menighedsraad* i Provinsen har man modtaget en Redegørelse, hvoraf det fremgaar, at man mente, at Foreningen som saadan fra Kirkeministeriet skulde have modtaget en Beretning om den Sag det drejede sig om, men da dette ikke var Tilfældet, tilskrev man Menighedsraadet herom og har intet yderligere hørt i Sagen. Den paagældende Sag sammen med andre Kirkegaardsager berører det Spørgsmaal, som før har været drøftet, nemlig hvorvidt der kunde være Tale om et Samarbejde mellem Foreningen og Kirkeministeriet. Der tænkes her bl. a. paa det Forhold, at man i Kirkeministeriet faar indsendt Planer til Godkendelse over Kirkegaardsanlæg, og at man

i Ministeriet ikke har nogen faglig Assistance. Bortset fra saadanne konkrete Forhold som Den kgl. Anordning giver Anvisning paa som Gangbredde o. l. mer eller mindre væsentlige Ting, er det naturligvis Ministeriets Kontorembudsmand vanskeligt at bedømme en Plans Værdi eller Forsvarlighed, og man ser da ogsaa ofte Planer til Kirkegaardsanlæg, godkendt af Ministeriet med de rette Gangbredder, men iøvrigt ofte meget uhensigtsmæssige og uheldige, saavel for den paagældende Kirkegaardsbestyrelse som for Forfatteren til Planen. For Hegn og Bygningers Vedkommende har de kgl. Bygningsinspektører et Indseende, og selv om der ofte her tilsyneladende træffes mærkelige Dispositioner, kan der næppe være Grund for Foreningen at tage sig af denne Sag, hvorimod man formentlig burde stræbe hen til, indtil en virkelig Revision af Kirkegaardsloven kan finde Sted og faglig Assistance bliver autoriseret, at Foreningen fik et Indseende med Kirkegaardsplaners Autorisering, saa at Ministeriet hørte Foreningen i saadanne Sager, analogt med hvad der finder Sted overfor Dansk Lighbrændingsforening i Sager angaaende Krematoriebygninger etc.

Af Sparsommelighedshensyn er der ikke udsendt noget Hefte i Serien *Smaaskrifter*, men der er flere saadanne under Forberedelse.

Af *Kirkegaardsprotokollen* sælges der stadig en hel Del. Salget androg i 1929-30 et Antal af 85, og der er i den Tid Foreningen har haft den solgt ialt 224 Ekspl. Vi har nedsat Prisen for Medlemmer af denne Forening med 5 Kr. pr. Protokol, hvorefter Gennemsnitsprisen for de sidste er Kr. 25,90. Naar det tages i Betragtning, at Protokollen forsendes vederlagsfrit, at Foreningen skal afholde Udgifter til Reklamering for den etc., ligger der kun en ringe Fortjeneste paa dette Salg, og den er da ogsaa væsentlig billigere end andre Kirkebøger. Siden dens Fremkomst er den solgt i over 700 Ekspl., og maa derfor siges at være den almindeligst brugte.

Foreningen har været inviteret til de tyske Havearkitekters Aarsforsamling, men maatte beklage

af økonomiske Aarsager ikke at kunne deltage. Forretningsudvalget var inviteret til Hillerød Kirkegaards 100-aars Fest i 1930, ligesom Sekretær og Redaktør har været inviteret til Indvielse af Søndermark Krematorium og Kirkegaards Indvielse samt til Indvielse af „Templet“ i Helsingborg.

Foreningen sendte en Blomsterdekoration til Medlem af Redaktionsudvalget Inspektør ved Vestre Kirkegaard, Chr. Bech Skrydstrup, ved hans 25 Aars Jubilæum.

Vi har ligesom i tidligere Aar modtaget et Beløb paa 1000 Kr. fra Landbrugslotteriets Overskud, hvorimod vi i dette Aar har maattet undvære Tilskud fra Kirkeministeriet. Fra Gartnerens Foraarsudstilling i 1929 har vi modtaget 500 Kr., for hvilke forskellige Bidrag vi bringer vor Tak.

Byraadet i Odense var saa elskværdig at arrangere en smuk Rundtur for os i Tilknytning til Generalforsamlingen i Fjor. Ogsaa for dette bringer vi Tak.

Aarsberetningen er trykt sammen med Lovene og tilstillet alle nye tilkomne Medlemmer, ligesom den har været uddelt ved Agitationsmøderne. Et Oplag haves til Brug for kommende Møder.

Udflugten.

Efter elskværdig Invitation af Haderslev Menighedsraad mødte der paa Dagen for Generalforsamlingen en hel Del Medlemmer paa Klosterkirkegaarden, hvor Formanden for Menighedsraadet i Vor Frue Sogn, Hr. Sagfører Chr. Larsen bød Velkommen. I den skønne Sommormorgen besaa Deltagerne den ejendommelige gamle Kirkegaard med de to Mindesmærker for Verdenskrigens Faldne, og i Turist- og Privatbiler kørte man derefter til flere af Omegnens Landsbykirkegaarde. Først besaa Starup Kirkegaard, hvis Velholdthed og meget smukke Buksbomhække vakte udtalt Beundring og fremkaldte megen Kompliment til Graver Knudsen. Fra Starup kørte man til det skønne Sverdrup, hvor Menighedsraadene fra Starup og Vonsbæk var mødt frem og i deres forskellige Baade færgedes man paa primitiv og gammeldags Vis over Fjorden til Vonsbæk. Paa en Tur gennem Bøgeskoven ved den nordre Side af Fjorden besaa man de pragtfulde Trækæmper: Fruebøgen, Odins Eg m. fl., hvorefter man samledes paa Vonsbæk Kirkegaard og til Orgelakkompagnement af Provst Petersen afsang man i Kirken „Dejlig er Jorden“. Derefter vandrede man gennem Præstegaardshaven med de store Taxtræer til Fjorden, hvor Tilbagefarten da fandt Sted. I Sverdrup Færgetro var derefter Haderslev Kommune Vært ved et overdaadigt dækket Kaffebord paa den skønne Plet med Udsigt over Fjorden, og her holdtes bl. a. Taler af Folketingsmand Kammersgaard, Sagfører Chr. Larsen, Pastor Smidt fra Øsby, Kirkegaardsgartner Blomberg, Pastor Møller, Vonsbæk, m. fl. Uden for Programmet startedes derefter Kortegen, hvori deltog 38 Personer, til Øsby Kirkegaard, og paa Tilbagevejen besaa først Haderslev Kirkegaard og derefter Gammel Haderslev Kirkegaard. Deltagerne beundrede særligt de velordnede nye Kvarterer paa Haderslev Kirkegaard, hvor Graver Madsen har indført ensartede Hækkeplantninger der er meget smukke, samt Mindesmærkerne fra Verdenskrigen paa Gammel Haderslev Kirkegaard. Ved dette Mindesmærke talte Forstander Jensen

Deltagere i Udflugten den 17. Juni færges fra Sverdrup til Vonsbæk.

og Stiftprovst *Hjortkær*. Den meget vellykkede Tur varede en Del længere end beregnet, og uden at faa Tid til at faa vaadt eller tørt, gik man til Generalforsamlingen Kl. 2.

Generalforsamlingen.

Efter at have budt Velkommen bebudede Folketingsmand *Kammersgaard*, at det var sidste Gang han fungerede som Formand, idet Pastor *Bartholdy Møller* i Henhold til Beslutning i Bestyrelsen derefter overtager dette Hverv. Sagfører *Chr. Larsen* valgtes til Dirigent, og *Kammersgaard* aflagde den foran gengivne Aarsberetning, ligesom *Kassereren*, Kirkegaardsgartner *Blomberg*, aflagde Regnskaberne. Begge Dele godkendtes eenstemmigt. Ligesa Redaktørens Beretning om Bladet. Driftsforslag og Budget vedtoges ligeledes i den forelagte Form. Til Medlemmer af Redaktionsudvalg og Udvalg for Skønssagen var der Genvalg, og den foreslaede Lovændring om Konsulentvirksomheden vedtoges med en enkelt Ændring, – den vil være trykt sammen med de nye Love. Ogsaa til Bestyrelsen foretoges Genvalg af de opstillede, mens Arkitekt *Bauditz* og Inspektør *Elers Nielsen* valgtes til Revisorer, og Havearkitekt *Birger Errboe* til Revisor-Suppleant. Efter nogen Diskussion om Aarhus, Maribo og Roskilde Stift som Stedet for næste Aars Generalforsamling, sejrede Roskilde med 11 St., paa Maribo faldt 2 St. Generalforsamlingen, der talte 25 Deltagere hævdedes Kl. 4,30.

Offentligt Møde.

Ved det offentlige Møde i Haderslev bød Formanden Velkommen, og Havearkitekt *Johannes Tholle* holdt et af 90 Lysbilleder ledsaget instruktivt Foredrag om Landsbykirkegaardens Regulering og Beplantning. Derefter holdt Arkitekt *G. Holme* Foredrag om Bygningsforandringer, Kapper, Lighuse, Hegn etc. paa Kirkegaardene. Begge Foredrag, der paahørtes af en interesseret Forsamling paa ca. 100 Deltagere, lønnedes med Bifald, og med en Salme sluttede Mødet.

FORENINGEN
FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Foreningens Love.

Saaledes vedtaget paa Generalforsamlingen i Haderslev den 17. Juni 1930.

Navn og Formaal.

§ 1.

Foreningens Navn er „Foreningen for Kirkegaardskultur“, og dens Formaal er gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede og Kirkegaardsbestyrelser at fremme Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold her i Landet, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer.

Virkemaade.

§ 2.

Foreningens Formaal søges bl. a. naet:

- a. Ved Udsendelse af et Tidsskrift og Udgivelse af Piecer eller andre Skrifter af formaalstjenlig Art (f. Eks. Kirkegaardsvedtægter, Protokoller etc.);
- b. ved Afholdelse af Foredrag;
- c. ved Konsulentvirksomhed for Kirkegaardsbestyrelser og andre Interesserede;
- d. ved overfor de respektive Myndigheder at virke for en forbedret og udvidet Lovgivning paa Kirkegaardsområdet.

Medlemmer; Kontingent.

§ 3.

Som Medlem kan optages saavel enkelte Personer som Menighedsraad, Kirkegaardsbestyrelser, Foreninger eller Institutioner.

Medlemmerne modtager (saalænge Oplag rækker) de udgivne Skrifter til nedsat Pris, ligesom de modtager et Eksemplar af Tidsskriftet for hver fulde 5 Kr., de aarlig betaler i Kontingent, for Udlændinge dog 6 Kr.

Indmeldelse og Udmeldelse modtages af Foreningens Sekretær.

Kontingentet, der opkræves i April, er for personlige Medlemmer (Afdeling C) 5 Kr. om Aaret, for Udlændinge dog 6 Kr. (Afdeling D), for Menighedsraad, Kirkegaardsbestyrelser etc. (Afdeling A.) 1 Kr. for hvert Medlem, den paagældende Bestyrelse bestaar af, dog mindst 7 Kr. Foreninger og Institutioner (Afdeling B) efter Aftale, dog mindst 10 Kr. Livsvarige personlige Medlemmer betaler 50 Kr. een Gang for alle ved Indtrædelsen og nyder samme Rettigheder som almindelige personlige Medlemmer; Kirkegaardsbestyrelser, Foreninger etc. kan ikke optages som livsvarige Medlemmer.

Udmeldelse sker skriftligt inden en 1. April. Regnskabsaaret er Finansaaret.

(Fortsættes i Nr. 6).

Postbudenes Behandling af V. K.

Da det undertiden sker, at et Postbud bøjer (eller knækker) vort Tidsskrift sammen, naar de lægger det i Postkassen, skal der herved gøres Læserne opmærksom paa, at dette er ganske forbudt, og at Bladet skal overleveres Modtagerne uden at være sammenlagt. Da et Eksemplar i København havde faaet en ualmindelig ondartet Behandling fra Postbudets Side, klagedes der til vor Forening; denne Klage videresendtes til „Foreningen af Ugeblade, Fagblade og Tidsskrifter“, af hvilken vort Blad er Medlem, og denne modtog da fra Avispostkontoret følgende Erklæring, som man beder Medlemmerne og Læserne gøre Bekendtskab med og benytte sig af, dersom Bladet skulde faa en ublid Behandling. Erklæringen lyder:

Avispostkontoret, ²¹²⁴¹

København V, den 26. Februar 1930.
Nr. 706.

Hr. Redaktør Hermann Jensen.

Under Henvisning til Deres ærede Skrivelse af 10. d. M. angaaende et til Stadsgartner V. Fabricius Hansen, Østerbrogade 36, bestemt Eksemplar af Tidsskriftet „Vore Kirkegaarde“, der er blevet udleveret til Adressaten i sammenlagt Stand med en meget skarp Fold, skal man i Henhold til det paagældende Udleveringspostkontors Erklæring tillade sig at meddele, at den stedfundne Makulering af Eksemplaret er paataalt overfor den paagældende Brevbærer, hvorhos Kontoret har taget Anledning til at indskærpe overfor de øvrige Brevbærere, at Tidsskrifter som det omhandlede ikke maa lægges ind i Brevbundterne, men skal medføres i Tasken, og at de, saafremt Forholdene nødvendiggør deres Aflevering ved Nedlægning i Brevkasse, maa anbringes i denne paa den mest skaansomme Maade.

Idet man beklager det forefaldne, der herefter formentlig ikke vil gentage sig, skal man tilføje, at man den 12. d. M. har afsendt et fejlfrit Eksemplar af Tidsskriftet til det paagældende Postkontor til videre Udlevering til Adressaten.

Schoug.

Landsforeningen Dansk Blomsterhandlerforening

afholder i Dagene 12.—21. September en stor Jubilæumsudstilling i Industriforeningens samtlige Sale.

Udstillingen vil omfatte Blomster og Binderikunst og bliver den største i sin Art i Danmark, idet den væsentlig vil vise Blomsternes Anvendelse ved enhver Lejlighed.

I Forbindelse med Udstillingen arrangeres en stor Blomstercorso gennem Kø-

benhavns Gader med Præmiering af de smukkeste Vogne, en Præmiering, der afgøres af Publikum gennem en organiseret Stemmeafgivning. En Blomstercorso i København har ikke fundet Sted siden 1904.

Udstillingskomiteens Formand er Blomsterhandler J. Ruders og Havearkitekt Birger Errboe er Udstillingens Hovedarrangør.

Fra danske Kirkegaarde.

- 15/5 (Middelf. Venstrebl.): Der er sket Hærværk paa Gravene paa Brendrup Kgd.
- 17/5 (Flensborg A.): Græsser der Køer paa Graasten Kgd.?
— (Vestkysten): Jernved Kgd. skal udvides.
- 18/5 (Natt.): Der skal bygges Krematorium i Sundby; Omkostningerne Kr. 130,000 med Gasfyringsovn fra Høganes.
— (Aalborg Stiftst.): Begravelserne bør standses paa Alemkirkegaardens ældre Del i Aalborg.
- 19/5 (Aalb. Amtst.): Borgmester Jørgensen har ladet udarbejde Forslag til et Krematorie ved Kapellet paa den gl. Kgd. i Aalborg. Projektet skyldes Arkitekt Svane.
- 20/5 (Fr.borg Amtstid.): Der skal anlægges Kgd. i Usserød.
— (Aalborg Amtstid.): Krematorie eller Kapel i Aalborg?
— (Kallb. Folkebl.): Viskinde Kgd. er bleven udvidet, og der holdes Licitation paa en Mur her omkring.
— (Heimdal): Agerskov Kgd. er bleven tilplantet.
— (Kolding Folkebl.): Licitation paa et Ligkapel til Starup: Murerarb. 4.187 Kr., Snedkerarb. 746, 736 eller 648 Kr.
— (Nordsj. Soc. Dem.): Blokaden paa Hillerød Kgd. fortsættes.
— (Fr.borg Amtst.): Forslag om Udv. af Lyng Kgd.
- 21/5 (Ribe Stiftst.): Toiletbodygn. paa Ribe Kgd. er færdig.
- 22/5 (Dannevirke): Paa Agerskov Kgd. er opstillet en Pumpe.
— (Bornholms Soc. Dem.): Der ventes paa en Erklæring i Kirkegaardssagen i Allinge.
- 23/5 (Kallborg Avis): Mhsr. i Aunsø har anlagt Sag imod en Statshusmand om Övertagelse af Jord til Udvidelse af Kgd.
- 25/5 (Fr.borg Amtst.): Vedtagelse af Anl. af en Annekskgd. i Lyng.
- 26/5 (Heimdal): Haderslev Vor Frue Sogn har købt 9 ha til Udvidelse af Kgd. til 3,500 Kr. pr. ha.

- 27/5 (Randers Amtst.): Redegørelse for Hovedtrækkene i den nye Kgds.ordn. i Randers:

Hovedprincippet

i den nye Ordning findes udtrykt i de to følgende Paragraffer i Vedtægten:

1. De ved Kirkegaardene ansatte Gravere er fastlønnede og maa ikke have nogen privat Indtægt uden Kirkegaardsbestyrelsens Tilladelse.
2. Kirkegaardene udfører selv alle Arbejder paa Kirkegaardene, saasom Gravkastning, Plantning, Vedligeholdelse af Gravsteder, Arrangement ved Begravelser o. l.

Kirkegaardenes Indtægter.

Kirkegaardene faar større Udgifter efter den nye Ordning. Hvorledes søges der nu at skaffe Kirkegården Erstatning herfor? Paa to Maader:

1. Prisen paa Jorden er blevet forhøjet, men vel at mærke kun naar det gælder Gravsteder med over to Pladser.
2. Ved Indførelse af en ny Afgift, der i Vedtægten er beskrevet saaledes:

For Tilladelse til at bringe Monumenter eller »døde« Hegn paa Gravsteder betales 10 pCt. af Monumentets eller Hegnets Købesum til Kirkegaardens Kasse.

Andre Købstæders Takster.

I Randers 0 og 10 Kr.

	1. Gravpl.	2. Gravpl.
Viborg	56—188	71—268
Aarhus	74—255	84—415
Odense	20—140	25—240
Aalborg	69—157	75—221
København	111—253	141—373

De varierende Priser skyldes de forskellige Jordklasser efter Beliggenheden, i Randers er der som bekendt kun en Klasse Jord.

- 27/5 (Vendsys. Tid.): Tyverier paa Taars Kgd.
- 28/5 (Nordsj. Venstrebl.): Indkørselen til Hillerød Kgd. skal forbedres.

- 30/5 (Svendborg Amts Tid.): Toget til Kri-
gergravene paa Svendborg Kgd. hav-
de samlet saa mange Mennesker som
nogensinde.
- 31/5 (Vestkysten): Gørding Kgd. er bleven
udvidet.
- (Skanderborg Amts A.): Adslev-Mje-
sing Kgd. skal udvides.
 - (Kolding Soc. Dem.): Skanderup Kgd.
skal beplantes.
 - (Middeff. Venstrebl.): Brenderup nye
Kgds. vedtaget er traadt i Kraft.
 - (Nordjyll. Soc. Dem.): Ligbrændings-
sagen. Samarbejde med Sygekasserne.
- 1/6 (Nordsj. Soc. Dem.): Arbejdsforholde-
ne paa Hillerød Kgd.
- 2/6 (Aalb. Stiftstid.): Er den nye Del af
Aalborg Kgd. uforsvarlig?
- (Vendsys. Tid.): Horne Kgds. for-
ening holder 25-Aars Jubilæum.
- 3/6 (Holstebro Dagbl.): Holstebro Kgd.
skal kortlægges.
- (Kallb. Folkebl.): Muren omkring Vi-
skinde Kgd. skal koste 975 Kr.
- 7/6 (Kallb. Folkebl.): Holmstrup Kgd.
trænger til Regulering.
- 10/6 (Østsj. Soc. Dem.): Kværkeby Kgd.
skal udvides ved Akademigartner
Lønnov. Omkostn. 8—10,000 Kr.
- (Bornh. Soc. Dem.): I Kirkegaardssa-
gen fra Allinge foreligger følgende
Afgørelse:

Kirkeministeriet.

København, d. 6. Juni 1930.

I Anledning af Skrivelse af 4. De-
cember f. A., hvori forskellige Beboere
i Allinge-Sandvig, der er Ejere af
Gravsteder paa Allinge Kirkegaard,
har fremsat Besværing i Anledning
af den paa Kirkegaarden foretagne
Regulering af Gravsteder, hvorved
Gravstedsretten i flere Tilfælde for-
menes at være krænkede, har Ministe-
riet brevvekslet med Stiftsøvrigheden
over Københavns Stift, fra hvil-
ken man den 1. April d. A. modtog
Sagen tilbage, bilagt med Erklærin-
ger fra Provstiudvalget for Born-
holms vestre Provsti og Allinge-Sand-
vig Menighedsraad.

Af de i Sagen tilvejebragte Oplys-
ninger fremgaar, at Provstiudvalget
den 16. Januar d. A. har holdt Møde
paa Allinge Kirkegaard i Anledning
af den nævnte Klage. Foruden Prov-
stiudvalget havde et Udvalg fra Me-
nighedsraadet samt nogle af Klager-
ne givet Møde.

For nedennævnte Gravsteders Ved-
kommende har Provstiudvalget be-
mærket følgende:

1. Nils Perssons Gravsted:
Da Klageren ikke er gaaet ind paa
Kirkegaardsudvalgets Forslag om i
Fællesskab at undersøge og konstatere
det nøjagtige Sted for den paa
Gravstedet nedgravede Kiste, fore-
slaar Provstiudvalget, at det af Me-
nighedsraadet tilsikres Nils Persson,

at hans Begravelse vil foregaa i det
erhvervede Gravsted umiddelbart ved
Siden af hans afdøde Hustru — altsaa
Nord for denne Grav, dog at Skellet
først flyttes mod Nord, om det til den
Tid skulde vise sig nødvendigt.

2. Chr. Holms Gravsted:

Der finder ingen Ændring Sted, før
Fredningstiden er udløbet.

3. Emil Holms Gravsted:

Sagen ordnes ved, at Emil Holm er-
hverver et nyt Gravsted til 10 Kr.,
hvad han formentlig ikke er uvillig
til.

4. Peter Larsens Gravsted:

Her var der flyttet en Hæk, uden
at der derved var sket nogen større
Skade. Dog burde Flytningen være
foretaget med Gravstedejerens Viden
og Vilje.

Af det i Sagen oplyste fremgaar
endvidere, at 6 af Klagerne ved en Er-
klæring af 20. December f. A. har ta-
get deres Klage tilbage.

Ved Sagens Tilbagesendelse har
Stiftsøvrigheden henstillet, at Sagen
ordnes i Overensstemmelse med Prov-
stiudvalgets Forslag, hvorhos Stifts-
øvrigheden har udtalt, at den i for-
nævnte Lovs Par. 19, Stk. 1 omtalte
Regulering af Gravsteder paa en
Kirkegaard altid bør ske efter forud-
gaaende Forhandling med Gravsted-
ejerne samt med et passende Varsel
til disse, samt at det maa paahvile
Kirken og ikke Gravstedejerne at af-
holde Udgiften ved saadan sømmelig
Istandsættelse af Gravstederne, som
den foretagne Regulering nødvendig-
gør.

I Anledning af den saaledes fore-
lagte Sag skal Ministeriet udtale, at
man kan tiltræde, at Sagen ordnes
som indstillet af Stiftsøvrigheden,
hvem man D. D. har tilskrevet i Over-
ensstemmelse hermed.

P. Dahl.

- 11/6 (Fr.havns Avis): Østre Kgd. i Fr.-
havn er under Anlæggelse. Kr. 10,000.
- (Vendsys. Tid.): Taars Kgd.s Udvi-
delse er omtrent færdig.
- 12/6 (Nordsj. Soc. Dem.): Vinderød Kgd.
skal indvies.
- 13/6 (Vestkysten): Der laanes 7,000 Kr. til
Udv. af Gørding Kgd.
- (Fr.borg Amts Avis): Graverforhol-
dene ved Asminderød Kgd.

Efter at der var blevet ansat en ny
Graver ved Asminderød Kirke, har
der hersket en Del Misforstaaelser
om, hvem der har Lov til at vedligeholde
Gravstederne paa Kirkegaar-
den. En af Forudsætningerne for den
ny Gravers Ansættelse var selvfølgelig
den, at der medfulgte Vedligehold-

delse af Gravsteder, saaledes som det altid har været Skik.

Kirkebestyrelsen har ment, at Forholdene ikke udviklede sig helt som Forudsætningen var efter Regulativet, hvorefter enhver Gravstedejer selvfølgelig selv har Ret til at vedligeholde sit Gravsted og til at lade en af sin Husstand gøre det, samt efter Henvendelse til Kirkebestyrelsen faa Tilladelse til at lade en anden besørge det.

Denne Bestemmelse har Gravstedejerne ikke alle overholdt, og Kirkebestyrelsen har derefter vedtaget, at den skal haandhæves, og at der skal ske Henvendelse til Bestyrelsen, hvis man ønsker en anden til at udføre sit Arbejde.

Det er ikke for at gaa imod beretigede Ønsker, at Bestyrelsen har taget Spørgsmaalet op, men for at Forudsætningen for den ny Gravers Modtagelse af Pladsen kan blive overholdt.

Ligeledes vil Vedligeholdelse af Gravsteder, hvis Betaling er sket ved Deponering af Sparekassebøger, gaa over til den ny Graver i alle de Tilfælde, hvor der kun staar anført, at det er Graveren, der skal have Betalingen, og ikke anført noget bestemt Navn.

- 14/6 (Bornh. Soc. Dem.): Blomstertyverier paa Rønne Kgd.
— (Skive Folkebl.): Skive vedtager at anlægge en ny Kgd. i Liselund efter Planer af Havearkitekt Chr. Nielsen, (Horsens), og til en Pris af Kr. 16,000.
- 17/6 (Bornh. Tid.): Kirkegaardssagen i Allinge. (Bornh. Soc. Dem.): Do.
- 17 og 18/6 (De forsk. sønderj. Blade): Omtale af F. f. Kgd.skulturs Møder i Haderslev.
- 19/6 (Bornh. Soc. Dem.): Ny Klage over Allinge Kgd.
— (Bornh. Tid.): Kirkegaardssagen i Allinge.
- 21/6 (Bornh. Soc. Dem.): Kirkegaardssagen i Allinge.
- 25/6 (Ærø Folkebl.): Kritik af Ærøskøbing Kgd.
— (Bornh. Soc. Dem.): Protest Nr. 3. (Kgd.ssagen i Allinge).
- 26/6 (Roskilde Tid.): Kirkegaarde i Roskilde (Domkirkegaarden).
— (Sydvestjyll.): Nyt Reglement for Esbjerg Kgd. træder i Kraft.
- 27/6 (Aalborg Amtst.): Forslag om at indrette Krematorium i Kapellet paa Aalborg Kgd.
- 28/6 (Roskilde Tid.): Kirkegaardene i Roskilde (St. Ibs).
— (Svendb. Avis): En fredfyldt Plef (Svendb. Kgd.).

30/6 (Ribe Stiftstid.):

Den nye Kirkegaard.

Et fælles Menighedsraads-møde.

I Fredags Eftermiddags afholdtes et fælles Menighedsraadmøde for Domsognet og dettes Landsogn samt Sct. Catharinæ Sogn.

Man besaa først den gamle Kirkegaard, og der var megen Tilfredshed med de nye Foranstaltninger, der var truffet.

Derefter tog man ud til den nye Kirkegaard paa Ladegaardsmark, hvor Anlæg, Plantning o. s. v. blev beset.

Sluttelig samledes man i Hotel Dagmars Sal til et Møde, hvor Formanden for Kirkegaardsudvalget, Kollektør Jacobsen bl. a. oplyste følgende angaaende det ny Kirkegaardsanlæg:

I 1924—25 var der til Kortlægning, Arbejde og Plantning udgivet 4,468 Kr. 68 Øre.

I 1925—26 er der til lignende Arbejder udgivet 2,137 Kr. 22 Øre, i 1926—27 hovedsagelig til Renholdelse og Redskaber samt lidt Efterplantning 927 Kr. 09 Øre, 1927—28 700 Kr. 98 Øre, 1928—29 til lignende Arbejder samt Anlæg af Hovedgange langs Læbælterne 1,534 Kr. 56 Øre.

Endelig er der 1929—30 til lignende Arbejder samt til Gravning til Hække og Plantning af disse medgaaet 2,130 Kr. 52 Øre.

Ialt er der saaledes udgivet 11,899 Kr. 05 Øre, i Gennemsnit pr. Aar 1,982 Kr. 51 Øre.

Det vedtoges at yde Graveren et ekstra Honorar paa 300 Kr. til at rense alle de forsømte og overgroede Gravsteder paa den gamle Kirkegaard, et Arbejde, der paabegyndes i Dag.

- 1/7 (Næstved Avis): Der stjæles fra Gravene paa Næstved Kgd.
— (Roskilde Tid.): Kirkegaardene i Roskilde (Vor Frue).
- 2/7 (Odder Dagbl.): Malling Kgd. skal udvides.
— (Roskilde Tid.): Kirkegaardene i Roskilde (Graabrødre).
- 5/7 (Loll. F. Soc. Dem.): Maribo Kgd. er kortlagt.
- 16/7 (Aalborg Amtstid.): Overfredningsnævnet omstødte Kendelsen i Krematoriesagen. Der er ikke mere noget i Vejen for, at Krematoriet bygges ved Skovbakken i Aalborg.
— (Herning Folkebl.): Regulering af Gravstederne paa Herning Kgd.
- 17/7 (Jydske Tid.): Tyverier paa Kipleve Kgd.
— (Roskilde Tid.): Kirkegaardene i Roskilde (Den nye).
- 18/7 (Sydvestjyll.): Jernved Kgds Udvidelse har kostet 3,400 Kr.

FORENINGEN
FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Foreningens Love.

(Fortsat).

Ledelse.

§ 4.

Foreningen ledes af en Bestyrelse paa mindst 9 Medlemmer med 2 Suppleanter. Den vælges paa den aarlige, ordinære Generalforsamling, idet 3 aarligt afgaar efter Tur. Dersom Bestyrelsen skønner, at det vil være formaalstjenligt, er den berettiget til at supplere sig, dog saaledes, at det samlede Antal ikke overstiger 15. De saaledes optagne Bestyrelsesmedlemmer afgaar ligesom de øvrige normalt efter Tur.

Bestyrelsen vælger af sin Midte Formand, Næstformand, Kasserer og Sekretær, hvilke sammen med Redaktøren danner Forretningsudvalget, og som saadan varetager de løbende Sager. Bestyrelsen fastsætter Instruks og derunder Honorarregler for, hvem den maatte vælge til Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden. Den holder Møde, naar Formanden skønner det fornødent, eller naar han opfordres dertil af mindst 4 Bestyrelsesmedlemmer, samt altid kort forinden og efter en Generalforsamling. Møderne indvarsles ordentligvis med mindst 5 Dages Varsel ved Brev med Dagsorden til hvert Medlem.

Bestyrelsessuppleanter indtræder i Bestyrelsen, naar et Medlem af denne udtræder af Foreningen eller faar varigt Forfald.

Forretningsudvalget sammenkaldes, naar det er nødvendigt, og modtager paa sine Møder Beretning fra Formand, Kasserer, Sekretær og Redaktør.

Formanden repræsenterer Foreningen indadtil og udadtil. Han foranlediger Indkaldelse til Møder og leder Møderne. Staar Stemmerne lige, er Formandens Stemme den afgørende.

Næstformanden indtræder i Tilfælde af Formandens Forfald i dennes Pligter og Rettigheder.

Kassereren bærer Ansvar for, at Pengemidlerne er tilstede; han anbringer kontante Midler i et sikkert Pengeinstitut, og han maa ikke ligge inde med mere end 200 Kr. ad Gangen.

Sekretæren modtager Indmeldelser og Udmeldelser samt besørger den daglige Korrespondance. Han indkalder til Møde efter Formandens Anvisning og refererer Møderne i Protokollen.

Kontrakter af økonomisk Betydning har kun Gyldighed ved samtidig Underskrift af Formand, Kasserer og Sekretær.

Revision.

§ 5.

Til at revidere Regnskabet vælger Generalforsamlingen for et Aar ad Gangen to Revisorer samt en Revisorsuppleant. Revisorerne er pligtige at revidere Regnskabet saavel talmæssigt som kritisk og kan om fornødent anmodes om ogsaa at revidere andet Foreningen vedrørende, f. Eks. Opgørelse over Foreningens Effekter.

Revisorerne modtager Regnskabet med Bilagene snarest muligt efter Finansaarets Udgang og kan forlange, at det skal være dem ihænde senest 10 Dage efter Aarets Udgang. Regnskab og Bilag maa være tilbageleveret Kassereren senest 20 Dage efter Regnskabsaarets Udgang og maa være paategnet af begge Revisorer med deres Bemærkninger.

Udvalg.

§ 6.

Bestyrelsen eller Generalforsamlingen kan nedsette Udvalg til Behandling af særlige Opgaver. Udvalgenes Indstillinger afgives direkte til Forretningsudvalget, som besørger det videre fornødne og eventuelt lader Indstillingerne forelægge Bestyrelse eller Generalforsamling.

Som permanente Udvalg fungerer Redaktionsudvalget, Udvalg for Konsulentvirksomhed og Udvalget for Skønssager.

Redaktionsudvalget bestaar af mindst 3 Medlemmer, der vælges paa den aarlige Generalforsamling, idet 1 aarligt afgaar efter Tur. Udvalget vælger selv sin Redaktør, der sammenkalder Udvalget, refererer Forhandlingerne, er ansvarlig overfor Presseloven og er født Medlem af Forretningsudvalget. Udvalget administrerer under Ansvar overfor Generalforsamlingen Bladets Forhold indenfor de Rammer, som Budgettet og Vedtægterne for Bladet har fastsat. Det holder Møde, naar det skønnes fornødent, og da sædvanligvis i Tilslutning til et Bestyrelses- eller Forretningsudvalgsmøde.

Udvalget for Skønssager bestaar af 4 Medlemmer, hvoraf 1 skal være Kirkegaardsleder, 1 Havearkitekt, 1 Billedhugger og 1 Bygningsarkitekt. Det vælges af den aarlige ordinære Generalforsamling, idet aarligt 1 afgaar efter Tur. Dets Opgave er at udtale sig om Spørgsmaal, som gennem Foreningen forelægges det fra Kirkegaardsbestyrelser, Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden, Privatpersoner eller af Foreningens Styrelse (f. Eks. Kirkegaardsplaner, Mausoleer, Monumenter, Honorarberegninger etc.). Det sammenkaldes af Foreningens Formand, og dets Møder refereres af Foreningens Sekretær. Forretningsudvalget kan i Samraad med Udvalget fastsætte Regler for Honorering af Udvalgets Arbejde i de enkelte Tilfælde. For i givet Tilfælde at faa Udvalget fuldtaligt, kan Bestyrelsen midlertidigt vælge Stedfortrædere, hvis Overgang til permanent Medlemsskab skal bekræftes af en Generalforsamling. Ved Sager af principiel Betydning eller af økonomisk Omfang af over 1000 Kr. kan Udvalget tiltrædes af 3 Medlemmer, der er valgt af den faglige Organisation, som har Indsigt i Sagen.

Udvalget for Konsulentvirksomhed bestaar af 4 Medlemmer, der har faglig Indsigt i Kirkegaardsspørgsmaal, og som vælges med et Medlem af hver af følgende Foreninger: 1) Akademisk Arkitektforening, 2) Dansk Anlægsgartner- og Havearkitektforening, 3) Foreningen for Kirkegaardskultur og 4) Foreningen af Gravere og Kirkegaardsinspektører. Dets Opgave er at autorisere saadanne Medlemmer af Foreningen for Kirkegaardskultur, som ønsker sig optaget paa denne Forenings Fortegnelse over Medarbejdere ved Konsulentvirk-

(Fortsættes).

Ny Litteratur om Kirkegaardsforhold.

P. Severinsen: *Bidrag til kristelig Jordefærds Historie*. 8°, 53 S. I Særtryk har Pastor Severinsen udsendt sin Studie over kristelig Jordefærds Historie, der bl. a. særligt beskæftiger sig med Ritualerne, og som for den, der vil lære Forudsætningerne for disse at kende og interesserer sig for deres Historie, giver et meget betydeligt Bidrag.

Harald Wadsjö: *Gravkonst*. Udgivet af Samfundet för hembygsvård, 1930. 4°, 130 S. Med dette Værk har den i Kirkegaardsforhold saa stærkt interesserede svenske Arkitekt Wadsjö bragt et værdifuldt Hjælpemiddel til Oplysning om de gode Mindesmærkers Betydning for Kirkegaardene, ikke blot i Sverige, men ogsaa hos os, i Danmark. Arbejdet med dette Værk er paabegyndt allerede i 1926, da Samfundet for hembygdsvård nedsatte en Komité, og denne lod en Række Arkitekter udarbejde Tegninger til Gravminder, der suppleredes med nogle tilsvarende fra Stockholms kyrkogårdsnämnds Samlinger. Af disse udførtes 50 i Materialer og udstilledes i 1928 paa „Skansen“ i Stockholm. Samtlige tegnede Mindesmærker findes i det udsendte Værk tilligemed en Række Billeder af ældre Mindesmærker, saaledes at der ialt er 91 Afbildninger. Bogen er trykt paa svært krideret Papir, der gør en fortrinlig Gengivelse mulig, og den ledsagende Tekst giver alle ønskelige Oplysninger. De udfærdigede Tegninger saavel som Alfabeter m. m. kan købes særskilt og i naturlig Størrelse. Bogen er et fortrinligt Arbejde, der fortjener den største Udbredelse.

Thorv. Westergaard: *En lille Bog om folkelige Gravminder*. 8°, 24 S. I dette lille Hefte af Sten- og Billedhugger Westergaard i Lemvig er publiceret rundt regnet en Snes af de Arbejder, han har præsteret, og som findes paa Vestjyllands Kirkegaarde.

G. Kihnell & G. Lindgren: *Anvisningar för uppgörande av förslag till Krematorieanläggningar*, Stockholm 1930. 4°, 104 S. Dette Skrift er udgivet af Svensk Ligbrændingsforening og indeholder bl. a. Tegninger og Fotografier fra en Række udførte Krematorier i Ind- og Udland. Pris Kr. 10,00.

Tidsskrifter.

Menighedsraadenes Blad, Nr. 5: Begravelsesritualer. Nr. 6: Do. fortsat.

Præsteforeningens Blad, Nr. 33: Begravelsesritualer, af Benj. Balslev.

Allmän svensk trädgårdstidning, Nr. 12: Våra kyrkogårdar, af Enok Nilsson, med Billeder bl. a. fra Vestre Kirkegaard, København.

Ignis, Nr. 2: Bl. a. Kremationssagens Utvikling i Norge; Norrlands första Krematorium; Elektriska kremationsugnar.

Gartenkunst, Hefte 7: Das Problem des Friedhofes, af G. Schwemmer, med Ill.

Park and Cemetery, Maj: Evergreens in the Cemetery; Value of birds in the Cemetery. Juni: Evergreens in the Cemetery; The pruning of trees and shrubs. Juli: Evergreens in the Cemetery; The Cemeteries of Toronto.

Dansk Ligbrændingsforening, Aarsberetning 1929: Foreningen har haft en Tilvækst paa ca. 10,000 Medlemmer; der er Overvejelser i Gang for at faa en ny Ligbrændingslov og et Regulativ for Urnebegravelser.

Gravstedsanlæg.

Udført af Gartner C. Preisler, København, til Gartnernes Foraarsudstilling i Forum, April-Maj 1930.

Fra danske Kirkegaarde.

18/7 (Ekstrabl.): Hellerup Kgd. undermineres af Rotter.	— (Morsø Folkebl.): Nykøbing M. Kgd. drænes af Cementstøber Jensen.
19/7 (Østsjæll. Avis): Fund af en Barnegrav fra det 12. Aarh. paa Holtug Kgd.	1/8 (Randers Amts A.): Hærværk paa Assentoft Kgd.
21/7 (Hjørring Amtst.): Der foretages ikke yderligere i Sagen om Kgd.s-Møddingen i Hjørring.	— do. Et nyt Indlæg i den gamle Debat om Kgd.sordningen i Randers.
23/7 (Helsingør Avis): Blomstertyverier paa Hillerød Kgd.	2/8 (Jyllandsp.): Forsvundne Krigergrave. Alene paa Sønderborg Kgd. er over 400 Grave fra de slesvigske Krige blevet jævnet.
24/7 (Nakskov Tid.): Blomstertyverier paa Nakskov Kgd.	5/8 (Djursl. Venstrebl.): Durup Kgd. er bleven indviet. Udvidelsen andrager 7000 Kv.-al. og er indhegnet med en Mur af hugne Kampesten.
27/7 (Nordsj. Venstrebl.): Ølstykke og Snostrup Kgd. kortlægges af Kirkegaardsgartner Blomberg.	9/8 (Loll. Falsters Tid.): Forslag om nye Bænke paa Maribo Kgd.
28/7 (Randers Amts A.): Blomstertyverier paa Ørum Kgd.	15/8 (Faaborg Folketid.): Murermester H. Jeppe skal bygge Ligkapel paa Søby Kgd., Ærø.
29/7 (Randers Dagbl.): Legatgravene paa Randers Kgd. istandsættes og fremtidigt skal alle Rentebeløbene bruges til Vedligeholdelse af disse.	16/8 (Aalborg Stiftst.): Der maa sættes en Grænse for Fornyelse af Gravene paa Almenkgd. i Aalborg.
31/7 (Nordsj. Soc. Dem.): Arbejdsforholdene paa Hillerød Kgd.	

Ny Foreningen for Kirkegaardskultur, old

hvis Formand er Pastor *A. J. Bartholdy Møller*, har til Formaal at „fremme Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Foreningen søger dette Formaal gennemført ved at udsende sit Tidsskrift, der redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle*, og som udkommer med 9 smukt illustrerede Hefter om Aaret. Foreningen virker desuden ved Afholdelse af Foredrag og Møder for Menighedsraads kredse, til hvilket Formaal der haves en stor Lysbilledsamling til Disposition; ved Opretholdelse af en Konsulentvirksomhed, hvor Kirkegaardsbestyrelser kan faa fornøden Assistance med Regulering, Udvidelse eller Anlæggelse af Kirkegaarde o. s. v. Foreningen har i Regelen et Beløb paa nogle Hundrede Kroner til Disposition for Kirkegaardsbestyrelser, som ønsker at forskønne deres Kirkegaard ved hensigtsmæssig Plantning; den ejer en betydelig Bogsamling om Kirkegaardsforhold, hvorfra Litteratur kan udlaanes til Medlemmerne, og den har udgivet følgende:

- Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning om Kirkegaarde, 35 Øre pr. Stk.
- - 2: Ligbrændingens Lovregler, 25 Øre.
- - 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, 25 Øre.
- - 4: Vejledning til Kortlægning og Protokollering, 25 Øre.
- - 5: Begravelsesritual, 25 Øre.

Fr. Hansen: Kirkegaardsprotokol; anbefalet af Kirkeministeriet, pr. Stk. 30,00, pr. Par 55,00 Kr. Medlemmerne har Kr. 5,00 Rabat pr. Protokol.

Johannes Tholle: „Vore Kirkegaarde“, Aargang 19^{28/29} og 19^{29/30} komplet à 6,00 Kr.; af Indholdet fremhæves:

19^{28/29}:

*Begravelse - Ligbrænding, af *A. Berg*. *Kirkegaardskultur, af *A. Berg*. Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene, af *A. Fibiger*. *Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia, af *C. V. Hansen*. *Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid, af *Hans Kjær*. *De gamle Kirkegaardsdiger, af *Søren Knudsen*. *Gravminder af Træ, af *Søren Knudsen*. Gravstedsanlæg, af *J. P. Andersen*. *Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Poul Nedergaard*. Katakomberne i Paris og i Rom, af *Axel Berthelsen*. *Ligbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Ligbrændingens hygiejniske Betydning, af *Knud Secher*. Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Chr. Bech Skrydstrup*. *Krematorier i Danmark, af *C. Svane*. *Harboøre Kirkegaard, af *Johannes Tholle*. Om Kirkegaardenes Ret til at frede Træer paa Gravstederne, af *Johannes Tholle*. Opvarmning af Kapeller, af *K. H. Karst*. Den kongelige Anordning, af *Johannes Tholle*. *Kirkegården i Svendborg, af *Johannes Olsen*. *Taksen, *Taxus baccata*, af *Johannes Tholle*. *Urnehaver, af *Johannes Tholle*. *Roskilde Kirkegaard, af *Johannes Tholle*. *Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme, af *Johannes Tholle*. *Regulering af Landsbykirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

19^{29/30}:

Om Dræning af Kirkegaarde, af *O. D. Andreasen*. *Hillerød Kirkegaard 1830-1930, af *I. Blomberg og A. Boisen*. *Regulering af Beplantning og Monumenter ved Servituter, med Bem. af Red., af *Erstad-Jørgensen*. *Planer til nye danske Provinskirkegaarde. I. Fredericia, af *E. Erstad-Jørgensen*. *Den gamle jødiske Kirkegaard i Møllegade, København, af *Josef Fischer*. *En Slægts Gravminder gennem fire Generationer, af *Gunnar Hammerich*. *Nogle Gravminder fra Lollands og Falsters Kirkegaarde, *Frands Hansen*. *Om Rosen som Dødens og Gravens Blomst, af *Poul Herring*. *Søndermark Kirkegaard, af *A. Hilsøe*. *Kapellet paa Holbæk Assistens-Kirkegaard, af *Marius Pedersen*. *Udsmykning af Portalen ved Vestre Kirkegaard, København, af *Svend Rathsack*. Private Begravelsespladser, af *P. Severinsen*. *Sprængning ved Aerolit, af *Chr. Bech Skrydstrup*. *Kirkegaardene i Holbæk, af *Albert Thomsen*. *Kirkegaardens Træer. I. Pyramidepoplen, af *Johannes Tholle*. Landsbykirkegaardens Beplantning, af *Johannes Tholle*. Danske Kirkegaarde i 1929, Red. *Gravstedsanlæg Nr. 1, Red. *Gravstedsanlæg Nr. 2, Red. Kirkegaardslederens Uddannelse og Kvalifikationer, Red. Privat kontra offentlig Begravelsesplads, Red. *Søndermark Kapel og Krematorium.

Kontingent for Menighedsraad mindst 7 Kr., for Selskaber og Institutioner efter Aftale, for Personer i Danmark 5 Kr. og i Udlandet 6 Kr.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: *Malthe Bruuns Vej 3, København F.*, hvorfra ogsaa Foreningens Skrifter forhandles. Medlemmerne opnaar 10 pCt. Rabat ved Køb af disse.

FORENINGEN
FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Foreningens Love.

(Fortsat).

somheden (jfr. § 7). De vælges for 4 Aar ad Gangen, og et Medlem afgaar aarligt efter Tur. Skulde en eller flere af de nævnte Foreninger ikke ville eller kunne vælge saadanne Medlemmer, er Bestyrelsen berettiget til at foretage det fornødne, saaledes at Udvalget kommer til at repræsentere de fire forskellige Interesser.

Konsulentvirksomhed.

§ 7.

Alle kirkegaardskyndige Medlemmer af Foreningen kan ansøge om Optagelse som *Medarbejdere* ved Konsulentvirksomheden. *Optagelsen*, der foregaar hvert Aar i Juni Maaned, sker af Udvalg for Konsulentvirksomheden.

Ansøgninger om Optagelse maa indsendes til Bestyrelsen inden 1. April. En Liste over de optagne offentliggøres aarligt i „Vore Kirkegaarde“. Hvis et Medlem ved længere Bortrejse eller paa anden Maade faar varigt Forfald eller sidder en Kendelse overhørig, slettes han af Listen.

Klienterne kan selv vælge, hvem de ønsker til at udføre Arbejdet.

De nærmere *Regler* for denne Del af Konsulentvirksomheden fastsættes i Instruksen for samme.

Alle Konsultationer angaaende Kirkegaardsvedtægter, Graverinstrukser, Assistance ved Embedsbesættelser etc., som ordentligvis kan besvares fra Kontoret, ydes Medlemmerne gratis ved Henvendelse til Sekretæren. Eventuelle direkte Udlæg i saa Henseende (f. Eks. ved Repræsentation) kan i givet Tilfælde refunderes af Foreningens Kasse efter Regning.

Generalforsamlinger.

§ 8.

Generalforsamlingen, der afholdes skiftevis i Landets forskellige Stifter i Juni Maaned, er Foreningens højeste Myndighed. Den indvarsles med mindst 14 Dages Varsel gennem Foreningens Tidsskrift eller ad anden Vej direkte til hvert Medlem, dog saaledes, at Kirkegaardsbestyrelser, Foreninger etc. kun har Krav paa een Tilsigelse. *Indkaldelsen* skal indeholde Dagsorden og Regnskab. *Stemme* paa Generalforsamlingen har alle personlige Medlemmer, mens ikke-personlige Medlemmer kun raaer over 1 Stemme for hver Kirkegaardsbestyrelse, Institution etc. Ethvert Medlem, personligt eller upersonligt, kan afgive Fuldmagt til et personligt Medlem, dog kan ingen Medlemmer stemme med mere end to Stemmer. Alle almindelige Punkter paa Dagsordenen afgøres ved simpel Stemmefflerhed, medens Lovændringer eller Beslutninger om Foreningens Ophævelse kræver $\frac{2}{3}$ af de afgivne Stemmer for at have Gyldighed. Dirigenten afgør *Afstemningsmaaden*.

Eventuelle Forslag fra Medlemmerne skal være indgivet til Bestyrelsen inden 1. Maj, og kun de

Punkter, der er opført paa Dagsordenen, kan sættes under Afstemning.

Generalforsamlingens *Dagsorden* skal indeholde mindst følgende Punkter:

1. Valg af Dirigent.
2. Aflæggelse af Beretning for det forløbne Aar.
3. Fremlæggelse af det reviderede Regnskab.
4. Fremlæggelse af Virksomhedsplan for det kommende Aar.
5. Fremsættelse af Budget.
6. Beretning fra Redaktøren.
7. Valg af 1 Medlem til Redaktionsudvalget.
8. Valg af 1 Medlem til Udvalget for Skønssager.
9. Eventuelle Forslag fra Medlemmerne.
10. Valg af 3 Bestyrelsesmedlemmer og 1 Suppleant.
11. Valg af 2 Revisorer og 1 Revisorsuppleant.
12. Fastsættelse af Stedet for næste Aars Generalforsamling.
13. Eventuelt.

Ekstraordinær Generalforsamling.

§ 9.

Ekstraordinær Generalforsamling kan afholdes, naar Bestyrelsen finder det nødvendigt, eller naar mindst 25 stemmeberettigede ved personlig Underskrift forlanger det gennem Brev til Formanden med en Motivering af Ønsket. I sidstnævnte Tilfælde skal Generalforsamlingen indkaldes til Møde senest en Maaned efter Brevets Modtagelse.

Ekstraordinære Generalforsamlinger afholdes altid i København.

Ophævelse.

§ 10.

Ophæves Foreningen, skal dens Midler tilfalde lignende Formaal efter Bestyrelsens Skøn, dog maa dens Midler ikke overlades nogen Privatperson. Dens Bogsamling overdrages til „Alm. dansk Gartnerforening“.

(Fortsættes).

Fra Forretningsverdenen.

Man bør lægge Mærke til en ny Annoncør: „Samson“, Kunst- og Kleinsmedie i Valby. — Vi beder Indehaveren, Hr. Poul J. Hansen, fortælle lidt om Værkstedet og sig selv:

„Jeg har arbejdet ved mange af de store udenlandske Firmaer: Edgar Brandt, Paris; Den ukendte Soldats Grav; Chancy Brothers, New York; E. F. Callwell, New York“.

Vi bemærker os ved vort Besøg i Værkstedet flere smukke Lysekroner, Lampetter, Konsolborde, Spejle, Lygter, Gelændere samt moderne Udstillingsmøbler til Butiksojemed. Vi giver ham vor Anbefaling.

Grangrønt

til Udsmykning af Kirkegaarde leveres af „Det danske Hedeselskab“ ved Henvendelse til Skovrider Holt, Grindsted.

H A V E K U N S T

det bedste og smukkeste Haveblad

har en Del gamle Aargange og løse Hefter, som er til Salg, og som indeholder adskilligt af Interesse. Til Orientering for hvem, der maatte ønske at reflektere paa disse, skal nedenfor nævnes noget af deres Indhold:

Aargang 1921.

Redaktion: I. P. Andersen.

- I. P. Andersen: Bispebjerg Hospital.
B. Errboe: Beplantede Stenmure, Skolehaven.
E. Erstad-Jørgensen: Næsbyholm Have og en Have i Rungsted (Gammeltoft-Skovgaard).
Georg Georgsen: Ny-Barokken i Kolonihaveparken.
V. Fabricius-Hansen: Glyptotekhaven, Haven ved Hirschsprungs Samling, og Koloni- og Skolehaver.
V. Hansen: Vedbend.
Lindholm: Skolehaven.
Aksel Olsen: Nøjsomme Stauder, og lidt om Naaetræer.
G. Reutersvård: Hampton Court.
Konkurrencen om Sortebrødreanlægget i Næstved.
Johannes Tholle: En Middelstandshave (Tømrermester Olsen, Bispebjerg) og nyere svenske Begravelsespladser.
A. Ullerichs: Sump- og Vandplanter.
P. Wad: Hannerupgaard, og Bondehaven (en orienterende Artikel).
Aargangen koster 25,00, enkelte Hefter 2,50.

Aargang 1922.

Redaktion: E. Erstad-Jørgensen.

- H. Ahlberg: Arkitekturminnesforeningens oppmålinger av äldre svenska trädgårdar.
G. N. Brandt: Haveservitutter.
Emil Böttiger: Direktør N. A. Petersens og Gross. J. A. Christensens Haver i Aarhus.
B. Errboe: En Have i Ryvangen (Direktør Kinck).
Erstad-Jørgensen: Vintergrønne Træer i København. Birkeborg i Skodsborg. Bakkehus Have i Vedbæk. Busketter. Vandtætte Plantebeholdere. Gamle svenske Haver. Vore Kirkegaardem. m.
Georg Georgsen: Den moderne Have som Typehave.
Landkilde: Fra Aaholm Slotshave.
Aksel Olsen: Længeblomstrende Stauder. Stauder i Parken.
Olle Piehl: En Trädgårdsanläggning i Stockholms Saltsjö Skärgård.

- C. Th. Sørensen: Bondehaven. Landbohaver.
P. Wad: Døcherslunds Park. Den danske Bondehave.
Konkurrencen i Næstved.

Aargangen koster 4,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1923.

Redaktion: E. Erstad-Jørgensen.

- Emil Böttiger: En Villahave i Aarhus (Direktør Lausen).
Erstad-Jørgensen: Kirkegaardssagen. Bibliotekshaven i København. To Parkanlæg i Randers. En Have paa Fuglebakken (Heilmann). Birk. En Villahave i Snoghøj (Direktør A. C. Hansen), Vindekæppehegn. Tennisbaneindhegninger. Stammehække.
C. M. Møller: Tilvækstboret.
Aksel Olsen: Sten og deres Brug i Haven.
Dines Paulsen: Kirsebær.
Niels Sonnesson: Hus, Trädgård og Terräng.

C. Th. Sørensen: Bondehaven. Haveboliger. Løvgange. Ældre Kirkegaard ved London. Rosa alba plena. Lilium candidum.

- Johannes Tholle: En Kridtstensmur.
P. Wad: Bondehaven.
Udstillingen af Gravmæler; Anlægsgartnereskolen.

Aargangen koster 5,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1924.

Redaktion: Erstad-Jørgensen og Georg Georgsen.

- I. P. Andersen: Haveanlæg ved Røjle.
G. N. Brandt: Dyrehavens Deling.
B. Errboe: En Villahave (Valby).
Ester Claesson: En Villaträdgård (Lidingö).
Erstad-Jørgensen: Haven ved Amalienborg (historisk Oversigt). Norrvikens trädgårdar. Forstbotanisk Have. Simrishamn nye Begravelsesplads.
Georg Georgsen: Æbleblomster. En primitiv Villahave (Gentofte). Universitetets botaniske Have København.

Evald Jensen: Landbohøjskolens nye Haveanlæg.

- C. V. Lange: Frilands Chrysanthemum, Tritoma, Crambe cordifol., Galega.
Albert Naur: Kaj Nielsen.
Aksel Olsen: Trædeplanter.
L. Sandberg: Vestre Kirkegaard, Aarhus.
Chr. B. Skrydstrup: En Hækkeklippe-maskine.

E. Struckmann: Er den æstetiske Uddannelse af de unge Have- og Skovbrugsstuderende i betryggende Orden?
Syrach Larsen: Forsthaven i Charlottenlund.

C. Th. Sørensen: Frederiksberg Have (historisk Redegørelse).

- Johannes Tholle: Emdrupborg (et Projekt).
A. Ullerichs: Planteballier.
Endvidere Bidrag til Enqueteen om Statshavernes Administration.

Aargangen koster 6,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1925.

Redaktion: Georg Georgsen.

- E. Kjær: Dronning Elisabeths Havestil i den moderne engelske Have.
H. A. Paludan: Om Blomsterne hos Shakespeare. Om Gaard og Have i de nordiske Sprog.
Aksel Olsen: Liljer.

C. Th. Sørensen: Parcelhavens Forenkling.

Johannes Tholle: Historisk-botaniske Haver i Danmark. Klosterhaverne i Odense. Den danske Landsby, I. Landsbybilledet, II. Bondehaven. Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling.

- B. Errboe: Phlox decc.
G. N. Brandt: Gartenkunst.
P. Wad: En Højskolehave. Fabrikant Thriges Have i Odense.
Georgsen: Haveinteresse og Haveforstaaelse. Danske Haver 1915—25. Phlox. Vendepladser.
Bibliografier.
Boganmeldelser.

Pr. Aargang Kr. 15,00, enkelte Hefter 1,50.

Særnumre af Havekunst:

Dansk Havekunst gennem 25 Aar (1902—27, 52 Sider); Kr. 4,00.

Det ggl. danske Haveselskabs Have, Kr. 1,00.

Angaaende Bestilling af gamle Aargange og Hefter henvender man sig til Ekspeditionen:

Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Aargangene forsendes pr. Efterkrav med paaløbende Porto.

Abonnement tegnes paa Postkontoret.

Fra danske Kirkegaarde.

- 19/8 (Roskilde A.): Havearkitekterne Böttiger og Tholle samt Inspektør Elers-Nielsen og Landinspektør Thorsen skal konkurrere om en ny Kirkegaardsplan til Roskilde Domsogn.
- 20/8 (Ærø Folkebl.): Søby Kgd. bør udvides.
- 24/8 (Nordsj. Soc.-Dem.): Toiletforholdene paa Hørsholm Kgd. er utilfredsstillende.
- 27/8 (Faaborg A.): Der stjæles paa alle Kgd.
- 28/8 (Viborg Amts Soc.-Dem.): Utilfredshed med Priserne m. m. paa den nye Kgd. i Viborg.
- 29/8 (Venstres Folkebl.): Der ansættes en ny Opsynsmand og en Gravstedsgartner ved Sorø ny Kgd.
- 1/9 (Fredericia A.): Grundstensnedlæggelse til Kapellet paa Fredericia nye Kgd.
- 2/9 (Herning Folkebl.): Stendigerne om Herning Kgd. istandsættes.
- 6/9 (Kallbg. Dagbl.): Kyholm Kgd. søges fredet.
- 8/9 (Kallbg. Dagbl.): Man staar overfor en betydelig Udvidelse af Kallbg. Kgd.
- 9/9 (Dannevirke): Kirkeministeriet har godkendt Haderslevs Køb af Jord til Kgd.-Udvidelse.
- (Aarhus Stiftst.): Der skal tages et nyt Afsnit i Brug paa Aarhus Vestre Kgd.
- 11/9 (Møens Folkebl.): Borre Kgd. bliver nu drænet.
- 13/9 (Jydske Tid.): Graasten skal have ny Kgd.
- (Vendsys. Tid.): Hørmested Kgd. er nu blevet reguleret.
- 14/9 (Aalborg Amtst.): Der vil nu blive indrettet Krematorium i det gl. Kapel paa Aalborg Kgd.
- 15/9 (Nakskov Tid.): Planerne til et Krematorium i Nakskov er færdige.
- 16/9 (Holstebro Dagbl.): Hærværk paa Struer Kgd.
- 17/9 (Rosk. Dagbl. og Rosk. Tid.): Menighedsraadet vedtager at anvende det af Havearkitekt Böttiger udarbejdede Forslag til en ny Kgd. i Roskilde. Forslaget giver en »parklignende« Kgd. med Plads til 5-6000 Grave og efter et Overslag paa 35,000 Kr. til Anlæg og 15,000 til Dræning.
- 19/9 (Sorø Amtst.): Medhjælper Chr. Rasmussen er antaget som Gravstedsgartner ved Sorø ny Kgd.

Natt. 29/9. Kirkegaards-Kultur.

Af Thorkild Gravlund.

En Ven skriver til mig:

»Her i Asnæs (Odsherred) har Præsten og Menighedsraadet ladet udarbejde Planer for i Fremtiden at faa lemlæstet hele vor gamle Kirkegaard. Mange af Gravstederne forsvinder helt eller delvis, og Hækkene om dem borttages. Men der vil sikkert baade her og andetsteds blive ført en haard Kamp for at faa bevaret den gamle Odelsret, som vi har til vore Slægtsgravsteder. Paa den gamle Kirkegaard har jeg mit Slægtsgravsted. Det har hørt til min Fødegaard og Slægt temmelig sikker fra i det mindste siden 1646. Den lille Plet Jord er for mig noget af det bedste, jeg har. Sidste Aar vilde jeg saa købe min Moders Grav for 100 Aar. Men det kunde ikke ske, den kunde ikke engang fornyes for de 30 Aar.

.... Paa Kortet ser man, at der i Fremtiden tænkes paa at fratage det halve af Gravstedet for at lægge en Gang der. Saadan mener (man) at kunne nedtrampe min Fødegaards og Slægts Historiebog. Saadan gaas der frem over hele den gamle Kirkegaard«.

— Her er Tale om en Landsbykirkegaard, som vel maatte kunne udvides.

Brevskriveren har i mange Aar lagt et enestaaende trofast Arbejde ind paa sin Egn's Historie og Folkeminder. Lars Andersens Samlinger fra Nordvestsjælland er kendte og højt værdsatte af alle sagkyndige.

Skal han takkes for sit Arbejde ved, at Menighedsraadet bryder hans Slægtsgrav ned? Hvem vilde dette kunne gavne?

Det skulde synes, at selvom Loven maa blive ved Magt nogle Aar endnu, inden den faar en ny Omgang i Lovhøsten, saa maatte der kunne gives Dispensation — det hører jo ogsaa med — saaledes at de ældste Slægtsgrave kunne skaanes.

Ellers bliver der kun den Udvej, som andre Bondeslægter i Nordvestsjælland har taget, da de flyttede Gravene fra Kirkegaarden og op paa deres egen Jord.

Saaledes har den Olsen'ske Slægt paa Torpelund, kendt fra sin Musikkultur og sine mægtige Samlinger af »Folkedanse fra Nordvestsjælland«, bygget sin egen Gravhøj paa Gaardens Jord med Udsyn over det vide Land.

Bliver der ikke mere Fred paa Kirkegaarden, maa det blive almindeligt, at Folk flytter deres Gravsteder ud — og kan der ikke gives Dispensation paa anden Maade, maa hvertfald dette gøres lovligt for enhver.

Men Lars Andersens Slægtsgrav fra 1646 kan jo ikke flyttes. Men hvilket Menneske vil have Glæde eller Gavn af at lægge det under Fødder paa en Gangsti? Man skulde hvertfald ikke tro, at Præst og Menighedsraad vilde gøre det.

Knudstrup-Andresen, Portrætfotografer.

St. Kongensgade 21 - Telefon Palæ 1907.

Vor tekniske Afdeling udfører Fotografering af Haver og Blomster.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Pastor *A. J. Bartholdy Møller*, har til Formaal at „fremme Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Foreningen søger dette Formaal gennemført ved at udsende sit Tidsskrift, der redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle*, og som udkommer med 9 smukt illustrerede Hefter om Aaret. Foreningen virker desuden ved Afholdelse af Foredrag og Møder for Menighedsraadskredse, til hvilket Formaal der haves en stor Lysbilledsamling til Disposition; ved Opretholdelse af en Konsulentvirksomhed, hvor Kirkegaardsbestyrelser kan faa fornøden Assistance med Regulering, Udvidelse eller Anlæggelse af Kirkegaarde o. s. v. Foreningen har i Regelen et Beløb paa nogle Hundrede Kroner til Disposition for Kirkegaardsbestyrelser, som ønsker at forskønne deres Kirkegaard ved hensigtsmæssig Plantning; den ejer en betydelig Bogsamling om Kirkegaardsforhold, hvorfra Litteratur kan udlaanes til Medlemmerne, og den har udgivet følgende:

- Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning om Kirkegaarde, 35 Øre pr. Stk.
- - 2: Ligbrændingens Lovregler, 25 Øre.
- - 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, 25 Øre.
- - 4: Vejledning til Kortlægning og Protokollering, 25 Øre.
- - 5: Begravelsesritual, 25 Øre.

Fr. Hansen: Kirkegaardsprotokol; anbefalet af Kirkeministeriet, pr. Stk. 30,00, pr. Par 55,00 Kr. Medlemmerne har Kr. 5,00 Rabat pr. Protokol.

Johannes Tholle: „Vore Kirkegaarde“, Aargang 19^{28/29} og 19^{29/30} komplet à 6,00 Kr.; af Indholdet fremhæves:

19^{28/29}:

*Begravelse - Ligbrænding, af *A. Berg*. *Kirkegaardskultur, af *A. Berg*. Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene, af *A. Fibiger*. *Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia, af *C. V. Hansen*. *Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid, af *Hans Kjær*. *De gamle Kirkegaardsdiger, af *Søren Knudsen*. *Gravminder af Træ, af *Søren Knudsen*. *Gravstedsanlæg, af *J. P. Andersen*. *Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Poul Nedergaard*. Katakomberne i Paris og i Rom, af *Axel Berthelsen*. *Ligbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Ligbrændingens hygiejniske Betydning, af *Knud Secher*. Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Chr. Bech Skrydstrup*. *Krematorier i Danmark, af *C. Svane*. *Harboøre Kirkegaard, af *Johannes Tholle*. Om Kirkegaardenes Ret til at frede Træer paa Gravstederne, af *Johannes Tholle*. Opvarmning af Kapeller, af *K. H. Karst*. Den kongelige Anordning, af *Johannes Tholle*. *Kirkegården i Svendborg, af *Johannes Olsen*. *Taksen, *Taxus baccata*, af *Johannes Tholle*. *Urnehaver, af *Johannes Tholle*. *Roskilde Kirkegaard, af *Johannes Tholle*. *Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme, af *Johannes Tholle*. *Regulering af Landsbykirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

19^{29/30}:

Om Dræning af Kirkegaarde, af *O. D. Andreasen*. *Hillerød Kirkegaard 1830-1930, af *I. Blomberg* og *A. Boisen*. *Regulering af Beplantning og Monumenter ved Servituter, med Bem. af Red., af *Erstad-Jørgensen*. *Planer til nye danske Provinskirkegaarde. I. Fredericia, af *E. Erstad-Jørgensen*. *Den gamle jødiske Kirkegaard i Møllegade, København, af *Josef Fischer*. *En Slægts Gravminder gennem fire Generationer, af *Gunnar Hammerich*. *Nogle Gravminder fra Lollands og Falsters Kirkegaarde, af *Frands Hansen*. *Om Rosen som Dødens og Gravens Blomst, af *Poul Herring*. *Søndermark Kirkegaard, af *A. Hilsøe*. *Kapellet paa Holbæk Assistens-Kirkegaard, af *Marius Pedersen*. *Udsmykning af Portalen ved Vestre Kirkegaard, København, af *Svend Rathsack*. Private Begravelsespladser, af *P. Severinsen*. *Sprængning ved Aerolit, af *Chr. Bech Skrydstrup*. *Kirkegaardene i Holbæk, af *Albert Thomsen*. *Kirkegaardens Træer. I. Pyramidepopen, af *Johannes Tholle*. Landsbykirkegaardens Beplantning, af *Johannes Tholle*. Danske Kirkegaarde i 1929, Red. *Gravstedsanlæg Nr. 1, Red. *Kirkegaardslederens Uddannelse og Kvalifikation, Red. Privat kontra offentlig Begravelsesplads, Red. *Søndermark Kapel og Krematorium.

Kontingent for Menighedsraad mindst 7 Kr., for Selskaber og Institutioner efter Aftale, for Personer i Danmark 5 Kr. og i Udlandet 6 Kr.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: Malthes Bruuns Vej 3, København F., hvorfra ogsaa Foreningens Skrifter forhandles. Medlemmerne opnaar 10 pCt. Rabat ved Køb af disse.

FORENINGEN
FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Foreningens Love.

(Sluttet).

Restance og Eksklusion.

§ 11.

Naar et Medlem skylder for et Aars Kontingent og ej heller betaler for det følgende Aar, slettes han af Medlemslisten og mister de Rettigheder, der har fulgt med dette, og dersom et Medlem gør sig skyldig i en vanærende Handling, er Bestyrelsen berettiget til midlertidigt at ekskludere Vedkommende; men Eksklusion skal dog for at have vedblivende Gyldighed forelægges den første ordinære Generalforsamling. Iøvrigt gælder den samme Regel om Tab af Rettigheder som ovenfor nævnt.

Midlertidig Bestemmelse.

§ 12.

Denne Lov træder straks i Kraft.

Ved Valg til Bestyrelse eller Udvalg foretages indenfor Bestyrelsen eller det paagældende Udvalg i de første Aar efter denne Lovs Ikrafttræden Lodtrækning til Afgørelse af Tur for Afgang.

Styrelsen.

Bestyrelse.

Formand: Pastor A. J. Bartholdy Møller, Brabrand.

Næstformand: Folketingsmand, Lærer P. Kammergaard, Hasselager.

Kasserer: Kirkegaardsgartner I. Blomberg, Hille-rød, M. af Mhstr.

Sekretær: Havearkitekt Johannes Tholle, Kbhvn. F. Inspektør Rud. Rasmussen, Aarhus.

Kirkegaardsgartner J. Gravesen, Svendborg, M. af Mhstr.

Kirkegaardsgartner, Havearkitekt C. Nielsen, Horsens.

Kirkeværge, Lærer Fr. Hansen, Skelstrup.

Billedhugger Elo, København.

Folketingsmand, Handlungartner I. A. C. Carlsen-Skjødt, R* pp., M. af Mhstr., Odense.

Arkitekt Holger Jacobsen, M. A. A., R*, København.

Folketingsmand F. W. Larsen-Badse, Maribo.

Stiftsprovst, Dr. phil C. I. Scharling, Ribe.

Bestyrelses-Suppleanter.

Havearkitekt I. P. Andersen.

Havearkitekt Birger Errboe.

Forretningssudvalg.

Pastor Bartholdy Møller.

Folketingsmand P. Kammergaard.

Kirkegaardsgartner I. Blomberg.

Havearkitekt Johannes Tholle.

Revisorer.

Inspektør E. Elers-Nielsen*).

Arkitekt C. E. Bauditz.

Revisorsuppleant:

Havearkitekt Birger Errboe.

Udvalg.

Redaktionsudvalg.

Redaktør: Havearkitekt Johannes Tholle.

Kirkegaardsgartner J. Gravesen.

Inspektør Chr. Bech Skrydstrup.

Arkitekt C. E. Bauditz.

Udvalg for Fællesanliggender

for „Havekunst“ og „Vore Kirkegaarde“.

Kirkegaardsgartner I. Blomberg.

Havearkitekt I. P. Andersen.

Inspektør Chr. Bech Skrydstrup.

Havearkitekt Johannes Tholle.

Udvalg for Skønsager.

Havearkitekt Birger Errboe.

Arkitekt C. E. Bauditz.

Billedhugger Elo.

Overgraver H. Pedersen.

Udvalg for Konsulentvirksomhed

(under Nedsættelse).

Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden.

I. P. Andersen, Havearkitekt, København.

Ingeniør, cand. polyt. O. D. Andreasen, Viborg.

Chr. Bruus-Jørgensen, Anlægsgartner og Havearkitekt, Hellerup.

Elo, Billedhugger, København.

Birger Errboe, Havearkitekt og Graver, Hellerup.

E. Erstad-Jørgensen, Havearkitekt, Frederiksberg.

Georg Georgsen, Havearkitekt, København.

Jens Gravesen, Kirkegaardsgartner, Svendborg.

Frands Hansen, Kirkegaardsregistrator, Skelstrup.

Valdemar Hansen, Anlægsgartner, Frederiksberg.

Chr. Nielsen, Kirkegaardsgartner, Horsens.

Rud. Rasmussen, Inspektør, Aarhus.

Johannes Tholle, Havearkitekt, Frederiksberg.

Juridisk Konsulent.

Overretssagfører P. Sandholt, København.

Annoncerepræsentant.

E. N. Nielsen, København Valby.

*) ønsker at fratæde.

Fortegnelse over Foreningens Bøger.

De med * mærkede Bøger udlaanes ikke. De øvrige kan udlaanes til Medlemmer imod Kvittering. Laanetid: 1 Maaned

1. Historie:

- Tholle, Johannes*: Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling. 1924. 20 S. 4°.
Tholle, Johannes: Fra Kirkegaardssomraadet 1902-27, 25 Aars Udvikling. 1927. 4°. 8 S.

2. Love:

- American Cemetery Law (Street). 8°. 532 S.
Kirkelovene af 30. Juni 1922 (Storch). 1924. 8°, 252 S.
Rørdam: Danske Kirkelove, 1536-1683, I-III, 1883-89. 8°.

3. Anlæggelse og Drift:

- Brandt, G. N.*: Kirkegaarde og Gravsteder. 1922. 4°. 24 S.
Böttiger, Emil: Kirkegaarden, dens Anlæg og Drift. 1924. 4°. 32 S.
Böttiger, Emil: Det æstetiske Gartneris Betydning og Opgaver. 1924. 4°. 8 S.
„Gartenkunst“ 1908-23. 1927.
Hempelmann, J.: Die Praxis der Friedhofgärtnerei. 1927. 4°. 324 S.
Hirzel: Grab und Friedhof der Gegenwart. 1927. 4°. 150 S.
The cemetery hand book. 4°. 589 S.
Park and cemetery, 1925 ff. 4°.

4. Gravstedsanlæg og Monumenter:

- Gravminder fra Københavns og Frederiksberg Kirkegaarde. 1917. 4°. 55 fol.
Knudsen, S.: Om de gamle haandsmedede Gravkors i Bjerre Herred. 1919. 8°. 1927.
Kriegergräbe im Felde und daheim. 1917. 4°. 164 S.
Kriegergrabzeichen und Gedenktafeln. 1915. 32 Bl.
Loercher: Der Grabstein. 1927. 4°. 48 Tavler.
Skændede Soldatergrave. 1918. 4°. 34 S.
Wadsjö: Gravkonst. 1930. 4°. 130 S.
Westergaard: En lille Bog om folkelige Gravminder. 1930. 8°. upag.

5. Ligbrænding:

- Brorson*: Ligbrænding. 1915. 8°. 34 S.
Beutinger: Handbuch der Feuerbestattung. 1911. 4°. 488 S.

Dansk Ligbrændingsforening, Beretning 1924 ff. 8°.

Årsmeddelanden från Svenska Eldbegängelseforeningen 1928. Nr. 65. 8°. 165 S.

Frederiksberg Begravelsesvæsen. Søndermark Kapel og Krematorium. 1929. 8°. upag.

Kinell & Lindgreen: Anvisningar för uppgörande av förslag till krematorieanläggningar. 1930. 4°. 104 S.

Kube: Über die Gestaltung von Urnenfriedhöfen. 4°. S. 33-52.

Ostium, Revue internationale sur les questions concernant nos mortes. 1926. 4°. 50 S.

Schlüter, G.: Die Feuerbestattung und ihre kulturelle Bedeutung; der Tempel des Friedens. 1922. 394 S. 8°.

Schlyter: Hälsingborg Eldbegängelseanläggning. 1930. 4°. 10 S.

Studenterforeningen Vernandis Småskrifter 326. Eldbegängelserørelsen, av Oscar Övden. 8°. 63 S.
Svenska Eldbegängelseforeningens Skriftserie Nr. 1: Oscar Övden: Eldbegängelsen - Framtidens gravskick. 1929. 8°. 20 S.

6. Dekoration:

Jørgensen og Egly: Dekoration og Bideri. 1924. 8°. 154 S.

7. Enkelte Kirkegaardssomraader:

Dillmann: „Der alte Friedhof in Sachsenhausen“. 1926. 8°. 86 S.

„Forskønnelsen“. 1917. 4°. (St. Petri Kirkegaard, København). 1919. (Nürnberg).

Heymann, A.: Den jød. Menighed i Horsens. 1929. 9 S. 8°. (Kirkegaarden sammesteds).

8. Diverse:

Beretning om Dansk Bylaboratorium. 1926 ff. 4°.

Böttiger, Emil: Det æstetiske Gartneris Betydning og Opgaver. 1924. 8 S.

„Vore Kirkegaarde“. *1923. *1924, 1926 ff.

Kirkelig Aarbog 1923.

*Kirkelig Haandbog 1927.

*Avisudklip om Kirkegaarde fra December 1927.

Ehrencron-Müller: Gamle danske Bryllups- og Ligvers i Norske Biblioteker. 1923. 8°. 61 S.

Menighedsraadenes Blad. 1927 ff. 8°.

Wadsjö, H.: Kyrkogårdskultur. 1927. 18 S. 4°.

Fra danske Kirkegaarde.

23/9 (Aalborg Amtst.): Aalborg Byraad bevilliger 20,000 Kr. til en Ovn i Kgd.s Kapellet.

27/9 (Morsø Folkebl.): Den tidligere omtalte Sag angaaende et paa Ø. Assels Kgd. uberettiget anbragt Gravgitter blev i Gaar ved Sagens Foretagelse i Retten forligt saaledes, at den Gaardejer, der havde anbragt Gitteret, nu havde fjernet det og forpligtede sig til fremtidig at overholde Vedtægten for Ø. Assels Kgd., samtidig med at han betalte Sagens Omkostninger med 60 Kr.

— (Randers Amts Tid.): Mellerup Kgd.s nye Kapel indviedes 26/9.

26/9 (Frederiksberg):

Søndermark Krematoriet.

Dette vort nye Krematorium, der aabnedes den 7. September i Fjor, har alt vist sig udfyldt et Savn, idet der i det forløbne Aar har fundet ca. 200 Bisættelser Sted der.

30/9 (Randers Dagbl.): Kirkegaardene overtager Gadefejningen, men Kirkegaardssbest. vil intet refundere.

1/10 (Sorø Amtst.):

Skal man nu til at sløjfe vore Slægtsgrave paa Landsbykirkegaardene?

I.

I de senere Aar er der adskillige Steder paa Landet, hvor Menighedsraadene (eller dets Formand) har søgt at »regulere« de gamle Kirkegaarde.

Lad os se Forholdene lidt nærmere efter paa en af de »regulerede« Kirkegaarde, nemlig i Asnæs. Der vil ganske sikkert baade her og adskillige andre Steder komme til at staa en haard Kamp for at faa bevaret vore gamle Slægtsgravsteder. Ingen kan nu købe deres Families Grave paa den ældre Del af Kirkegaarden. Det er dog ganske imod Loven af 1922, som anfører: »Naar Familiegravsteder ønskes udlagt for Sognets til Folkekirken hørende Beboere, saavel som naar Gravsteder ønskes bevaret ud over den i Vedtægten bestemte Fredningstid fra den længstlevendes Begravelse, skal saadan Ønske imødekomes imod, at der gives en i Vedtægten fastsat Betaling«. Vi har dog her i Landet Hævdret paa selvejende Jord, og det samme maa dog gælde for Kirkegaardene.

Baade i Asnæs og flere andre Landsbykirkegaarde er i Reglen de større Gange af den Brede, som er nødvendig. Imellem hverandet Gravsted er der en mindre Gang paa ca. 1 Al. i Bredden. At disse skulde være dobbelt saa brede, som det nævnes i Anordningen fra 1927, er der dog ikke den mindste Grund til. Det vilde være det samme som at udlette en stor Del af Gravstederne. En Kirkegaard fra ældre Tid kan dog ikke omdannes og anlægges, som om det var en privat Have. Det almindeligste er, at der kun er tre eller fire Gravsteder i Række fra den brede Gang. Der var ikke det mindste i Vejen for, at en Kiste kan bæres, selv om der ved det skal trædes lidt paa et Par af de nærmeste Gravpladser. Ved den østre Side af den ældre Kirkegaard er der tre Rækker Grave med en mindre Gang imellem, saa man kan færdes til de forskellige Gravsteder. Skulde Gangen nu være paa et Par Alen, saa blev der at nedlægge hele den mellemste Gravrække. Ser man efter paa den Del af Kirkegaarden, der blev anlagt ca. 1880, da er der mod Øst tre Rækker Grave mellem de to brede Gange. Skulde hver af disse Gravrækker have Adgang til en bredere Gang, saa maatte den mellemste Gravrække nedlægges. Mod Vest er to Gravrækker, og her maatte da den ene af dem nedlægges. Som man ser, er det en ganske umulig Ordning, som ikke lader sig gennemføre paa de ældre Kirkegaarde. Det vilde i høj Grad være Vandalisme at lemlæste vore Slægtsgrave paa den Maade.

Efter Anordningen fra 1927 er Grave-nes Brede sat temmelig smal; thi ved det

bliver der kun et Kvarter Jord mellem hver Kiste. Det var naturligt, om der var omkring ved 2 Al. i Bredden til hver Grav. Derimod er Angivelsen om Størrelsen af Gravene, hvor der er sandet eller let Jord, ganske udmærket.

Paa den gamle Kirkegaard har jeg mit Slægtsgravsted. Det har temmelig sikkert tilhørt min Fødegaard og Slægt i det mindste siden 1646. Sidste Aar ønskede jeg saa at købe min Moders Grav for 100 Aar. Men det kunde ikke ske, den kunde ikke en Gang fornyes for de 30 Aar. Paa Kortet, der er ophængt i Vaabehuset, ser man, at Raadet har ment, at Gravstedet skulde ind under den saakaldte »Kirkegaardskultur« ved at ødelægge det paa den Maade, at det halve af det udslattedes, for at der kunde blive en Gang at træde paa. Saadan har man ment at kunne nedtrampe mit gamle Hjem og min Slægts Historiebog.

Pastor Bagger skrev den 2. November 1929 til mig:

»...I denne Skrivelse forekommer en understreget Bemærkning om, at Menighedsraadet ikke skal lave Planer om at sløjfe Deres Grave paa den gamle Kirkegaard.

Man skal i den Anledning meddele Dem, at Menighedsraadet ikke omgaas med saadanne Planer. Fordi en Grav ikke kan erhverves for en ny Fedningsperiode, er Meningen ikke at sløjfe den, saa snart den tidligere Fredningsperiode er udløbet. Men Gravene paa den gamle Kirkegaard kan blive liggende og blive passe- de som hidtil. Kun naar de forsømmes, vil de blive sløjfede og inddragne i Omreguleringen. Og først naar der ad Aare er samlede Stykker, som kan omreguleres, vil Omreguleringen blive gennemført. Men ved at lægge Servitut paa Gravsterne ud over 1 Fredningsperiode fra den længst levende Ægtefælles Død, vilde en planmæssig Omregulering ikke kunne foretages«.—

At man ikke saadan lige nu kan sløjfe Gravstedet, ved man nok; thi et Par af Gravene er købt til 1947. Men Meningen med en Gang i Tiden at ødelægge mine Kæres Grave ses tydelig nok. Her behøves ingen Omforklaringer. Paa samme Maade gaas der frem over hele den gamle Kirkegaard. Mange af Gravstederne forsvinder helt eller delvis, og Hækkene om dem borttages. Hvorfor kan der ikke blive taget med nænsomme Hænder paa vore ældre Kirkegaarde? Det er dog et stort og alvorligt Spørgsmaal, om et Menighedsraad saadan kan fratage os den gamle Odelsret, som vi har til vore Gravsteder. Kan disse det, saa vil mulig den Dag komme, at vi her i Sognet maa se at faa købt os et Stykke Jord for der at anlægge en Kirkegaard.

II.

I Tidsskriftet »Vore Kirkegaarde« (1923—29) er der skrevet en Del Afhandlinger om Kirkegaardsforhold. Lidt af det vil jeg her anføre. Om »Regulering af Landsbykirkegaarde« [af Havearkitekt Johannes Tholle] nævnes der: »Der maa til enhver Tid regnes med, at et Gravsted altid er Familiens kæreste Plet Jord, og rører man ved den paa en brutal Maade, bliver Jorden dem dobbelt kær, hvorved Vanskelighederne for en praktisk Genneførelse mangedobles«. (Ja, men det er jo netop paa en brutal Maade, at man gaar frem med disse Omreguleringer, og det vil sikkert møde skarp Modstand fra de Beboere, som ejer Gravstederne).

Havearkitekt I. P. Andersen skriver: »... Ja, vi ser endogsaa Gang paa Gang i Kirkegaardsprojekter, særlig fra vore Nabolande, Sverige og Tyskland, en udpræget Tendens til helt at borteliminere de særligt indrammede Gravsteder til fordel Fordele for Kirkegaardsanlæggets Helhedskarakter. Selv Gravminderne maa pænt indordne sig som Soldater paa Geled, samme Højde og helst samme Uniform, stivnede i en Retstilling som efter et skarpt Kommandoraab.

Hvorvidt en saadan militærisk Ordning af den borgerlige Begravelsesplads er oportunt i andre Lande, skal jeg ikke komme ind paa her, men kun med Tilfredshed notere, at det heldigvis aldrig vil blive Normen hos os...«.

I Pastor P. Severinsens Skildring om »Kirkelig Begravelse« staar: »Men det vanskelige er stadig Gravfreden, og det føles. Den uendelige Roden i Bedsteforældrenes Grave har været en slem Fortolkning af Gravstenes »Hvil i Fred!«, hvis denne Fred skulde forstaas om Gravens Fred. Det skulde den for Resten helst ikke paa kristne Gravmæler. Men paa kristne Kirkegaarde skulde der dog være Gravfred. I den Retning er hidtil vort kristne Begravelsesvæsen en tusindaarig Skandale. Og det stammer fra den katolske Forestilling om »kristen Jord« som Hovedsagen. Det indses ikke, hvorfor det skal gøres saa vanskeligt at anlægge Gravsteder paa privat Grund.

Men man kan dog sagtens paa Landet skaffe saa megen Plads, at der bliver virkelig Gravfred i Menneskealdre. Og var Stæderne lidt mere interesserede, kunde de ogsaa gøre en Del«.

A. Reimann-Hansen anfører om »Vedligeholdelse af Grave«, at paa en Landsbykirkegaard skal bevares for Efterverdenen Gravene over Præsterne og Lærerne »samt de enkelte betydelige Mænds i det Sogn, hvor de er begravet, og holder Familien ikke saadanne Grave, saa skal Kirkegaardsbestyrelsen sørge for det. I Byerne skal der gaas frem efter lignende Regler, men her skal ikke Lærergravene bevares. En Kirkegaard skal være en Hi-

storiebog, der fortæller om svundne Tider, og som alt gammelt og ædelt skal den holdes i Hævd og Ære«.

I Tidsskriftet »Havekunst« skriver Georgsen: »Med ikke ringe Forundring læser man det mærkelige lille Skrift, som er udgivet til Vejledning for Kirkegaardsbestyrelser paa Landet, det hedder »Kirkegaarden« [Böttiger] og betegnes som første Hefte. Det er andet Steds bleven angrebet for sit usmægelige Indhold og uheldige Udstyr... Der vises nogle Resultater af »regulerede, forbedrede« gamle Landsbykirkegaarde og nogle Eksempler paa nye Landsbykirkegaarde, der alle i høj Grad vækker til Eftertanke... Samme Tegnebordshensyn har reguleret Retningen af Gravhækkene, de fleste Gravsteder har mistet Hjørner, alle gamle Hække har maattet vige; opnaas der ikke æstetiske Fordele, opnaas der sikkert at bringe Bitterhed i mange Sind; hvorfor krænke Gravfreden for saa tvivlsomme Fordele, tag med Nænsomhed paa de gamle Kirkegaarde og husk, hvad, der i Øjeblikket er moderne Kirkegaardsopfattelse er bygget paa Eksperimenter, der dels ikke er afsluttede, dels ikke er tilfredsstillende og især alene gælder Storkirkegaarde...«.

De Menighedsraadsformænd, som nu er saa ivrige for at ødelægge vore gamle Kirkegaarde, har næppe selv nogle Slægtninges Grave der. Havde de det, saa kunde det dog være, at de havde holdt sig fra et saadant brutalt Foretagende.

Det gælder nu om, at Beboerne i enhver af vort Lands Sogne staar sammen for at have den Ret, de har til at eje og værne om deres gamle Slægtsgravsteder.

Man har Grund til med Pastor Severinsen at spørge om: »Hvorfor skal det gøres saa vanskeligt at anlægge Gravsteder paa privat Grund?« Det er vist nu det, vi her ude paa Landet maa til at tænke lidt over. Naar der f. Eks. var ca. 25 forskellige Hjem i et Sogn, der sluttede sig sammen for at faa anlagt en Kirkegaard, da var det sikkert ikke uoverkommeligt.

Lars Andersen,
Høve ved Asnæs.

- 2/10 (Holstebro Avis): Kirkegaardens Udvidelse er skudt ud i det Uvisse.
- 3/10 (Loll. F. Folketid.): Nr. Alslev Kgd. skal udvides.
- 8/10 (Holbæk Amts Tid.): Nexelø faar et Kapel.
- 9/10 (Socdem.): Justitsministeren har forelagt Lovforslag til nye Regler for Ligbrænding.
- 10/10 (Fyns Venstrebl.): Bevæget ekstraordinær Generalforsamling i Odense Ligbrændingsf. i Aftes.

Et Forslag om at henvende sig til Byraadet om Oprettelse af en Forbrændingsovn blev trukket tilbage, da Formanden opfattede det som et Mistillidsvotum.

Fra danske Kirkegaarde.

- 11/10 (Kbh. Amts Avis): Hørsholm Mhdsr. bevilliger 2000 Kr. i 5 Aar til Usse-rød nye Kgd.
- (Nordsj. Venstrebl.): Der skal an-lægges en Annekskgd. i Lyngø.
 - (Kl.borg Folkebl.): Der sættes Hegn om Aunsø nye Kgd.
- 13/10 (Aalborg Amtstid.): Det nye Kapel i Aalborg skal staa færdigt 1932.
- 14/10 (Politiken): Landsretten har afsagt Dom, hvorefter der skal svares Ar-veafgift af et Gravstedsløst.
- 17/10 (Fr.borg Amtstid.): Birkerød Mhdsr. vil støtte Indrettelsen af Usse-rød Kgd.
- 18/10 (Venstres Folkebl.):
Intet Krematorium i Ringsted?
Menighedsraadet lader Planen falde og godkender den oprindelige Kapeludvi-delse.
- 21/10 (Fyns Tid.): Odense Kommune over-tager Vedligeholdelsen af Gravste-der for et Aar ad Gangen.
- (Svendb. Avis): Arkitekt Andreas Jensen har sejret i Arkitektkonkur-rencen om et Kapel paa Kgd.
- 23/10 (Sydvestjylland):
Opsigtvækkende Angreb paa Kirkegaards-udvalgets Formand i Ribe.
Gartner Lorenzen retter en voldsom Kritik mod Anlægget af den nye Kirke-gaard paa Ladegaardsmark. — Kollektor Jacobsen siger, at Angrebet er ganske hen i Vejret.
- 24/10 (Vestkysten): Angrebet paa Kgd.s-udvalget i Ribe.
- 29/10 (Fredericia Soc. Dem.): Kapellet paa den nye Kgd. i Fredericia er snart færdigt.
- (Herning Avis): Der skal ansættes en Kirkegaardsgartner i Herning.
 - (Hejmdal): Graver Kjærsgaard ta-ger sin Afsked fra Kværs.
- 29/10 (Vestkysten): Redegørelse ang. Ribe nye Kgd.
- 1/11 (Herning Folkebl.): Herning Menig-hdsr. anbefaler Antagelsen af en Kirkegaardsgartner.
- (Horsens Folkebl.): Den nye Kgd. i Horsens udbydes i Licitation.
 - (Kall.borg Folkebl.): Udvidelse af Kall.borg Kgd. drøftes.
- 3/1 (Svendborg Avis): Kapel og Kirke, med eller uden Krematorium i Svendborg?
- 6/11 (Vestjyll. Soc.-Dem.): Kirkegaards-sagen i Ribe (do. Ribe Stiftst., Aar-hus Amtstid. m. fl.)
- 7/11 (Fyns Soc.-Dem.): De gamle Grav-stene i Odense.
- (Hjørring Amtstid.): Mhdsr. i Hjør-ring vil have fældet en Række Træer ved St. Catharine Kirke.
- 8/11 (Svendborg A.): Der oprettes et Krematorium paa den gl. Kgd. i Svendborg.
- 10/11 (Horsens Soc.-Dem.): Det nye Kgd.s-Kapel i Horsens (Billede).
- (Kall.borg Folkebl.): Proces om 1 Td. L. Jord i Anledn. af Udvidelse af Aunsø Kgd.
- 13/11 (Fyns Tid.): Kirkegaardene (særlig i Dalby).
- 14/11 (Politiken): En Henvendelse fra Gartnerorganisationerne i Anled-ning af Besættelsen af Stillingen som Direktør for Begravelsesvæse-net i Kbh.
- 15/11 (Demokraten): Udvidelse af Aarhus Vestre Kgd. indviedes i Dag.
- 17/11 (Holbæk Amts Tid.): Den gl. Kgd. i Holbæk (Billede) (fortsat 18/11).
- 18/11 (Holstebro Dagbl.): Holstebro Mhdsr. har anmodet Kommunen om Tilskud til forsk. Arbejder paa den nye Kgd.
- 19/11 (Kall.borg Dagbl.): Dom i Sagen om Jord til Aunsø Kgd.
- Landsretten afsagde i Gaar Dom i en Sag, der af Menighedsraadet for Aunsø Sogn var anlagt mod Statshusmand Niels Chr. Nielsen og Hustru, Anna Elisabeth, f. Madsen, Svebølle.
- I et af Menighedsraadet for Aunsø Sogn den 16. September 1926 afholdt Møde an-gaaende Erhvervelse af Jord til en ny Kirkegaard, erklærede Nielsen, der var Medlem af Menighedsraadet, sig villig til at afstaa 1 Td. Land af sin Ejendom, Matr.-Nr. 2 h, Aunsø, for en Pris af 1000 Kr., hvis Landbrugsministeriet vilde give sit Samtykke dertil.
- Sagen blev behandlet af Kirke-, Land-brugs- og Finansministeriet, og den 11. September 1928 gav Kirkeministeriet Stiftsovrigheden Ordre til, at Købesum-men skulde indbetales til Landbrugsmi-nisteriet, hvilket skete den 21. f. M., og Nielsen fik en tilsvarende Nedsættelse i Jordrenten.
- Under disse Omstændigheder vægrede Nielsen sig ved at underskrive Skødet, hvorfor Menighedsraadet anlagde Sag mod Nielsen og Hustru og krævede disse dømt til at underskrive Skødet.
- Nielsen og Hustru procederede til Fri-findelse og Menighedsraadet dømt til at betale en Erstatning paa 300 Kr. for at have hindret dem i Driften af Jorden. Me-nighedsraadet paastod Frifindelse for Modkravet.
- Til Støtte for deres Paastand har Niel-sen og Hustru anført, at Menighedsraadet ikke har aftaget Jorden til den aftalte Tid, dels at de skulde have udbetalt en

Del af Købesummen og endelig, at Nielsens Hustru ikke havde givet sit Samtykke til Salget, hvorfor Aftalen om Salg ikke er gyldig.

Ved Landsrettens Dom blev Nielsen og Hustru dømt til inden 4 Uger efter Dommen at udstede Skøde til Menighedsraadet. Derimod ophævedes Sagens Omkostninger. Til Sagfører J. Wistoft, Kallundborg, og Overretssagfører Hallager, København, skal det Offentlige betale henholdsvis 50 Kr. og 160 Kr. 10 Øre.

19/11 (Roskilde Tid.): Roskilde Kgd.s-Administration skal lægges om.

20/11 ((Politiken): Udvidelsen af Bispebj. Kapel er tiendebragt.

i — (Soc.-Dem.): Enighed i Landstinget om Ligbrændingsloven.

22/11 (Haderslev Soc.-Dem.): Der paa-tænkes en ny Kgd. i Graasten.

25/11 (Vestkysten): Approbation paa Kgd.-Arealerne ved Fourfeld foreligger.

— do. Udvidelse og nyt System ved Esbjerg Kgd.

26/11 (Berl. Tid.): En Henstilling fra Gra-verne ang. Begravelsesdirektøren i Kbh.

27/11 (Natt.): Ligbrændingsloven til 2. Be-handling i Landstinget.

29/11 (Svendborg A.): Dansk Ligbræn-dingsforening skænker en Ligbræn-dingsovn til Krematoriet i Svend-borg.

30/11 (Demokraten): Med Fotografen i Brabrand (Billeder af Kgd.)

1/12 (Sydvestjyll.): Guldager Mhstr. har udsat Udvidelse af Kgd. til Foraa-ret.

2/12 (Herning A.): Spørgsmaalet om en Kgd.sgartner i Herning udsat.

3/12 (Berl. Tid.): Kontorchef August Nielsen er valgt til Direktør for Kbh.s Begravelsesvæsen fra 1/2 1931.

5/12 (Helsingør A.): Nye Arbejder paa Kgd. i Helsingør.

— (Kolding Folkeblad): En Vandring paa Assist. Kgd.

8/12 (Skanderborg Amts A.): Udvidlse af Sdr. Vissing Kgd. er forestaaende.

10/12 (Hjørring Amtstid.): Træerne paa Hjørring Kgd. faar Lov at staa; Planer om et nyt Kapel.

— (Roskilde A.) Roskilde Kirkegaardsbestyrelse udskilles fra Mhstr.

12/12 (Sydvestjyll.) Gørding Kgd. skal ud-vides.

— (Kerteminde A.): Kølstrup Kgd. skal udvides.

13/12 (Fr.borg Amtstid.): Der skal indret-rettes en Kgd. i Høsterkøb.

16/12 (Vestkysten): Kapel i Varde?

— (Holbæk Amts A.): Afgift af Monu-menter paa Holbæk Kgd. fastsættes til 10 pCt.

17/12 (Berl. Tid.): Drøftelse af Spørgsmaal om et Krematorium i Gentofto.

— (Dannevirke): Haderslev Kgd. ved Ribe Landevej skal fremtidigt be-nævnes Damager Kgd.

22/12 (Jydske Tidende): Ny Vedtægt for Kegnæs Kgd.

23/12 (Fr.borg Amts A.): Grønholt Kgd. kortlægges.

24/12 (Demokraten): Søndre Kirkegaard i Aarhus forsvinder (Billeder).

— (Dannevirke): Hærværk paa Gl. Ha-derslev Kgd.

29/12 (Vendsyssel Tid.): Beplantning af den ny Kgd. i Taars.

30/12 (Aarhusposten): Kirkegaardsinspek-tør Rud Rasmussen i Aarhus, hvis Fader var Graver i Aarhus i 41 Aar, holder 1/1 25 Aars Jubilæum.

31/12 (Ringkøbing Amts Avis): Kremato-rium i Struer?

Ny Litteratur om Kirkegaardsforhold.

Menighedsraadenes Blad No. 9: Begravelses-Ritualer.

Gartner-Tidende No. 41 S. 521 ff: Kirkegaardene (i Italien) med Billeder, af Johannes Tholle.

Täppan No. 12: Kyrkogårdar, af G. W. Walberg.

Allmän svensk trädgårdstidn. 1931 No. 1: Kyrkogårdskonst, af Enok Nilsson.

Ignis No. 3: Eldbegängelsescener hos Ho-meros, af Erik Vendelfelt; Urnhallarne i St. Gallen (med 3 Billeder) af Walter Huber; Nutida svensk Urnkonst (med 2 Billeder); Eldbegängelsen på Stock-holms-Udstillingen (3 Billeder) m. m.

No. 4: Intryck från en studieresa til Danmark, Tyskland og Tjeckoslovakiet (med Billeder) af Viktor Petren; Eldbe-

gängelsen i Huvudstaden (med Bille-der), af Elma Ovdén; Nutida svensk Urnkonst II (med Billeder); Interessanta uppslag på Västerviks - Utställningen (med Billeder); Andréas, Strindbergs og Fränkels eldbegängelse (med Billede); Eldbegängelse i det Fria — en ide av international räkvid, af Oberst Kihnell; St. Gallens nya Kulturbudskap (med Billeder); Krematoriefrågan i Sverige November 1930; Kyrkogårdarne tynga (med Billeder) m. m.; Eldbegängelserna vid Nordens Krematorier m. m.

Gartenkunst No. 10: Kriegerfriedhöfe (med 7 Billeder), af Reinhold Lingner. No. 12: Friedhofskultur (med Billeder); Gemeinschaftsgräber; Die Seele der Friedhofskunst, af Gartenarkt. Schanz.

Den rigtige Kirkegaardsprotokol,

beregnet for Købstads- og Landsbykirkegaarde.

Anbefalet af Kirkeministeriet og Danmarks Provsteforening.

Pris 30 Kr. pr. Stk., 55 Kr. pr. Par.

Faas ved Henvendelse til

Foreningen for Kirkegaardskultur,

Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Teknisk Adresseregister.

Fortegnelse over Leverandører til Kirkegaarde.

- ALTERLYS: A/S O. F. Asp, Blegdamsvej 104, København Ø.
A/S L. P. Holmblad, Blegdamsvej 104, København Ø.
- ALTERSTAGER, KIRKELYSEKRONER etc.: Knud Eiby, Odense.
- BILLEDSKÆRERARBEJDE: Oscar Holm, Hørsholm, Tlf. Hørsh. 81.
- BEDEMANDSTJENESTE: Albrecht Oehlerich, Frederiksvej 23, København, Tlf. Gh. 5150 Ulla.
- BLIKKENSLAGER: J. Hess, Hørsholm, Tlf. 392.
- BLOMSTER OG KISTEDEKORATIONER: Walther-Larsen, Sdr. Fasanvej 34 A, København F.,
Tlf. Gh. 1656.
- BRONCESTØBERE: G. Erstad-Pedersen, Bruungade 32, Aarhus, Tlf. 1558.
- CLICHEER OG LYSTRYK: Købkes Reproduktionsanstalt, V. Voldgade 91, København K., Tlf. Byen 7538.
K. T. Damgaard-Jensen, Marstrandsgade 7, Aarhus, Tlf. 4746.
- DRIVHUSBYGNING, TØMRERARBEJDE: A. Chr. Pedersen, Stenhusvej, Holbæk, Tlf. 344.
- FLISER: V. Meyer, Niels Juelsgade 9, København K., Tlf. C 6096.
- FOTOGRAFER: Knudstrup Andresen, St. Kongensgade 21, København K., Tlf. Palæ 1907.
- FRØ, LØG etc.: I. C. Helm-Petersen & Co.s Efft., Vestergade 58, Aarhus, Tlf. 1255-1357.
Chr. Olsen A/S, Odense, Tlf. 216.
- GLARMESTRE: E. Guhle, Hørsholm, Tlf. 25.
P. M. Sørensen, Badstuestræde, Aarhus, Tlf. 1159.
- GRANGRØNT: Holt, Grindsted.
- GRAVGITRE: Vald. Otto, Holbæk, Tlf. 634.
- GRAVMONUMENTER: Chr. Christensen, Frederiksgade 26, Aarhus, Tlf. 720.
Brødrene Glem, Roskilde, Tlf. 350.
F. Jensen, Gasværksvej, Hillerød, Tlf. 52.
Fyns Granithuggeri, Kirkegaardsalleen 17, Odense, Tlf. 1953.
E. Nielsens mekaniske Stenhuggeri, København, Tlf. Vester 1194, Gh. 1491 og 1650, Amager
6476 y.
Johs. Nielsen, Helsingør, Tlf. 368.
Brødrene Nielsen, Allegade 2 B, Horsens, Tlf. 963.
Chr. Westerby, Østerbro, Skive, Tlf. 78.
Th. Johnsen, Slangerupgade 19, Hillerød, Tlf. 528.
Jørgen Jensens Efft., Kapelvej 5, København V, Tlf. Nora 3251.
De forenede Granitbrud, Frbg. Alle 76, København F., C. 12223.

- KIRKEBELYSNING: Trier Pedersen, Holbæk, Tlf. 199.
- KIRKEGAARDSPROTOKOLLER: Foreningen for Kirkegaardskultur, Malthe Bruuns Vej 3, København F.
- KIRKERUDER: Se Glarmestre.
- KUNSTSMEDARBEJDE: Knud Eibye, Odense.
Poul S. Hansen, Valby Langgade 126, København V., Tlf. Valby 1454.
- LIGBRÆNDING, LIGBRÆNDINGSOVNE: Dansk Ligbrændingsforening, Nikolaj Plads 27, København, Tlf. C. 12653-Byen 6298.
A/B Höganäs-Billesholm, Höganäs, Sverige.
- LIGKISTER: F. Klühs Ligkistemagasin, Griffenfeldtsgade 38, København N., Tlf. 6854, Rolighedsvvej 17, F., Tlf. Nora 5954.
- LYNAFLEDNING: Dansk Lynafleder-Etablissement, Nygaardsvej 56, København Str., Tlf. Ryv. 2235.
- MALERARBEJDE: P. J. Weinreich, Holbæk, Tlf. 267.
- MASKINSKRIVNING: Sophie Jessen, kgl. Translatrice og Tolk, Linnésgade 16 B, Tlf. B 602.
- MURERARBEJDE, KIRKEHVIDTNING: V. L. Johansen, Rungsted, Tlf. 253.
Christiani & Nielsen, Raadhuspladsen 77, København V., Tlf. 1233.
- NUMMERPÅLE: M. Seest's Jernstøberi, Aarhus, Tlf. 3216-3217.
George Westermans Efterfølger, Jerichausgade 52, København V., Tlf. Vester 896.
- ORGELER: Eggert Froberg, Skibhusvej 76, Odense, Tlf. 4523.
Th. Frobenius & Co., Hovedgaden 102, Lyngby, og Horsens.
Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing.
H. F. Espenhain Hansen, Nykøbing F.
Petersen & Steenstrup, Bredgade, København K., Tlf. C. 3500.
A. C. Zachariasen, Aarhus, Tlf. 1629.
- PLANTER: Brostrøms Planteskole, Viborg.
Eggert Petersens Planteskole, Nykøbing F.
- PLANTEBALLIER: Olsen, Borgergade 108, København K., Tlf. Palæ 308.
- STEN OG GRUS: Aarhus Sten- og Gruskompagni, Aarhus, Tlf. 2184.
- STEMPLER: Jydsk Stempelfabrik, Aarhus.
- TAARNURE: Carl Petersens Taarnurfabrik, Vesterbrogade 137, København V., Telefon Vester 7287.
- VOGNLAKERER: G. Mathiasen, Hørsholm, Tlf. 93.
- VÆRKTØJ: I. C. Helm-Petersen & Co.s Eff., Vestergade 58, Aarhus, Tlf. 1255-1357.
Chr. Steiner, Rømersgade 5, København K., Tlf. C. 5934, C. 14070.

Register for Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

- Begravelsesritual, Et, pag. I-III.
Budgetforslag 1930-31, pag. VI.
Dansk Blomsterhandlerforening, Landsforeningen, pag. XVIII.
Foreningen for Kirkegaardskultur, Meddelelser, Love m. m., pag. IV, XIII, XVII, XXI, XXV, XXIX, XXXIV.
- Bøger, Fortegnelse over, pag. XXX.
- Generalforsamling, pag. III.
Forretningsverdenen, Fra, pag. XXV.
Fra danske Kirkegaarde III, VII, X-XI, XVIII-XX, XXIII, XXVII, XXX-XXXII.
Gravstedsanlæg, pag. XXIII.
Havekunst, pag. XXVI.
Kasseregnskab for F. f. K., pag. VI.
Ligbrændingsforening, Dansk, pag. VIII.
Ligbrændingsovne, Höganäs, pag. VIII.
Litteratur, Ny, pag. XI, XXII.
Regnskab for V. K., pag. VI.
Regnskabsaar, Medlemmernes Opmærksomhed henledes høfligst paa ... pag. I.
Teknisk Adresseregister, pag. XXXV.